

Edició:

Cécile Barbeito Thonon

Marina Caireta Sampere

Carles Vidal Novellas

Professorat:

Guiomar Bonet

Luís Casado

Pere Roig

Violeta Martin

Mai més i enlloc!

Guia per treballar

l'impacte de la Guerra

Civil

memorial
democràtic

MUSEU D'HISTÒRIA
DE LA CIUTAT

êc̃p escola de
cultura de pau

grup d'educació
per la pau

Gener de 2010

Per citar aquest document:

Barbeito, C.; Caireta, M.; Vidal, C. (eds.) (2010). *Mai més i enlloc! Guia per treballar l'impacte de la Guerra Civil*. Bellaterra: Grup d'Educació per la Pau/Escola de Cultura de Pau.

Index

Orientacions didàctiques

Introducció.....	5
Objectius i enfocament	6
Continguts.....	6
Metodologia	7
Avaluació dels aprenentatges	11
Àmbit d'aplicabilitat.....	13

Continguts i Activitats

BLOC 1: MAI MÉS ENLLOC?.....	14
1. Compartint codis comuns: pau, violència, conflicte i noviolència	14
1.1. El concepte de Pau	15
1.2. El concepte de Violència	17
1.3. El concepte de Noviolència.....	18
1.4. El concepte de Conflicte.....	20
2. La situació actual: els conflictes armats al món.....	21
2.1. Fets i característiques dels conflictes armats	21
2.2. Causes dels conflictes armats	22
2.3. Conseqüències dels conflictes armats	23
3. La violència durant la Guerra Civil: els fets de Barcelona	30
3.1. Les causes	30
3.2. Els fets.....	31
3.3. Les conseqüències	36
BLOC 2: MAI MÉS ENLLOC!	40
4. El reconeixement de l'horror i la construcció de la memòria col·lectiva.....	40
4.1. Memòria o història?	41
4.2. La funció de la memòria: mitigar els impactes de la guerra	42
4.3. Memòria i justícia com a transició cap a la pau.....	43
5. Els processos d'intervenció en els conflictes: eines d'anàlisi	47
6. Una nova manera de construir les relacions: el paper de l'educació formal en la deconstrucció de la imatge de l'enemic	52
6.1. La construcció de la imatge de l'enemic en el nostre entorn	52
6.2. Propostes per deconstruir la imatge de l'enemic	56
6.3. La imatge de l'enemic durant la guerra civil	60
Materials per les activitats formatives	63

Projectes realitzats a les escoles

La guerra civil, CEIP Pere Vila (Ciutat Vella, Barcelona)	67
1. Presentació	67
2. Proposta metodològica.....	68
2.1. Objectius	68
2.2. Competències bàsiques	69
2.3. Continguts	69
2.4. Metodologia de treball	70
2.5. Avaluació	71
3. Algunes reflexions sobre l'experiència.....	71
4. Materials utilitzats amb l'alumnat.....	72
La guerra civil i la postguerra, Escola Sant Medir (Sants, Barcelona)	76
1. Presentació	76
2. Proposta metodològica.....	76
2.1. Objectius	76
2.2. Competències bàsiques	78
2.3. Seqüència dels continguts.....	79
2.4. Sistema de treball.....	82
2.5. Avaluació	83
3. Reflexions sobre l'experiència	87
4. Treballs realitzats per l'alumnat	88
Il·lustració de premsa , Escola Massana (Ciutat Vella, Barcelona).....	93
1. Presentació	93
2. Proposta metodològica.....	93
2.1. Objectius	93
2.2. Competències bàsiques	94
2.3. Continguts	94
2.4. Metodologia de treball	95
2.5. Avaluació	95
3. Treballs realitzats per l'alumnat.....	96
3.1. "Veure, imaginar, sentir el dolor aliè". Article publicat per Juan Goytisolo a El País, el 13 de gener de 2009	96
3.2. "Armes". Article publicat per Miquel Roca a La Vanguardia, el 13 de gener de 2009	100
Bibliografia destacada	103

Introducció

**Mai més i enlloc
és un crit de ràbia
i un desig de no repetir
el passat.**

El document que teniu a les mans és el resultat de dos anys de col·laboració entre el Memorial Democràtic, el Museu d'Història de la ciutat de Barcelona, l'Escola de Cultura de Pau, els Centres de Recursos Pedagògics de Sants i de Ciutat Vella de Barcelona, professors i professores de centres de primària i de secundària de diverses ciutats catalanes, i del Grup d'Educació per la pau.

A través del projecte "Mai més i enlloc", tots aquests actors han col·laborat per a que alumnes de primària i de secundària s'apropin a la realitat de la guerra civil, a través de l'equipament cultural del Refugi 307 del barri de Poble Sec a Barcelona.

Obert al públic al 2008, el Refugi 307 és una mostra de resistència pacífica dels veïns del barri enfront dels bombardeigs que van colpir la ciutat a partir de l'any 37, i un motiu més per a educar en contra de les guerres i a favor de la resolució no violenta dels conflictes.

Aquest va ser l'escenari en el que, durant el curs 2008-2009, nou professors provinents de diferents centres escolars van participar en els tallers de formació "Mai més i enlloc!" que els convidava a tractar el tema de la guerra civil i del refugi amb el seu alumnat. L'especificitat de la proposta era que es tractessin els temes de la guerra civil no només des dels continguts, sinó també des d'una metodologia coherent amb l'educació per la pau.

El resultat d'aquest procés queda recollit en la Guia que teniu a les vostres mans, on trobareu, en primer lloc, les orientacions didàctiques que han guiat la proposta. Un segon apartat presenta els continguts i les activitats revisats que es van tractar en els tallers de formació, i que poden ser d'ajut al professorat alhora de tractar el tema de la guerra civil des d'una perspectiva d'educació per la pau. En tercer lloc, la guia presenta alguns dels resultats de la feina d'aquest professorat, com a mostra de la feina feta, i alhora com a activitats addicionals que poden utilitzar els professors i professores.

Esperem que aquesta guia us sigui d'utilitat.

Orientacions didàctiques

Objectius i enfocament

"Mai més i enlloc" parteix de l'objectiu general d'aprofitar el patrimoni històric de la Guerra Civil per a educar per la pau. Aquesta intenció es concreta en els objectius específics de:

- Apropar els refugis antiaeris als centres de secundària;
- Augmentar el coneixement sobre la guerra civil espanyola i explicitar la relació amb els conflictes actuals (conflictes armats i conflictes a l'aula);
- Facilitar eines teòriques i metodològiques vinculats a una cultura de pau.

Aquests objectius estan regits per uns posicionaments ètics que ens porten a voler deslegitimar la violència com a forma d'afrontar els conflictes, fer reflexionar sobre les formes de recuperació de la memòria històrica per a que aquestes contribueixin a la reconciliació, i donar a conèixer possibles alternatives no violentes per a la resolució de conflictes. Aquesta Guia també es basa en els postulats d'una educació per la pau conflictual, que entén el conflicte com un fet que pot permetre, sempre que el conflicte es resolgui sense violència i amb una resolució equitativa per a les dues parts, que la societat avanci cap a realitats més justes i pacífiques. És des de totes aquestes perspectives que es revisen des d'un punt de vista històric les causes i les conseqüències de la Guerra Civil espanyola.

D'acord amb tots aquests plantejaments inicials, es perfilen els continguts i les metodologies que s'expliciten a continuació.

Continguts

D'acord amb el lema "Mai més enlloc" al que es fa referència a l'entrada del Refugi 307 del barri de Poble Sec a Barcelona, la guia s'estructura en dos grans blocs.

En el primer, Mai més i enlloc?, ens preguntem si, a la vista dels conflictes armats que continuen vigents arreu del món, es pot dir que no volem repetir la història. Per a això, comencem per clarificar el que entenem pels conceptes de pau, violència, conflicte i noviolència. Tot seguit ens centrem en les característiques, les causes i les conseqüències dels conflictes armats actuals. Això ha de permetre entendre millor com es va exercir la violència durant la guerra civil espanyola i molt especialment durant els bombardeigs de Barcelona.

El segon gran bloc, Mai més i enlloc! , és un posicionament compromès per tal de no repetir la història. Parteix del reconeixement del passat per a construir un present i un futur sense

guerres. Per començar, ens centrem en la importància de reconèixer l'horror i construir una memòria col·lectiva conjunta per tal de curar les ferides ocasionades per les guerres. A continuació, presentem unes pautes per analitzar els conflictes per tal d'afavorir-ne la resolució no violenta. Finalment, ens centrem en la necessitat de construir les nostres relacions d'una manera que deconstrueixi el que coneixem com a imatge de l'enemic.

En cadascun dels capítols que configuren els dos blocs trobareu una sèrie d'activitats participatives per tal de treballar amb l'alumnat i un bon grapat de recursos complementaris als continguts plantejats. En el segon bloc, a més, convençudes que de res no serviria una mirada crítica als conflictes armats d'abans i d'avui si no som capaces de resoldre de forma no violenta i creativa els nostres conflictes de cada dia, es mira de vincular els continguts amb el dia a dia de l'aula.

Finalment, a l'apartat "Projectes realitzats a les escoles", il·lustrem aquesta proposta pedagògica amb tres experiències, fruit de l'aplicació del curs de formació Mai més i enlloc! És una mostra de com alguns dels professors assistents al curs va aplicar els continguts de la formació en els seus contextos. Presentem el treball de quatre professors de tres centres educatius de diferents característiques:

- El grup de segon de primària del CEIP Pau Vila, a Ciutat Vella
- El quart d'ESO de l'Escola Sant Medir, de Sans.
- L'escola Massana, formació d'adults.

Metodologia

Conscients de que la metodologia utilitzada ha de ser coherent amb els continguts que es volen transmetre, aquest material ha posat molta cura en crear activitats que facilitin l'educació per la pau. Alguns dels criteris metodològics que han orientat la proposta són:

- **Subjectivitat:** Si bé la història està basada en fets suposadament compartits i objectivables, no és menys cert que el seu ensenyament està lligat a la transmissió que en faran les persones. Sovint entenem que l'educació pot ser neutral però com afirma Paulo Freire (2004), "és la mateixa pràctica educativa la que condueix l'educador a ser polític. Com a educador jo no sóc polític perquè vulgui sinó perquè la meua pròpia condició d'educador així m'ho imposa." Així doncs, la millor manera d'evitar l'adoctrinament serà, precisament, especificar els valors des dels que parlem, i generar espais per compartir-los o discrepar-ne obertament. El plantejament d'una educació per la pau conflictual no és el de donar respostes, sinó el de replantejar les preguntes i desvetllar una perspectiva crítica basada en el dubte i la curiositat per tal de motivar els efectes de l'aprenentatge en l'entorn de l'alumnat.
- **Reflexió i acció:** Aquesta guia no es conforma amb fomentar la crítica de l'alumnat envers les guerres, sinó que promou, a més, un compromís transformador: "*Mai més enlloc!*" és un projecte que vol proporcionar les condicions pràctiques per a aprendre i també la motivació necessària per a implicar-se en el seu entorn en contra dels conflictes armats. Per tal de fomentar la reflexió de l'alumnat, les activitats proposades fugen de l'aprenentatge unidireccional, dona un valor essencial a l'aprenentatge entre iguals i situa l'alumnat en el centre del seu propi procés educatiu. Però ser crítics amb la realitat sense oferir alternatives pot generar la frustració i el conformisme. Per això, creiem que cal educar des de i per a l'acció, per a aconseguir els canvis desitjats cap a una societat més

pacífica. Per a això, pot ser necessari, entre d'altres, educar per a la no col·laboració (amb les estructures violentes), o en l'apoderament (aquell que, per exemple, des les bases d'influència col·lectiva va unir els veïns i veïnes de Barcelona per resistir els bombardejos). Per tal de promoure l'acció i el compromís dels estudiants amb el seu entorn, cada activitat ve acompanyada de propostes d'activitats que poden fer per a contribuir a una societat menys violenta i on es convisqui millor.

- **Actituds:** Si som capaços de construir una nova manera de relacionar-nos basada en el coneixement, el respecte i la confiança, potser serem capaços de mirar "l'altre" posant l'èmfasi en allò que ens uneix més enllà d'allò que ens separa. Potser no n'hi haurà prou per assegurar que "mai més enlloc" es repetiran els horrors de la guerra, però no ens podem estar de posar el nostre granet de sorra. Algunes de les propostes d'acció d'aquesta guia, doncs, faran referència a les actituds, que tant professorat com alumnat han d'adoptar si volen ser coherents amb l'educació per la pau.

Per tal de fer efectius aquests criteris, s'han escollit diferents metodologies (metodologia socioafectiva), tècniques (aprenentatge cooperatiu) i activitats (dinàmiques de grup, activitats introspectives, debat o altres) en coherència.

Algunes de les activitats proposades en aquest material utilitzen una metodologia socioafectiva, que "consisteix en viure en la pròpia pell la situació que es vol treballar, i d'aquesta manera tenir una experiència en primera persona que ens faci entendre i sentir el que estem treballant, motivar-nos a investigar-ho i, en definitiva, desenvolupar una actitud empàtica que ens porti a contrastar els nostres valors i conductes, que ens porti a un compromís transformador".¹

La metodologia socio-afectiva

Un dels problemes principals de l'educació actual és la resistència al canvi o, si es vol, la paràlisi metodològica: per què oblidem fets presumptament decisius, dades magnífiques de reis i rius, i en canvi podem recordar l'olor d'un ninot que ens va tocar a la fira del poble, la forma d'un núvol, o el gust de les cireres de l'hort de l'avi? Necessitem una educació que ens connecti amb l'aprenentatge emocional. És curiós però, que, si bé aquest és un objectiu prioritari de l'educació infantil i dels primers cicles de la primària, desapareix de tot plantejament educatiu un cop l'alumnat arriba a secundària. Diem que ens sembla curiós perquè tots coincidirem que l'adolescència és precisament el període en què més emocions estan en joc. Després ens estranyem quan els joves són incapaços de controlar la ràbia i reaccionen amb violència. Però, no és menys cert que potser hem llençat la tovallola massa aviat? No es tracta de suprimir els continguts i, en absolut considerem que no siguin importants, ara bé, fins i tot si canviem els continguts no ens servirà de massa si només treballem la part cognitiva. Cal, doncs, trencar amb la "concepció bancària" de l'educació, amb les metodologies tradicionals i les classes magistrals, i apostar per un enfocament socio-afectiu.

Des d'aquest plantejament, entenem que és necessari combinar la transmissió de la informació amb la vivència personal per a aconseguir que sorgeixi una actitud afectiva. L'enfocament socio-afectiu parteix del treball de l'empatia, el sentiment de concordança i correspondència amb l'altre, que permet desenvolupar la seguretat i l'autoconfiança, així com l'habilitat comunicativa verbal i no verbal. Es tracta, per tant, que com individus que formen part d'un grup, cada persona visqui empíricament una situació, l'analitzi, la descriui i sigui capaç de comunicar-ne la vivència.

L'esquema que proposem per treballar d'acord amb una metodologia socio-afectiva és el següent:

1. Es facilita un clima previ mitjançant alguns exercicis de creació de coneixement, estima i confiança.

¹ Cascón, P. *Educar en y para el conflicto*. Escola de Cultura de Pau. Bellaterra, 2001. p. 23.

2. Es parteix d'una situació empírica, una experiència vivencial (un joc, una simulació, un experiment, la combinació d'una lectura en veu alta amb la imaginació personal, l'anàlisi d'imatges, una representació teatral ...) que realitza tot el grup. El més recomanable és que l'activitat tingui una dosi d'espontaneïtat, que desbordi la idea preconcebuda.
3. Es procedeix a la discussió, que s'inicia amb una avaluació en primera persona del que s'ha viscut, escoltat, experimentat, etc.
4. Es generalitza la discussió i s'amplia la informació o investigació, i s'estableix la connexió amb la realitat, partint de la més immediata fins a abraçar els conflictes mundials.
5. Es planteja què es pot fer per modificar, si cal, aquesta realitat. Com transformar-la? Aquesta crida a l'acció, al compromís actiu, resulta imprescindible per evitar una educació per a la frustració i el conformisme. El canvi és possible.

Perquè sigui possible aprendre en la pròpia pell i ficar-se en la pell de l'altre, és necessari fugir de la moralitat fàcil o aprofitar la posada en comú per fer un sermó. És important que el grup descriu les seves vivències. Una de les grans dificultats de l'educació en general i d'alguns docents en particular (en especial a partir dels darrers cicles de primària) és la falta d'imaginació i de plantejaments creatius a l'hora de transmetre els continguts des de metodologies alternatives a la classe magistral o, en el millor dels casos, al treball en petits grups. És important assenyalar que desenvolupar els continguts teòrics d'acord amb aquest tipus de metodologies també suposarà, a la llarga, un millor aprofitament del temps i dels resultats, a banda de contribuir al desenvolupament humà de les persones a les quals ensenyem i amb les quals aprenem.

Font: Escola de Cultura de Pau. *La metodologia socio-afectiva*.
<http://escolapau.uab.cat/img/educacion/anexo11.pdf>

En concrodància amb la metodologia socio-afectiva, es plantegen l'ús de tècniques d'aprenentatge cooperatiu.

L'Aprenentatge Cooperatiu

L'Aprenentatge Cooperatiu (AC) és un terme genèric referit a un grup de procediments d'ensenyament que parteixen de l'organització de la classe en petits grups mixtos i heterogenis, a partir dels quals els alumnes treballen conjuntament de manera coordinada per resoldre tasques acadèmiques i aprofundir en l'aprenentatge.

Dos autors de referència, els germans David i Roger Jonhson, ambdós psicòlegs socials, l'han definit com aquella situació d'aprenentatge en la qual els objectius dels participants estan estretament vinculats, de tal manera que cadascun d'ells *"només pot assolir els propis objectius si i només si els demés aconseguixen assolir els seus"*.

L'AC permet desenvolupar les capacitats d'interacció social, és a dir, habilitats socials per a la convivència, a partir de posar l'alumnat en la necessitat d'utilitzar-les per assolir els objectius acadèmics. Dit d'una altra manera, se'ls situa en una estructura organitzativa que els obliga a cooperar per realitzar les tasques acadèmiques encomanades, d'aquesta manera, des de la pràctica, aprenen a cooperar.

Les persones aprenem en societat, l'AC aprofita aquest fet evident i estructura l'aprenentatge en condicions de vida social.

L'AC parteix del convenciment que el potencial de l'aprenentatge entre iguals és un magnífic recurs per facilitar els èxits acadèmics i socials. També recull la intenció explícita d'aprofitar les habilitats de cada persona en benefici de tot el grup, això permet superar les dificultats d'unes amb les virtuts dels altres. Des d'aquesta perspectiva l'AC és de gran ajuda per educar en la diversitat.

L'AC requereix d'una estructura complexa del treball fonamentada en aconseguir quatre condicions:

- . Interdependència positiva: uns depenen dels altres per assolir els seus objectius acadèmics.

- . Interacció cara a cara: cal la trobada i el debat per fer la feina. Cal treballar des de la relació amb l'altre.
- . La responsabilitat individual: perquè el grup assoleixi els resultats plantejats és imprescindible que cadascú porti a terme les tasques que se li encomanen.
- . L'explicitació d'objectius, tan acadèmics, com d'habilitats socials i de treball en equip, així com l'avaluació posterior de la capacitat d'organització i de cooperació del grup.

Els passos que ha de seguir l'alumnat per treballar cooperativament són:

- Posar-se d'acord sobre el que cal realitzar.
- Decidir com es fa i què ha de fer cadascú.
- Realitzar les tasques individuals corresponents.
- Discutir les característiques d'allò que realitza o ha realitzat cadascú, en funció de criteris preestablerts, ja sigui pel professor o pel propi grup.
- Considerar com es complementa el treball; escollir en comú, d'entre les proves o treballs individuals realitzats, aquell que s'adoptarà; o bé executar individualment cadascuna de les parts d'un tot col·lectiu.
- Valoració en grup dels resultats, en funció dels criteris establerts amb anterioritat.

Tant les evidències de la pràctica com la validació dels estudis que s'han fet, conclouen que l'aprenentatge cooperatiu és una metodologia que aporta una millora significativa de l'aprenentatge de tots els alumnes que s'hi impliquen: augmenta la motivació per la tasca, milloren les actituds d'implicació i d'iniciativa, s'incrementa el grau de comprensió del que es fa i del perquè es fa, creix el volum de treball realitzat i la qualitat, i millora el grau de domini de procediments i conceptes, així com la relació social.

→ Activitats d'aprenentatge cooperatiu: En aquest material, es proposen algunes activitats d'aprenentatge cooperatiu com: "La guerra incivil", i "Memòria o Història".

- Dinàmiques de grup: les dinàmiques de grup són exercicis que permeten visualitzar les reaccions de les persones i/o dels grups en relació a els seus impulsos (competició / cooperació), la seva capacitat de lideratge (dominació / submissió), les seves habilitats de comunicació, la capacitat de resoldre conflictes, les reaccions emocionals davant de situacions creades per l'activitat, etc. S'atribueix a Kurt Lewin la invenció d'aquestes metodologies grupals, que inicialment es van fer servir per a analitzar la psicologia dels grups.

Per a portar convenientment les dinàmiques de grup, cal posar atenció en tres moments de l'activitat:

- Les instruccions de l'activitat, i sobretot les normes del que no es pot fer, han de quedar clares;
- El temps de dinàmica ha de ser suficient per a que es creï la dinàmica desitjada;
- Degut a que les dinàmiques de grup generen processos que poden remoure les persones, és important dedicar un temps considerable (un mínim d'un terç del temps dedicat a la dinàmica de grup en sí).

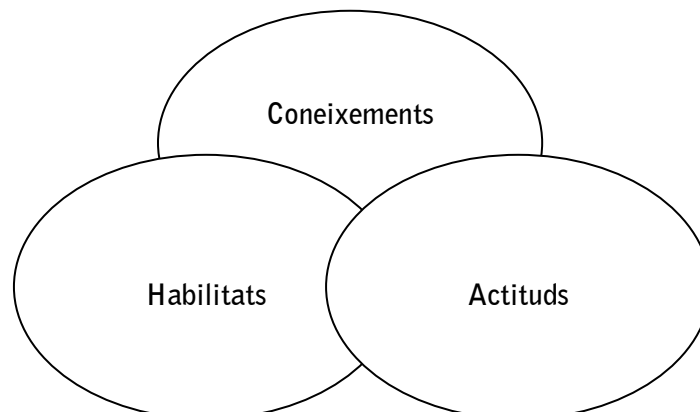
Alguns exemples de dinàmiques de grup són:

- Els jocs de rol: consisteixen en la simulació d'una situació donada en la que les participants adopten la personalitat d'un personatge, i que es juga a temps real.
- Els jocs de simulació: té el mateix principi que un joc de rol, a excepció del temps: es juga en un temps fictici (cada 30 min representen un any, etc.). Els incidents són elements ficticis que s'anuncien a mesura que avança el joc per a afegir dinamisme a la simulació.
- Jocs competitius individuals o grupals amb objectius oposats, etc.

- Activitats de dinàmiques de grup: En aquest material, es proposen algunes dinàmiques de grup com: "Baròmetre de valors", "No a la violència", "Pla Director de Memòria i Reconciliació (33/2009)", o "Passadissos".
- **Activitats introspectives:** La introspecció és una forma de reflexió personal autocrítica, de consciència d'una mateixa per a l'autoconeixement, la superació de sí mateix, però també per a la comprensió de l'altre. Com diu Morin, "la pràctica mental de l'autoanàlisi permanent d'un mateix és necessària, donat que la comprensió de les nostres pròpies debilitats o carències és la via per a la comprensió de les de l'altre". (Morin, 2000: 90).
L'exemple més comú d'activitats introspectives és l'anàlisi individual de certes característiques o comportaments individuals.
→ Activitats introspectives: En aquest material, es proposen algunes activitats introspectives com "Retrat-Robot", "Qui és el meu enemic i per què?"
 - **Activitats d'anàlisi i de debat:** per desenvolupar l'esperit crític, és important posar en pràctica habilitats d'anàlisi i d'argumentació d'idees que permetin confrontar diferents percepcions i opinions. Aquestes activitats, molt comunes, són també, sempre que es desenvolupin en un ambient de respecte cap a les idees alienes, i d'escolta, molt adients per entrenar-se a la resolució pacífica dels conflictes.
→ Activitats d'anàlisi: En aquest material, es proposen algunes activitats d'anàlisi com: "Arrels i branques", "Actors-Comportaments-Incompatibilitats", "Qui hi veus?", "El triangle de les violències", "La construcció de l'enemic entre bàndols", o "Ay Carmela".
→ Activitats de debat: En aquest material, es proposen algunes activitats de debat com: "Baròmetre de Valors", "Recordant l'horror", "Pla Director de Memòria i Reconciliació (33/2009)", o "Ay, Carmela".
 - **Altres metodologies participatives:**
→ Altres activitats d'aquest material amb metodologies participatives són el joc de taula "Escacs", activitats d'expressió teatral ("No a la violència") i plàstica ("Els infants i la guerra"), o d'investigació amb font primàries ("Explica'm com va ser...")

Avaluació dels aprenentatges

En la línia dels posicionaments anteriors, l'esquema que es proposa per a l'avaluació d'aprenentatges compren no només l'aprenentatge de continguts (coneixements), sinó també d'habilitats i d'actituds:

S'ha de tenir en compte que el coneixement i les habilitats dels estudiants constitueixen la part més visible, aquella que es pot identificar més fàcilment en els estudiants. Les actituds, al contrari, són més internes, més centrals en la personalitat, i per tant més difícils de modificar. És precisament aquesta dificultat d'incidir en les actituds la que fa especialment necessari que l'avaluació tingui en compte, a més dels coneixements adquirits i les habilitats, les actituds.

A continuació s'especifiquen els continguts, habilitats i actituds bàsiques que haurien de ser avaluades:

Coneixements, habilitats i actituds a avaluar

Tema	Coneixements	Habilitats	Actituds
1. Introducció de conceptes	<ul style="list-style-type: none"> · Violència directa, estructural i cultural · Pau negativa i pau positiva · conflicte i perspectiva positiva del conflicte · No violència i noviolència 	<ul style="list-style-type: none"> · Debat · Capacitat d'identificar les habilitats pacífiques i que promouen la pau 	<ul style="list-style-type: none"> · Entendre que la pau i la noviolència requereixen un compromís actiu
2. Els conflictes armats actuals	<ul style="list-style-type: none"> · Definició de conflicte armat · Causes i conseqüències dels conflictes armats 	<ul style="list-style-type: none"> · Posar-se en la pell d'altres persones que han passat la seva infantesa o joventut en conflictes armats 	<ul style="list-style-type: none"> · Mostrar rebuig en contra de les guerres · Tenir predisposició per a conèixer la situació d'altres infants i joves en la guerra.
3. La guerra civil espanyola	<ul style="list-style-type: none"> · Conèixer les causes i les terribles conseqüències de la guerra civil · Saber que hi va haver moviments de resistència noviolenta 	<ul style="list-style-type: none"> · Treball cooperatiu 	<ul style="list-style-type: none"> · Entendre que la violència no és mai l'única alternativa existent · Rebutjar la guerra i la violència
4. La construcció de la memòria	<ul style="list-style-type: none"> · Conèixer els conceptes de memòria i història · Reconèixer la memòria com una forma de curar els impactes de la guerra 	<ul style="list-style-type: none"> · Empatia · Consens 	<ul style="list-style-type: none"> · Tenir voluntat de reconciliació amb persones de "l'altre bàndol"
5. Intervenció en els conflictes	<ul style="list-style-type: none"> · Reconèixer els actors, les incompatibilitats i els comportaments en un conflicte 	<ul style="list-style-type: none"> · Capacitat d'anàlisi · Distingir els actors de les incompatibilitats 	<ul style="list-style-type: none"> · Rebuig a la violència com a forma de resoldre els conflictes
6. Deconstruir la imatge de l'enemic	<ul style="list-style-type: none"> · Entendre el concepte i les implicacions lligades a la imatge de l'enemic · Saber reconèixer prejudicis i estereotips 	<ul style="list-style-type: none"> · Canalitzar les emocions · Treballar un concepte flexible de la identitat pròpia i col·lectiva · Entendre les causes de fons de l'enfrontament 	<ul style="list-style-type: none"> · Tenir una actitud oberta · Voluntat de trobar necessitats comunes · Buscar solucions creatives al problema

Àmbit d'aplicabilitat

Tot i que algunes activitats són adients per a l'educació no formal, els continguts i activitats d'aquesta Guia s'han pensat per a l'educació formal.

En gran part, la guia està destinada al professorat, per convidar-lo i facilitar recursos a que parli del drama de la guerra civil a les aules. Tot i que la part teòrica i els exemples de projectes aplicats a escoles estan pensats per un nivell adult, les activitats que s'hi presenten estan pensades perquè es puguin treballar directament amb alumnat de secundària.

Com demostren els treballs aplicats a la tercer part de la Guia, és possible aplicar-los a nivell de primària, de secundària o cicles formatius. Pel que fa a la ESO, un possible format en el que es pot materialitzar la proposta d'aquesta guia és a través del treball de síntesi, o del projecte de recerca de 4rt d'ESO.

Convidem al professorat a aplicar els continguts i/o les activitats com millor s'adapti a la seva realitat, recordant, però, que per educar per la pau cal anar més enllà de les activitats puntuals, i treballar, en canvi un conjunt d'habilitats i d'actituds que requereixen dedicació, compromís, i una actitud coherent amb el missatge.

Continguts i activitats

BLOC 1: MAI MÉS ENLLOC?

1. Compartint codis comuns: pau, violència, conflicte i noviolència

Bona part dels problemes de comunicació es donen perquè definim de forma diferent les mateixes paraules. És per aquest motiu que ens sembla molt important compartir què entenem per alguns dels conceptes que es treballaran en aquesta guia. Abans, però, proposem realitzar aquesta activitat introductòria:

ACTIVITAT: Baròmetre de valors

Intenció educativa:

- Fomentar la reflexió, el diàleg i el posicionament personal.

Resum: els participants argumentaran la seva posició respecte les afirmacions proposades

Temps estimat: 40 minuts

Desenvolupament: Situem les persones del grup al centre de l'aula i pronunciem una frase. A continuació demanem als participants que es situïn a l'esquerra de la classe si estan d'acord amb l'enunciat, i a la dreta si no hi estan d'acord. En un primer moment les persones han de decidir-se per una postura extrema, blanc o negre. Seguidament es passa un objecte que fa la funció de micròfon (un bolígraf, una pilota, un estoig) a algú de la part minoritària. Seguidament es va passant el micròfon de manera alternativa d'una banda a l'altra per escoltar els arguments de l'alumnat. En un segon moment, després d'escoltar unes quantes opinions, es pregunta si algú vol matisar la seva posició i moure's de lloc. Ara l'espai no s'ha de veure com una divisió entre dos blocs d'opinió sinó com un baròmetre que gradua les múltiples opinions. Frases a debatre:

- Quan esclata un conflicte, el més important és tallar-lo, evitar que augmenti.
- En tot conflicte es dona algun tipus de violència.
- Tota persona que treballa per la pau no ha de recórrer mai a la violència.
- Dos no es barallen si un no vol.
- Parlant s'entén la gent.

Avaluació i conclusions: En principi, només cal deixar que els alumnes s'expressin lliurement. Pot ser interessant preguntar per què els sembla que serveix un baròmetre de valors. En un cas com el que estem plantejant prendran força importància qüestions com: escoltar, argumentar, dialogar, canviar postures inicials,

arribar a consensos, etc. D'altra banda i donada la polarització i crispació política que es viu actualment pot ser una bona oportunitat d'aprenentatge engegar un debat sobre la importància de superar la dicotomia que tot ho redueix al blanc o negre (a "l'estàs amb mi o estàs amb els terroristes") i reflexionar amb els alumnes sobre la importància d'abandonar els posicionaments inicials per tal d'arribar a acords més amplis. L'única funció de la persona dinamitzadora de l'activitat serà introduir tantes frases com vulgui, per tal d'iniciar un debat posterior.

Font: Escola de Cultura de Pau a partir de: Cascón, P; Beristain, C. La alternativa del juego I. Catarata.

1.1. El concepte de Pau

Hi ha hagut diferents concepcions de la pau al llarg de la història, en funció les persones, o segons les cultures. Vegem breument quines han estat les concepcions de pau dominants a la cultura occidental al llarg de la nostra història.

A l'antiga Grècia, *eirene*, el terme amb què s'anomenava la pau, es referia a un estat de tranquil·litat, de serenitat, d'absència d'hostilitats entre ciutats gregues, és a dir, una harmonia en la unitat interior i social grega.

La *pax* romana feia referència a respectar la legalitat, a mantenir la llei i l'ordre establert. En definitiva, a vetllar per l'absència de conflicte i rebel·lió violenta dins dels límits de l'Imperi Romà, controlat gràcies a un poderós aparell militar. Respon a una estructura social i econòmica imperialista i busca mantenir l'status quo, defensar els interessos dels qui es beneficien de l'estructura de l'Imperi respecte dels qui en resten a la perifèria.

Per altra banda, en el món oriental, es troben conceptes com *shanti*, que s'ha traduït com un estat d'esperit ben equilibrat,

D'aquestes concepcions es desprèn que "a mesura que ens desplacem d'Occident a Orient, els conceptes de pau [...] es fan cada vegada més introvertits, més orientats cap a dins, allunyant-se de l'arquitectura global, i dirigint-se cap a conceptes d'harmonia interior" (Galtung, 1985).

Tal com diu John Paul Lederach, «igual que en l'Imperi Romà, la pau contemporània reflecteix els interessos dels qui es beneficien de l'estructura internacional tal com és, és a dir, els del centre i no els de la perifèria». Una concepció molt negativa i manipuladora de la pau, entesa com a mera absència de guerra i de desordres interns, és el que anomenem la PAU NEGATIVA.

Per contra, entenem la PAU POSITIVA com «el procés de realització de la justícia en els diferents nivells de la relació humana. És un concepte dinàmic que ens porta a aflorar, afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta i el fi de la qual és aconseguir l'harmonia de la persona amb ella mateixa, amb la naturalesa i amb les altres persones.²»

² Seminario de Educación para la Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Catarata. Madrid, 2000.

Manifestació de dones a Barcelona contra la guerra civil – Refugi 307.

És a dir, la pau positiva és:

- Molt més que una mera absència de guerra.
- Un procés en constant construcció.
- No és un estat o un temps de pau, sinó un ordre social.
- Un ordre social de reduïda violència i elevada justícia.
- La igualtat en el control i la distribució del poder i els recursos.
- L'absència de condicions no desitjades (guerra, fam, marginació...)
- La presència de condicions desitjades (treball, habitatge, educació...), per tant, cal preparar-la.

S'ha de tenir en compte, però, que «no pot existir pau positiva si hi ha relacions caracteritzades pel domini, la desigualtat i la no-reciprocitat, tot i que no hi hagi cap conflicte obert.» Per aquesta raó, construir la pau comporta no només que hi hagi unes condicions socials com les que s'han enumerat, sinó també crear unes relacions basades en la cooperació, el suport mutu, la col·laboració i la creació de condicions de confiança mútua.

ACTIVITAT: Retrat robot

Objectius:

- Aplicar les habilitats de la persona pacífica a les persones del grup
- Treballar l'estima cap a les persones del grup.

Resum: Analitzar les habilitats del grup i dibuixar un retrat robot d'una persona capaç de promoure la pau a nivell de relacions i de context social (pacífica-pacifista), format per les persones del grup.

Temps: 20 minuts.

Material i espai: paper d'embalar o cartolina i retoladors.

Desenvolupament: Tots plegats, fem una ronda per analitzar les habilitats de persona pacífica-pacifista de cada persona del grup. Tot el grup diu habilitats d'una persona del grup (un mínim de tres habilitats); quan el grup acabi, fa el mateix amb la persona del costat, i així fins a tancar la roda. Es va fent un llistat. Un cop s'ha parlat de tothom, dibuixem una figura que representarà la persona pacífica-pacifista i escrivim en diferents parts del cos les habilitats que hem enumerat: "la capacitat d'escolta del Manel", "el bon humor de l'Aixa", etc.

Valoració i conclusions: Com ha anat el joc? Us heu sentit còmodes quan us deien habilitats vostres? Per què? Us heu sentit còmodes quan reconeixíeu habilitats dels altres? Teniu costum de dir als altres el que fan bé? Creieu que pot ser positiu fer-ho? Quines habilitats heu trobat de la persona pacífica-pacifista? Creieu que es poden tenir totes alhora? Les habilitats, es poden aconseguir si es treballen? Com ho faríeu?

Altres indicacions: Com que és una activitat de foment de l'estima, és important que tothom sigui valorat amb adjectius positius dels altres. Si cal, recordeu al principi que tothom té habilitats i que, per tant, tothom hauria de rebre adjectius positius. El retrat robot també es pot fer amb fotocòpies ampliades de fotos de la gent del grup i fer un *collage* de dibuix i fotocòpies.

Propostes d'acció: Cada persona del grup pot valorar quina d'aquelles habilitats té més fluixa i proposar-se de fer esforços per millorar-la. Regularment, podeu valorar els vostres avenços en grup.

Font: Escola de Cultura de Pau

1.2. El concepte de Violència

Definim la **VIOLÈNCIA** com "l'actitud o comportament que constitueix una violació o una privació a l'ésser humà d'una cosa que li és essencial com a persona (integritat física, psíquica o moral, drets, llibertats...)"³.

La violència pot ser exercida per una persona (torturadora, lladre, etc.), una institució (una presó, una fàbrica, una escola, etc.), o una situació estructural (explotació laboral, injustícia social, etnocentrisme cultural, etc.).

Diferenciem 3 tipus de violència:

La **VIOLÈNCIA DIRECTA**: aquella que suposa una agressió física o psicològica i que s'exerceix directament sobre una altra persona o grup: un assassinat, una tortura, una bufetada, una mutilació, i altres formes de maltractament físic.

Durant la guerra civil espanyola, com a totes les guerres, es va patir una forta violència directa (morts, ferits), també es diu que és un dels primers contextos en que es va atacar deliberadament a la població civil com els bombardejos de Barcelona, Granollers, Manresa, Gernika, i moltes altres ciutats.

³ Seminario de Educación para la Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Catarata. Madrid, 2000.

La **VIOLÈNCIA ESTRUCTURAL**: violència que forma part de l'estructura social i que impedeix cobrir les necessitats bàsiques, com la generada per la desigualtat social, l'atur, les mancances en la nutrició, la manca de serveis sanitaris i educatius bàsics, etc.

La desigualtat econòmica, junt amb la misèria en la que vivien els jornalers, o la manca de drets laborals que protegissin els treballadors de les indústries, són alguns exemples de violència estructural que van donar lloc a la de la guerra civil.

La **VIOLÈNCIA CULTURAL**: aquells aspectes de la cultura (religió, llengua, art, símbols, ciències...) que es poden utilitzar per justificar o legitimar la violència estructural o directa,⁴ aquelles argumentacions que ens fan percebre com a "normals" situacions de violència.

La violència cultural també es va imposar ràpidament a la guerra civil: la percepció simplificadora de les dues espanyes contribuïa a reforçar una imatge deshumanitzada de l'altre, com a l'enemic ("roigos" vs. "fatxes"), o tots els grups, d'esquerres, de dretes, i anarquistes, nacionalistes espanyols, nacionalistes perifèrics o no nacionalistes van considerar molt majoritàriament que les armes eren la seva única manera d'aconseguir el seu projecte de país.

Considerem la violència estructural i la cultural com a formes de violència perquè si ens remetem a la definició de violència, ambdues constitueixen una violació o privació d'alguna cosa que esdevé essencial per preservar la dignitat humana. Sovint, les causes d'un cas de violència directa estan relacionades amb situacions de violència estructural: moltes guerres són conseqüència d'un abús de poder que recau sobre una població oprimida, o d'una situació d'injustícia social (d'un repartiment de terres insuficient, d'una gran desigualtat en la renda de les persones, etc.).

Aquesta observació no ha de servir per justificar la violència directa, sinó per entendre'n bé les seves dimensions i ser capaços de poder intervenir-hi amb antelació: minimitzar la violència estructural pot ser un mitjà de prevenció de la violència directa molt efectiu.

1.3. El concepte de Noviolència

Noviolència és una traducció del terme de Gandhi *ahimsa*, que combina les idees de pacifisme i d'acció. La noviolència no només rebutja la violència sinó que a més a més promou una actitud activa pel canvi de les violències interiors de les persones i de les estructures violentes a la societat.

La noviolència busca, tal i com ho fa la cultura de pau, promoure les condicions que afavoreixen la pau i no col·laborar, o fins i tot acabar amb les condicions violentes que la dificulten.

D'acord amb el concepte oriental de pau, la noviolència es considera com una forma de comportar-se que s'esforça per eliminar les formes de violència que podem tenir en nosaltres mateixos. Aquesta concepció posa èmfasi en l'aspecte individual de la pau (pau interior, estar bé amb sí mateix/a, ser just i mesurat amb els demés, etc.). Actualment, a occident la utilització que es fa d'aquest concepte és sobretot per a referir-se a un conjunt d'accions que es fan per a transformar qualsevol forma de violència social (conflictes armats i/o ocupacions, estructures polítiques no democràtiques, sistema econòmic injust, etc.), deixant una mica de banda l'aspecte de transformació personal. En aquest capítol volem reivindicar els dos nivells

⁴ Galtung, J. *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bakeaz/Gernika Gogoratuz. Bilbao, 2003.

de recerca de la pau: el que es comporta per sí mateix d'acord amb els valors de la pau (pacífic/a), i alhora el que busca avançar cap a la pau a nivell social (pacifistes).

La idea principal de la noviolència és que els mitjans s'han de correspondre amb els fins, de forma que la única manera de promoure la pau és rebutjar tot tipus de violència.

No violència = és quan no faig res que sigui violent.

Si, davant d'una baralla, no m'hi fico i em mantinc al marge, estic actuant de forma no violenta (evito la violència).

Noviolència = és quan faig coses per a aturar la violència.

Si, davant d'una baralla, m'hi fico per a acabar amb la violència, estic actuant de forma noviolenta. (actuo per a acabar amb la violència)

ACTIVITAT: No a la violència

Intenció educativa:

- Identificar la diferència entre violència, no-violència i noviolència.
- Aprendre a identificar els diferents tipus de violències: directa, estructural i cultural
- Identificar aquestes violències en el seu entorn.

Resum: els participants exemplificaran amb els seus cossos el que entenen per violència i noviolència

Temps estimat: 60 minuts.

Desenvolupament:

Dividim la classe en grups de 6 alumnes. En un primer moment es demana a la meitat de grups que elaborin amb els seus cossos una imatge estàtica que miri de reflectir el concepte de violència. A l'altra meitat de grups se'ls demana que preparin una imatge del que entenen per noviolència. Se'ls deixa uns 10 minuts per preparar-ho. Es demana a un primer grup que representi la seva imatge mentre la resta de grups l'observen i valoren. S'anima els participants observadors a comentar què els suggereix la imatge, i quins sentiments o emocions els provoca. Un darrera l'altre, cada grup representa la seva imatge i el gran grup les observa i les valora. Finalment i abans de fer l'avaluació, penjarem tots els dibuixos en un lloc visible de l'aula. És important que l'educador reculli les impressions sorgides per poder incloure-les als comentaris de l'avaluació i a la introducció de continguts.

Primera avaluació: Ha estat fàcil o difícil pensar la imatge? Han sortit moltes o poques possibilitats diferents? Ens és més fàcil imaginar imatges de violència o de noviolència? Per què? Ens és fàcil identificar emocions? Quines han sorgit en unes imatges i quines en les altres? Establir un llistat paral·lel de les paraules que s'hagin vinculat a tots dos conceptes.

L'educador o educadora explicarà als alumnes els tres tipus de violència (directa, estructural i cultural) i la diferència entre la no-violència (no actuar) i la noviolència (concepte actiu).

Segona avaluació: És el moment de recuperar les imatges i identificar a quin tipus de violència corresponien. Si es tracta de violència directa, la més habitual, els podem demanar que s'imaginin com a directors de cinema. A partir d'una imatge de violència directa hauran d'imaginar-se quina seria la imatge immediatament anterior. Després cercarem l'anterior a aquesta i així successivament fins que identifiquem la violència estructural que l'ha originada (volem conèixer per entendre i mirar de transformar-la, el que no vol dir que la legitimem). Un exemple possible seria partir d'una confrontació entre membres de la policia i obrers manifestant-se (violència directa). Si fem aquest viatge al passat és probable que arribem al punt en què els obrers es troben desesperats sense prou mitjans per viure dignament (violència estructural).

També els demanarem si entenen que les imatges de noviolència feien referència a la forma activa o passiva d'entendre-la.

Font: Escola de Cultura de Pau

1.4. El concepte de conflicte

Majoritàriament es rebutja la violència directa com a model, però es desconeixen opcions alternatives per afrontar els conflictes. Això fa que, tot i aquest rebuig, la violència continuï sent una forma massa habitual d'abordar els conflictes. Sovint es té una percepció negativa del conflicte perquè s'associa a violència.

La intenció d'aquest apartat és veure que el fet que hi hagi conflicte no necessàriament implica que s'acabi en una situació de violència i, per tant, no s'ha de veure com a negatiu. Cal distingir, doncs, entre conflicte i violència o si voleu entre conflicte i conflicte armat. Mentre aquest darrer és sempre negatiu, el primer pot resultar constructiu o destructiu segons la forma en què l'enfrontem.

Educar en i per al conflicte és un repte de l'educació per a la pau. Un repte que es concreta en tres elements:

- Descobrir la perspectiva positiva del conflicte: veure'l com una forma de transformar la societat cap a quotes de justícia més grans; descobrir que pot ser una oportunitat educativa, una oportunitat per aprendre a construir altres tipus de relacions.
- Aprendre a analitzar els conflictes i a descobrir la seva complexitat.
- Trobar solucions que ens permetin afrontar els conflictes sense violència, sense destruir les altres parts i amb la força necessària per arribar a solucions en què tots hi guanyem i puguem satisfer les nostres necessitats.

El fet d'associar la idea de conflicte amb la de violència fa que sovint es consideri un concepte amb connotacions negatives. Però, si tenim en compte que és una forma de respectar la diversitat d'opinions i percepcions, de buscar solucions mínimament satisfactòries per a totes les parts i que pot ser un mitjà de transformació de la societat, el concepte de conflicte pren connotacions molt positives.

Definim el CONFLICTE com «aquella situació de disputa o divergència en què hi ha una contraposició d'interessos o necessitats antagòniques entre dues o més parts».⁵

Cal entendre que el conflicte és consubstancial a les relacions humanes. De la mateixa interacció entre persones sovint surten discrepàncies perquè tenim interessos o necessitats diferents; a més, el conflicte és ineludible i, per molt que vulguem tancar els ulls o mirem d'evitar-lo, un cop iniciat, continua la seva dinàmica.

Recursos sobre els conceptes de pau, violència, conflicte i noviolència

Guia didàctica i altres documents

- Barbeito, C. Caieta, M. (2004) *Introducció de conceptes, pau, violència, conflicte*. Bellaterra: Escola de Cultura de Pau. <http://escolapau.uab.cat/img/programas/educacion/publicacion002c.pdf>

Webs

- Escola de Cultura de Pau. Banc de recursos de Jocs i dinàmiques d'educació per la pau. <http://escolapau.uab.cat/programas/dinamicas.php>.

Literatura catalana i castellana

- VVAA (2003). Poemas para la paz. <http://www.maratondelos cuentos.org/descarga/poepaz.pdf>

⁵ Cascón, P. *Educar en y para el conflicto*. Escola de Cultura de pau. Bellaterra, 2001.

- Profes.Net - Poemas para la paz. Propostes didàctiques per treballar el concepte de pau a partir de 8 poemes seleccionats.
http://www.profes.net/educacion3.asp?educa=Secundaria&id_contenido=36897

Expressions artístiques

- Sanfeliu, A.; Caireta, M., *La música com a instrument d'Educació per la Pau*, Escola de Cultura de Pau (<http://www.escolapau.org/img/programas/educacion/publicacion010c.pdf>)
- *Música, dones i pau*, Escola de Cultura de Pau
(<http://www.escolapau.org/img/programas/musica/07musica002c.pdf>)

2. La situació actual: els conflictes armats al món

Durant els últims anys, el nombre de conflictes armats oberts ha rondat els 25. Aquesta és una dada positiva, si es considera que fa cinquanta anys, als anys '60, es podia comptar una cinquantena – el doble, doncs – de conflictes armats. Una visió més crítica pot considerar que 25 és encara una xifra molt elevada si ens estem referint a conflictes armats, i que cal aconseguir que n'hi hagi molts menys o, perquè no, que no n'hi hagi cap.

Actualment, la majoria dels conflictes armats es donen a Àfrica i a Àsia, amb prop de deu conflictes armats a cada continent. Paral·lelament als conflictes armats, hi ha uns 35 conflictes en fase de negociació de pau, amb resultats diversos. L'any 2007 es van donar per finalitzats 4 conflictes armats.⁶

2.1. Fets i característiques dels conflictes armats actuals

Al llarg de la història, els conflictes armats –les guerres– han evolucionat força. En els últims 60 anys, els conflictes armats han adquirit una forma diferent a la que es coneixia fins llavors. Fins la Segona Guerra Mundial, les guerres es donaven principalment entre estats (conflicte armat internacional), els enfrontaments estaven protagonitzats essencialment pels exèrcits d'aquests estats, i per tant les víctimes, també, eren essencialment soldats. Avui, però, els conflictes armats tenen característiques molt diferents. Què és el que entenem per conflicte armat i quines són les seves característiques?

Entenem per CONFLICTE ARMAT "tot enfrontament protagonitzat per grups armats regulars o irregulars amb objectius percebuts com incompatibles en el que l'ús continuat i organitzat de la violència:

- a) provoca un mínim de 100 víctimes mortals en un any i un greu impacte en el territori i la seguretat humana (ex. població ferida o desplaçada, violència sexual, inseguretat alimentària, impacte en la salut mental i en el teixit social o disrupció dels serveis bàsics);
- b) pretén la consecució d'objectius diferenciats dels de la delinqüència comuna".⁷

Aquesta definició reflexa algunes de les principals característiques dels conflictes armats actuals:

⁶ Fisas, V. *Anuario 2008 de procesos de paz*. Icaria Ed. Barcelona, 2008.

⁷ VVAA. *Alerta 2008! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*. Escola de Cultura de Pau. Icaria. Barcelona, 2008.

- Múltiples causes alhora: com veurem en el següent apartat, els conflictes armats són el resultat d'una suma de factors.
- Diversos nivells geogràfics al mateix temps: tot i que la immensa majoria dels conflictes armats es desenvolupen a l'interior dels estats (guerres civils), aquests tenen un impacte fort en els països veïns (degut a les persones que es refugien en els països fronterers, al comerç d'armes des dels països del costat, etc.), i també una dimensió internacional (premsa i opinió pública internacional, intervenció d'exèrcits d'organismes internacionals, presència d'empreses multinacionals que es beneficien del conflicte armat, etc.)
- Gran diversitat d'actors armats: cada vegada hi ha més quantitat i diversitat d'actors que prenen les armes: exèrcits, grups armats d'oposició, menors soldat, mercenaris, empreses de seguretat privada...
- Nous mètodes de combat: la multiplicitat d'actors influeix en que hi hagi nous mètodes de combat: les armes lleugeres prenen un gran protagonisme, i les estratègies bèl·liques estan cada cop més enfocades a atacar a la població civil (a provocar desplaçaments, a agredir sexualment a les dones, etc.)
- Fort impacte en la població civil: els nous mètodes de combat tenen una conseqüència nefasta sobre les poblacions desarmades: les poblacions desarmades han esdevingut la principal víctima dels conflictes armats.⁸
- Invisibilitat en els mitjans de comunicació internacionals: els mitjans de comunicació informen parcialment dels conflictes armats del món. Alguns apareixen als diaris constantment i amb informacions diàries, mentre que d'altres hi són gairebé invisibles.
- Amaguen capacitats locals per la pau: a tot conflicte armat existeixen possibilitats de crear alternatives no violentes; fins i tot en conflictes armats especialment violents i llargs es donen iniciatives civils per a acabar amb la guerra i per construir la pau.

Hi ha altres dades de les que no es poden treure característiques comunes a tots els conflictes armats actuals, com és la durada (n'hi ha que duren mesos, o fins i tot setmanes, i n'hi ha que duren decennis), o el nivell d'intensitat de la violència.

2.2. Causes dels conflictes armats

De la mateixa manera que no es pot tolerar que dues persones utilitzin la violència per a resoldre els seus conflictes, creiem que no hi ha mai cap raó que justifiqui utilitzar la violència que es dona en els conflictes armats. Tot i així, és important conèixer les raons que han portat als actors armats a fer ús d'aquesta violència. Així, identificant les causes dels conflictes, i mirant de resoldre-les, es pot contribuir a acabar amb els conflictes armats.

Com acabem de dir, les característiques dels conflictes armats des de la II Guerra Mundial, han canviat. D'igual forma, les seves causes també han evolucionat: si bé fins la II Guerra Mundial les principals causes dels conflictes armats han estat el control pel territori, i durant la Guerra Freda l'enfrontament per ideologies i pel control geoestratègic d'àrees d'influència i de recursos, actualment les causes responen a altres motius, sovint barrejant diversos factors.⁹ Vegem-ne les principals causes dels conflictes armats actuals:

- Instrumentalització/no reconeixement de la identitat: quan els drets (polítics, culturals, econòmics) de les minories (o fins i tot en alguns països els de les majories) no són

⁸ Veure l'apartat 3.3. Conseqüències dels conflictes armats

⁹ Alguns autors parlen de causes objectives i subjectives de la guerra, on les objectives serien les que s'han enumerat en aquest apartat, i les subjectives les que fan referència a perquè les persones accepten que hi hagi guerres. Sobre aquest segon tipus de causes, veure els capítols sobre Militarisme, i Cultura de la violència.

reconeguts i no es poden exercir lliurement, la identitat pot esdevenir un argument per a enfrontar-se a l'altre.

- Lluita pel poder polític: La majoria de conflictes armats es donen en contextos en que els sistemes polítics són poc democràtics, o perquè algunes regions busquen formes de representació política diferents (ja sigui per aconseguir més competències del govern central, ja sigui per a no formar-ne més part).
- Lluita pels recursos: Es pot considerar que hi ha un risc de conflicte armat quan un país pateix una situació d'empobriment, quan la població percep que la riquesa del país no està ben distribuïda i que només se n'aprofiten alguns, especialment si el país és ric en recursos naturals (or, petroli, diamants, etc.), però que aquests estan en poques mans.
- A aquests tres factors, se'n poden afegir alguns d'indirectes que, si bé no són l'origen dels conflictes armats, en faciliten l'existència:
 - Actors com les empreses transnacionals, les empreses de mercenaris, o els estats, que treuen profit de les guerres i per tant faran el possible per a que hi hagi guerres;
 - Fonts de finançament de les guerres (recursos naturals com el petroli, els diamants, les fustes, etc.) que permeten als actors armats alimentar i pagar els sous dels combatents, així com comprar armes;
 - Proliferació i facilitat d'accés a les armes: en alguns contextos una arma lleugera pot costar el mateix que dos pollastres, i es pot comprar fàcilment, sense cap mena de control.
 - Cultura de la violència i odi que justifiquen l'existència i l'actuació dels exèrcits, o l'odi cap als altres.

Cal tenir en compte, també, que les causes esmentades són les que originen la violència armada. Un cop es crea un sistema de guerra, on moltes persones viuen d'això, és encara més difícil acabar amb la violència.

En la majoria de casos de conflicte armat es retroben més d'una d'aquestes causes alhora. La lluita pel poder polític, o la manca de democràcia és la més freqüent, la que apareix com una de les causes en gairebé tots els conflictes armats. En molts contextos, també, els recursos naturals s'utilitzen per a comprar armes i pagar els sous dels soldats.

2.3. Conseqüències dels conflictes armats

És molt important, també, reflexionar sobre les conseqüències dels conflictes armats. Aquests tenen conseqüències devastadores per les persones, relacionades amb la violència directa, la indirecta, i la cultural: Si es fessin els càlculs d'una forma sistemàtica, seria fàcil adonar-nos que els costos de les guerres són molt superiors als seus beneficis. En els propers apartats tractarem dues d'aquestes conseqüències: l'impacte dels conflictes armats sobre les persones i sobre el nivell de vida.

2.3.1. L'impacte dels conflictes armats sobre les persones

Si bé, com hem dit anteriorment, el nombre de conflictes armats ha baixat, no es pot dir que l'impacte d'aquests sigui més lleu sobre la població. Al contrari, en els últims decennis hi ha

hagut guerres molt sagnants (prop d'un milió de morts al genocidi de Ruanda de 1994, o prop del 7% de la població morta a la guerra civil de la República Democràtica del Congo en són alguns exemples).¹⁰ L'any 2007, uns 35 milions de persones (desplaçades internes i refugiades) van haver de fugir de les seves llars.¹¹ A més del nombre de morts i ferits, s'ha de tenir en compte les ferides invisibles (la por, l'ansietat, l'odi i/o la insensibilitat, la culpa, el dol, el trauma).¹²

Aquestes conseqüències no afecten de la mateixa manera a tots els grups de persones. Veiem quin és aquest impacte, i com afecta de forma diferenciada segons el col·lectiu.

- **Baixes civils i militars:** En qualsevol conflicte armat, el nombre de morts de civils és molt superior al nombre de morts de soldats. S'estima que actualment el 90% del total de víctimes són civils. Quines són les possibles raons per les que actualment un 90% de les víctimes dels conflictes armats són civils?
 - Els civils s'han convertit en un objectiu militar en si, que forma part de l'estratègia bèl·lica: els combatents maten a població civil del bàndol contrari per demostrar que són més fort militarment, per ferir a la població sense matar-la (amb mines, per exemple) per augmentar el cost sanitari de l'enemic, per forçar el desplaçament de la població i generar el caos en el territori, per facilitar el seu propi accés als recursos naturals, per trencar el suport de la població sobre l'enemic, etc.
 - Cada cop és més difícil diferenciar els grups armats no regulars de la població civil, perquè les guerrilles reben el suport de la població civil, i/o s'amaguen als pobles i a les ciutats. D'altres vegades, la població civil mateixa participa en moviments de resistència.

ACTIVITAT: Escacs

Objectius:

- Mostrar l'impacte que provoca un conflicte armat en la població civil.
- Visualitzar la dificultat de diferenciar entre població civil i combatent en els conflictes armats actuals.
- Entendre les implicacions diferenciades de ser una persona refugiada i una persona desplaçada

Resum: Joc de taula amb un tauler d'escacs i tres jugadores o equips (soldats, camperols Shan i camperols Karen). Els camperols han de decidir com moure's pel tauler per a aconseguir escapar de l'exèrcit, i els soldats per eliminar els guerrillers amagats entre els camperols.

Temps estimat: 20 minuts.

Material:

- un tauler d'escacs per cada grup de jugadors,
- bolígrafs per a marcar els torns a la taula, i
- 15 peces rodones de cartró per a fer les fitxes dels jugadors (3 de l'exèrcit, 6 dels camperols karen i 6 dels camperols shan; entre els 12 camperols, 3 seran guerrillers amagats (enganxar les bombes per darrera de tres fitxes de camperols)).

Desenvolupament: El joc es juga amb tres jugadors o tres grups, on l'un representa els soldats de l'exèrcit, un altre els camperols shan, i un altre els camperols karen. Els camperols han de mirar bé les seves fitxes i identificar quin(s) camperol(s) amaga(guen) un guerriller.

¹⁰ Informe sobre Desarrollo Humano 2005. PNUD. Madrid, 2005. p.175.

¹¹ VVAA. *Alerta 2008! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*. Escola de Cultura de Pau. Icaria. Barcelona, 2008.

¹² L'impacte psicològic dels conflictes armats sobre les persones i sobre les societats es tracta a l'apartat 2.

Inici del joc: L'exèrcit situa les seves 3 peces a les caselles que li sembli, i a continuació es col·loquen els grups de camperols karen i shan (lògicament escolliran caselles fora de l'abast de les fitxes de l'exèrcit).

Torns de joc: es juguen 15 tornos: cada torn es marca amb una creu a la casella corresponent de la taula. A cada torn es mou primer un soldat de l'exèrcit, seguit per un camperol shan i per un camperol karen.

· Els soldats de l'exèrcit es mouen en diagonal i poden avançar una o dues caselles per torn. El seu objectiu és **eliminar els 3 guerrillers amagats** caient a la seva casella. Els soldats no poden traspasar les fronteres.

· Tots els camperols es mouen en vertical i horitzontal, desplaçant una fitxa d'una casella. El seu objectiu és **escapar de l'exèrcit**. Els camperols poden refugiar-se en els camps previstos dels països veïns, però en els tornos 4, 7, i 11, han de tornar per la casella per on han sortit, sense que compti com a moviment (l'entrada al país no compta torn de joc).

· Els camperols guerrillers poden matar als soldats de l'exèrcit situant-se a sobre seu.

El joc finalitza al cap de 15 tornos.

Valoració i conclusions: Com ha acabat el país en acabar el joc? Quants camperols han mort? Quants guerrillers? quants soldats? Quina proporció suposa això de morts de camperols sobre el total de morts? Compareu aquesta proporció amb les xifres reals (90% de les morts són civils).

Han aconseguit els soldats de l'exèrcit el seu objectiu? Així doncs, qui creieu que ha guanyat?

Quines vies de salvar-se tenen els camperols? Quines diferències per a la població hi ha entre moure's per dins i per fora de les fronteres? Us ha semblat que les regles del joc són igualitàries per a tots els personatges del joc? Per què? Creieu que això reflexa la situació real dels conflictes armats?

Busqueu exemples de països on es doni una situació similar. Què passa en aquests països? Quins interessos té l'exèrcit per atacar la població civil? Quina actitud prenen els guerrillers amb la població civil? Creieu que la defensa, la posa en perill, o l'ataca?

Quines opcions de no implicar-se en el conflicte armat té la població civil?

Altres indicacions: Aquesta activitat permet treballar molts temes d'aquesta fitxa: hauria de permetre comentar que:

1. En un conflicte armat la població civil és la principal víctima (75-90% de les morts)

2. Els atacs a la població civil són estratègies de guerra dels diferents actors armats. Els fet que sigui difícil distingir entre la població civil i els guerrillers posa en perill a la població civil.

3. Els refugiats a l'estranger estan més protegits que els desplaçats interns

Per a jugar més d'una vegada, feu que els guerrillers siguin l'anvers de peces d'altres camperols.

Font: Escola de Cultura de Pau

- **Refugiats i desplaçats:** El nombre de persones refugiades en els últims anys s'ha estabilitzat entorn dels 15 milions (el doble des dels anys '70), mentre que el nombre de persones desplaçades s'apropa als 25 milions (5 vegades més que als anys '70) .

PERSONA REFUGIADA: persona que ha hagut de fugir del lloc on viu perquè la persegueixen degut a les seves conviccions polítiques, a les seves creences religioses, etc.,¹³ i ha buscat protecció en un altre país.

PERSONA DESPLAÇADA: persona que ha hagut de fugir del lloc on viu perquè la persegueixen degut a les seves conviccions polítiques, a les seves creences religioses, etc., i s'ha mogut per l'interior del seu estat.

La principal diferència, doncs, entre una persona refugiada i una persona desplaçada és que la primera ha creuat una frontera internacional, mentre que la segona s'ha quedat a l'interior del país. Aquesta distinció, que pot semblar sense importància a primera vista,

¹³ Tot i que, segons la definició oficial de persona refugiada d'ACNUR, fugir d'un conflicte bèl·lic no és motiu per a ser reconegut/uda com a refugiat/ada, a la pràctica sí que es reconeix. Els conflictes armats són una de les motius que més causes l'existència de persones refugiades.

té repercussions importants: mentre que els refugiats estan protegits pel dret internacional, els desplaçats no tenen cap mena de protecció del dret internacional. A més, tenen més probabilitats de ser atacats pels grups armats del seu país.

Les raons per les que la proporció de persones desplaçades és cada cop més gran són vàries: per començar, no tota la població té els mitjans econòmics per a canviar de país; a més, els països que fan frontera amb el que pateix el conflicte armat es poden negar a acollir les persones que s'hi volen refugiar (perquè els suposa un cost econòmic ? bastant gran, o perquè pot desestabilitzar el país). A vegades, també, té a veure amb que els estats on hi ha la guerra tracten d'evitar que la població creui les fronteres, per a augmentar el control sobre aquesta.

- L'impacte en funció del gènere: tot i que la proporció de dones víctimes de la violència directa ha augmentat, segueixen morint més homes que dones a causa dels conflictes armats. Aquest fet es deu a que són principalment els homes els que participen en els combats.

Les dones, però, pateixen un tipus de violència més indirecta, més difícil de mesurar, però igualment present. Més que patir la violència armada, en pateixen les conseqüències. vegem-ne alguns exemples¹⁴:

- L'augment del nombre de ferits fa que els serveis d'assistència a la salut es saturin, i que a causa d'això desapareguin els serveis de salut sexual i reproductiva. Això provoca que augmenti la mortalitat materno-infantil;
- En moltes guerres s'utilitza la violència sexual com a arma de guerra. Les dones en poden patir seqüeles físiques (malalties de transmissió sexual – l'impacte del VIH/SIDA és més fort per les dones que pels homes-), mentals (trauma psicosocial), o socials (rebuig per part dels seus marits, i de les seves comunitats);
- Sovint la pressió que han de patir els actors armats quan estan en combat es tradueix en un increment de la violència domèstica. Els homes que han estat en lluita acumulen agressivitat que desfoguen sobre les dones i els fills quan tornen a casa.
- Si es moren els seus marits, les dones han d'assumir soles la cura de la família, i alhora tirar endavant l'economia domèstica.

L'impacte de la violència indirecta sobre les dones és tal en temps de conflicte armat, que la diferència en l'esperança de vida d'homes i dones es redueix: si bé en temps de pau l'esperança de vida de les dones és superior a la dels homes, en temps de guerra tant l'esperança de vida dels homes com l'esperança de vida de les dones cauen, però la de les dones cau més.

- L'impacte sobre els infants: A part de les conseqüències que afecten a les altres persones (morts, ferides, mutilacions, malnutrició i malalties per les dificultats d'accés al menjar i als serveis mèdics, etc.), els infants en pateixen d'altres relacionades amb la seva edat que són especialment greus:
 - Infants orfes o víctimes de la desestructuració familiar: sovint, l'impacte del conflicte armat sobre els infants és menys fort si el seu entorn familiar els dona suport. Per això, el fet d'estar privats o separats de la família els deixa amb menys recursos per a afrontar els danys de la guerra. El fet de perdre membres de la família, també, fa que hagin d'assumir precipitadament rols que no els pertocaria per la seva edat, com

¹⁴ Villellas Ariño, M. *Hallar nuevas palabras, crear nuevos métodos. La participación de las mujeres en los procesos de paz.* Centro de Investigación para la Paz (CIP-FUHEM). Madrid, 2006. p. 7.

haver de fer-se càrrec d'altres familiars, haver de posar-se a treballar per aconseguir menjar, etc.

- Impossibilitat de poder continuar anant a escola: En els contextos de guerra, molts infants i joves perden la possibilitat de rebre una educació degut a la necessitat de treballar per aconseguir recursos per al sosteniment propi o de la família, a la inseguretat en el desplaçament fins a l'escola, o perquè ja no s'ofereixen classes. Quan més es prolonga el conflicte armat, més greu és aquest impacte, ja que pot afectar molts anys d'escolarització.
- Infants que esdevenen soldats víctimes de reclutament forçat, o de reclutaments "voluntaris" per diversos motius: socials (per pressió de grup), econòmics (pobresa), ideològics (per defensar unes idees, per adoctrinament), per necessitat d'afecte o de revenja, etc. Els nens que passen la seva infantesa o adolescència formant part d'un grup armat s'eduquen en la violència, tant pel tracte que reben dels seus superiors, amenaces, agressions físiques, etc., com per les actituds que aprenen. Els menors soldat aprenen a comportar-se violentament. Sovint, degut l'educació rebuda que banalitzava la violència, els menors soldats tenen comportaments més cruels que els adults.

ACTIVITAT: Els infants i la guerra

Intenció educativa:

- Observar i valorar les conseqüències de la violència d'una guerra.
- Donar suport a accions a favor dels infants víctimes de la guerra.

Resum: activitat plàstica on els participants han de dibuixar la seva realitat i comparar-la amb la d'un infant que ha patit un conflicte armat.

Temps estimat: 1 hora.

Material: fulls i colors. Dibuixos de nens de contextos de guerra, se'n podeu extreure de la web de la *Coalición Española para acabar con la utilización de niños soldados* (www.menoressoldado.org apartat "exposición").

Desenvolupament:

Demanem als nens i nenes que dibuixin diferents escenes de la seva vida quotidiana: la vida a l'escola, a casa, a l'esplai/agrupament, amb els amics, etc. Cadascú la que li vingui de gust, procurant que hi hagi diversitat (si uns fan l'escola, que els altres facin la família, els amics, etc.).

Pengem tots els dibuixos formant un mural, i col·loquem al costat un altre mural amb dibuixos de nens i nenes que viuen en contextos de guerra. Convidem als participants a comparar les il·lustracions i a identificar-ne les diferències i iniciem un debat amb els nens i nenes sobre les conseqüències de la violència armada sobre els infants.

Valoració i conclusions: Quines són les principals diferències entre la teva vida quotidiana i la d'un nen d'un país en guerra? Quines sensacions teniu al observar els dibuixos dels infants que han patit un conflicte armat? Com creieu que els afecta la guerra? Què és allò que fa que s'arribi a una guerra? Quina responsabilitat hi tenen els infants?

Propostes d'acció: Podeu entrar a la web *Els nens de la guerra* (<http://oliba.uoc.es/nens/index.htm>) i veure l'exposició que s'hi mostra. Després de fer-ho, podeu entrevistar una persona que conegueu que visqués la guerra, recollint informació sobre com va influir la guerra en la seva infància, i enviar el seu testimoni perquè sigui incorporat a la web. D'aquesta manera podreu contribuir a recuperar la memòria històrica, i a denunciar l'impacte dels conflictes armats sobre els infants.

Font: Escola de Cultura de Pau

2.3.2. L'impacte sobre el desenvolupament humà

Els conflictes armats provoquen conseqüències negatives a mig i llarg termini lligades al desenvolupament del país. Vegem-ne les més importants:¹⁵

- **Seguretat alimentària:** la violència de la guerra, els desplaçaments i els saquejos fan que els cultius i la ramaderia es vegin molt afectats per les guerres. La plantació de mines en camps agrícoles, també, pot deixar-los inservibles per al cultiu d'aliments durant llargs anys.
- **Salut:** la salut en context de conflicte armat no només es veu afectada per la violència directa lligada al conflicte (morts i ferits, i destrucció de serveis sanitaris): també augmenta la mortalitat infantil, o la vulnerabilitat a certes malalties, ja sigui perquè les persones estan mal alimentades, perquè estan desplaçades, etc. En alguns llocs d'Àfrica, la taxa de mortalitat de les persones desplaçades ha multiplicat per 80 la taxa mitjà, degut a la desnutrició, diarrea, xarampió, infeccions respiratòries, paludisme...
- **Educació:** ja sigui perquè es destrueixen escoles, perquè els estats dediquen menys recursos a l'educació, o perquè es fa més difícil que els alumnes assisteixin a classe, els conflictes armats redueixen dràsticament l'accés a l'educació. La dificultat per accedir a l'educació és especialment greu perquè té un impacte a molt llarg termini, ja que difícilment la generació afectada té la possibilitat de formar-se en les mateixes condicions que haguessin tingut en temps de pau.
- **Ingressos:** s'estima que la taxa de creixement d'un país que està en situació de conflicte armat disminueix un 2,2% cada any. Alhora, la inestabilitat que genera la situació bèl·lica fa que un 20% de la riquesa privada del país es transfereixi a altres països. Tot això, sumat a l'augment de la despesa militar, fa que l'economia del país estigui trasbalsada i redueixi, de retruc, la ocupació i els ingressos de les famílies. A vegades, a més, els grups armats imposen impostos de guerra, o extorsionen els sectors econòmics que donen un mínim de benefici (pagesos, ramaders, comerços).
- **Medi ambient:** la contaminació d'aigües i de sòls, l'arrasament de boscos, la toxicitat o fins i tot radioactivitat de l'ambient són algunes de les seqüeles més greus que les guerres poden deixar sobre l'entorn. Aquesta degradació del medi, sovint relacionada amb la utilització d'armes químiques o nuclears (com l'armament enriquit amb plutoni utilitzat a la guerra dels Balcans i a Iraq), o amb l'atac a fàbriques químiques, té conseqüències greus sobre la salut de la població a llarg termini.

Cal entendre que aquests factors són independents, i que es reforcen l'un a l'altre. Com hem dit, si hi ha inseguretat alimentària, augmenta el risc de malalties. Si no hi ha educació, és més difícil que es pugui aportar ingressos a la família. A més, el fet que empitjori la situació en aquests camps també reforça el conflicte armat. En efecte, si no es va a l'escola, si no hi ha altres mitjans per a alimentar-se, augmenten les probabilitats de que joves i adults s'impliquin en la lluita armada, com a forma de tenir un salari, o d'estar alimentat.

¹⁵ Les dades d'aquest apartat estan extretes de l'*Informe sobre Desenvolupament Humà 2005*. PNUD. Madrid, 2005. Cap. 5.

Recursos sobre els conflictes armats

Guia didàctica i altres documents

- *La Paz en tiempos de guerra*. Activitats per a reflexionar sobre els conflictes armats i la pau, ajustades a diferents assignatures. Manual per primària (http://www.educacionenvalores.org/IMG/pdf/1138612953238_la_paz_en_tiempos_de_guerra_pri_maria.pdf) i per secundària (http://www.educacionenvalores.org/IMG/pdf/1138613043347_la_paz_en_tiempos_de_guerra_sec_undaria.pdf)
- Benítez, F.; Font, T., Ortega, P. i del Pozo, A. (2008). *Deconstruir la guerra*. Barcelona: Oficina de Promoció de la pau i els drets humans. http://www10.gencat.cat/drep/binaris/Deconstruir%20la%20guerra_tcm112-87118.pdf
- Barbeito, C.; Caireta, M. (2008). *Jocs de pau. Caixa d'eines per educar per una cultura de pau*. Madrid: Catarata.
- Reculls de premsa de la Xarxa de Biblioteques de Barcelona, que han tractat temes com els conflictes armats d'Israel i Palestina, del Sàhara Occidental, d'Irak, de les conseqüències socials de les guerres, etc. En podreu trobar el llistat complet a: http://www.diba.cat/biblioteques/bibliotecaelectronica/recursos/electronicos/dossiersiquies/dossiers/su_mari.asp

Webs

- Escola de Cultura de Pau. Hi trobareu mapes i fitxes explicatives dels conflictes armats actuals. <http://www.escolapau.org/alerta/index.php>.

Literatura catalana i castellana

- *La pau no passa pels exèrcits, a través del treball de Tirant lo Blanc*. Una proposta per reflexionar sobre el paper dels exèrcits. <http://www.xtec.es/%7Eacarre/tirant.htm>
- Reculls de llibres per la pau: A "palabras amigas" trobareu un recull de contes i llibres juvenils sobre la pau <http://www.rinconsolidario.org/palabrasamigas/pa/paz/librospara%20lapaz.htm>.
- Còmics i pau és un blog que dona a conèixer i debat sobre els continguts de còmics amb un enfocament de pau. <http://www.bondia.org/pau/>

Jocs i esports cooperatius

- Campaña programa de *Juego Limpio en el Deporte y en la Actividad Física Cuaderno de actividades*, 2005. Inclou activitats que permeten treballar tant els punts del decàleg del joc net en l'esport, així com jocs cooperatius, jocs solidaris, etc. (en castellà).
- El col·lectiu de docents d'educació física per la pau [La peonza](#) té a la seva pàgina web un munt de recursos d'esports cooperatius (en castellà).

Expressions artístiques

- Dossier de treball de l'exposició del CCCB *En Guerra*. El dossier permet reflexionar sobre com els artistes (pintors i escriptors) han treballat diferents aspectes dels conflictes armats. (<http://www2.cccb.org/quaderns/guerra/cat/index.htm>).
- *Miradas sobre la guerra de independència. Cuaderno del profesor*. Material de suport de l'exposició de mateix nom de la Biblioteca Nacional de España sobre la guerra d'independència del 1808. Els apartats "La guerra: los hechos" i "Los desastres de la guerra" permeten comparar els conflictes armats de fa dos segles amb els actuals a través de la mirada de Goya. (<http://www.bne.es/productos/guerraindependencia/Cuaprofe.pdf>)
- *Música, armament i desarmament*, Escola de Cultura de Pau. (<http://www.escolapau.org/img/programas/musica/07musica003c.pdf>)

3. La violència durant la Guerra Civil: els fets de Barcelona

«A causa de l'explosió el terreny també vibra, com quan es produeixen moviments sísmics. Les cases que no estiguessin ben fonamentades podien trontollar o caure, i per això es recomanava excavar els refugis en terres ben compactes o bé revestir els murs per evitar desprendiments. Justament aquesta va ser la causa de la mort de dos nens dins el refugi 307 durant els bombardejos del març de 1938. La Carmen Cabanes recordava el que la seva mare li havia explicat: "el meu germà Manel no volia anar mai al refugi, tenia 5 anys i, entrar-hi, li feia molta por. Però durant uns bombardejos molt forts el van obligar, gairebé a la força. Van anar al refugi la meva mare i els meus germans amb la meva tia i els meus cosins. Els cinc nens estaven dormint junts, sota d'una manta, quan, a causa d'una bomba, part del refugi els va caure al damunt. Quan els van treure, el meu germà encara era viu, però no van trobar cap ambulància ni cotxe per dur-lo a l'hospital. La sang li sortia dels ulls i de les orelles. La meva mare, a coll i corrent, va dur-lo fins a l'Hospital Clínic. Però va morir. També la meva cosina, la Lolita Martínez, que tenia 8 anys".

"El llegat subterrani. Els refugis antiaeris de la guerra civil". Judit Pujadó, p.43-44

Aquest és un dels molts testimonis que van patir la violència i el terror de la Guerra Civil, com els nostres pares, avis, o rebesavis. Com tot testimoni en primera persona, ens permet arribar al dolor que va generar aquest conflicte armat. La literatura històrica sobre la Guerra Civil és molta i diversa pel que no pretenem, en aquest apartat, aportar res de nou que no estigui escrit. La nostra intenció és aportar, en canvi, una mirada diferent a la Guerra Civil, des de l'enfocament i les metodologies de l'educació per la pau. Per això hem optat per apuntar molt breument aquells fets que ens semblen més rellevants per aquest treball, intentant fer-ho des d'una perspectiva de pau. Això no és una tasca fàcil, perquè la historiografia sovint es caracteritza pel seu bel·licisme.¹⁶ En el treball que teniu entre mans no obviem els fets de violència que van succeir en territori espanyol durant els anys que va durar la Guerra Civil i la postguerra immediata, però també incorporem la visió d'iniciatives antimilitaristes, minoritàries i poc conegudes, així com aquelles experiències de solidaritat civil (com la que va dur els veïns de Barcelona a la construcció dels refugis antiaeris) sense les quals no es podria entendre la resistència de la població als horrors de la guerra.¹⁷

3.1. Les causes

La Guerra Civil va ser el resultat de diferents conflictes que no es van saber gestionar. A continuació analitzarem aquests conflictes, i com es van convertir en les causes de la Guerra Civil.

- Lluita pels recursos: existeix una distribució poc equitativa dels recursos, en especial l'accés a les terres, a un millor accés a les plusvàlues del treball, a un repartiment alternatiu del poder, etc.:
 - Accés a la terra: A Andalusia, grans latifundis es trobaven en mans de pocs propietaris, mentre que el proletariat agrícola estava contractat a baix preu i

¹⁶ El desequilibri historiogràfic entre el nombre de treballs i la importància que el món científic i acadèmic ha atorgat als estudis de la guerra pel que fa als de la pau i les vies pacífiques de resolució de conflictes no és cap secret. Aquesta línia hegemònica ha contribuït en molts casos a donar una importància excessiva i fins i tot a legitimar el bel·licisme i la violència com a formes inevitables de progrés, a considerar la guerra com a motor de la història. Sovint, la historiografia dona més importància als moments de guerra que als de pau, descriu amb detall batalles mentre que parla molt menys de les conseqüències d'aquestes, es focalitza en la versió dels estats i no en la de la població, etc.

¹⁷ Vegeu l'apartat 3.2.5.

polititzat a favor de la revolució: uns 700 000 jornalers vivien en la misèria i eren focus de tensió constant. A Galícia va ser la precarietat dels minifundis la que generà misèria. A Catalunya també hi va haver conflictes entre rabassaires y propietaris. A Castella i Lleó, també existeixen grans propietats, es controlen eficaçment els camperols per evitar aixecaments.

- Drets laborals i eliminació de l'estat: a les grans ciutats i zones industrials els treballadors s'agrupen en grups ideològics per a lluitar per unes millors condicions de treball (socialistes), per una societat lliure i igualitària (anarquistes reformistes) o per l'eliminació de l'estat (anarquistes radicals).
- Sentiments identitaris polaritzats: El fet de parlar de les "dues Espanyes" malgrat la multiplicitat de moviments és simptomàtica de la polarització social que es va anar accentuant a mida que avançava el conflicte. La confrontació es va conformar al voltant de dos eixos principals:
 - Reforç del nacionalisme perifèric: A Catalunya, la diferència lingüística, una història de guerres diverses contra la centralitat de Castella, una economia industrial forta, potencia un sentiment nacionalista confrontat al poder central. Al País Basc, de diferent manera però, un nacionalisme fort invoca una llengua i un passat diferenciat de la resta.
 - Religiositat vs. anticlericalisme: S'identifiquen dues Espanyes, una roja que crema esglésies, una negra on l'església és un poder fonamental. Segons P. Vilar, el conflicte de 1936 no neix tant de les diferents visions religioses, com del fet que els conflictes socials i polítics generen reaccions passionals a les que sovint la religió permet donar expressió.
- Tradicció militarista: A les causes objectives esmentades fins ara, cal afegir-ne una de subjectiva, referent a la normalització de l'ús de la violència per afrontar els aldarulls polítics: Per una banda, existeix la tradició colpista, prou estesa al llarg de la història de l'estat Espanyol; per l'altra, en el bàndol republicà, es reivindica l'imaginari de la revolució.
- Conjuntura internacional: Si bé no es pot dir que la seva intervenció estigui hagués provocat l'inici del conflicte, els actors internacionals van condicionar el desenllaç de la guerra. El bàndol nacional va rebre la decidida col·laboració d'Itàlia i Alemanya, mentre que el bàndol republicà va aconseguir, amb més dificultats, el suport de França i Anglaterra i cada cop més de la URSS comunista.

3.2. Els fets

Per poder entendre els fets i les causes de la guerra val la pena que anem una mica endarrere.

3.2.1. La 2ª república

L'esgotament del model bipartidista de la restauració, i la posterior dictadura de Primo de Rivera, que no va saber satisfer les demandes de la població va portar a que, a les eleccions municipals d'abril de 1931 guanyés per àmplia majoria la opció republicana. Això va portar a l'exili voluntari del rei Alfons XIII i la proclamació de la 2a república al mes de maig. L'estiu de 1930 diversos líders de sectors republicans havien signat un pacte d'unió, el "Pacte de San Sebastian", que possibilità la futura col·laboració entre aquests

(republicanisme històric y innovador, socialistes, catalanisme d'esquerres y regionalisme galleg).

Les eleccions generals de juny de 1931 van donar de nou el poder a republicans d'esquerra i socialistes, i començà el bienni progressista. Durant dos anys, el nou govern dirigit per Manuel Azaña intentà aportar solucions als principals problemes del país. Però es feu més gran la distància entre la dreta -que creia que les reformes eren massa atrevides i radicals-, i l'esquerra -que les veia massa moderades i lentes-.

Les eleccions de 1933 van ser guanyades per la dreta degut a l'abstenció de les bases d'esquerra decepcionades per l'acció de govern. Es conformà un govern de centre-dreta, període anomenat "el bienni conservador". Amb aquest govern es van aturar moltes de les reformes i projectes iniciats, entre elles l'agrària. Des d'amplis sectors de la població es creia en la complicitat del govern amb el feixisme creixent a Alemanya i Itàlia. A la tardor de 1934 va iniciar una etapa de molta inestabilitat política. Les accions de protesta i rebel·lió eren continuades (Vaga general a Madrid, proclamació de l'Estat Català per Companys a Catalunya, i rebel·lió a Astúries on els obrers s'organitzaren i formaren un comandament revolucionari que el govern conservador va sufocar amb l'exèrcit desplaçat a l'Àfrica liderat pels generals Goded i Franco). Hi va haver 2.000 morts i molts presoners socialistes i obrers tancats a les presons. El govern novament es dissolgué i es convocaren noves eleccions pel febrer del 1936.

A finals del 1935 es configurà una gran coalició de partits d'esquerres, el futur Front Popular, amb intenció de presentar-se a les eleccions. La intenció de socialistes i republicans era impulsar un programa reformista. Des dels sectors de dretes es va viure com un pacte revolucionari y s'organitzà en un Frente Nacional on s'ajuntaven diversos partits de dretes en coalició. Les eleccions foren molt renyides i la polarització de la població molt gran. Finalment vencé el Front Popular per molt poc. La inestabilitat política era creixent i els desordres i episodis de violència incrementaren sense que el govern ho pogués controlar.

3.2.2. La guerra civil

El 18 de juliol de 1936 l'exèrcit espanyol destinat a Àfrica es va rebel·lar, i amb aquest els sectors més conservadors de l'exèrcit, i de la societat, ja que les complicitats eren diverses. Així, a la península la rebel·lió tenia èxit o no, segons la regió. El dia 20 de juliol el mapa de l'estat va quedar dividit en dues parts, una republicana i una sublevada, començant una guerra que va durar 3 anys.

Els primers dies després de l'"alzamiento" van ser de buit de poder. En el lloc on l'alçament militar no va prosperar els sectors obrers pròxims al Front Popular i/o els anarquistes van organitzar comitès de control, entre altres actuacions es van fer amb les indústries, les comunicacions, etc. També van il·legalitzar els partits de dretes i atacar les persones percebudes com a opositores a la república, en especial els religiosos (se'n van assassinar més de 6.000). Tot plegat amb matisos i particularitats segons les regions.

A l'Espanya nacional el procés va ser oposat, es va reprimir la revolució fent la contrarrevolució: van prohibir els partits que havien col·laborat amb la república, inclòs el grup de dretes Confederación Española de Derechas Autónomas. Tot poder polític quedava sota comandament militar. La repressió sobre les persones col·laboradores amb la república o a la revolució va ser molt dura, la intenció era crear un nou règim. L'església es va posicionar al costat falangista (a excepció de la basca).

En les següents setmanes, el bàndol autoproclamat "nacional" va aconseguir el suport de Hitler i Mussolini, que va facilitar accés a aviació i armament. Els generals rebels van organitzar columnes militars en base a l'experiència adquirida en la guerra del Marroc. Finalment, aquest bàndol disposà dels exèrcits provinents d'Àfrica (iniciadors del cop d'estat), que eren els més entrenats i experimentats.

Per altra banda, en el bàndol republicà l'esforç de crear un exèrcit disciplinat i efectiu va haver de ser molt gran, cada organització social (partits i sindicats) organitzaven les seves pròpies columnes i la coordinació entre elles i la disciplina eren complicades. Els intents de la República perquè les democràcies europees (França i Anglaterra) li donessin suport van donar pocs resultats.

El bàndol nacional anava guanyant terreny. Però poc a poc el bàndol republicà va organitzar-se i va aconseguir rebre ajuda internacional, especialment de la Unió Soviètica. El front va quedar a les portes de Madrid sense aconseguir conquerir la capital. El segon semestre de 1937 l'exèrcit republicà feu contraofensives per evitar la caiguda de la zona nord (País Basc, Astúries i Cantàbria), però finalment l'exèrcit nacional envaí el nord i aconseguí desequilibrar la distribució del territori a favor seu. Les contraofensives de l'exèrcit republicà foren molt desgastants i no aconseguiren avançar posicions.

El bàndol republicà inicià una ofensiva a Teruel però va acabar fracassant a principis de 1938, fins al punt que l'exèrcit de Franco va continuar avançant fins al mar, dividint el territori republicà en dues zones i aïllant totalment Catalunya. Això va desmoralitzar el bàndol republicà per un costat, i va mostrar la superioritat de l'exèrcit nacional en aquell front per l'altre. El 25 de juliol de 1938 el bàndol republicà va impulsar una ofensiva a l'Ebre, iniciant la batalla de l'Ebre, batalla que va acabar perdent, i amb ella les principals forces republicanes a Catalunya. A partir d'aquí la República ja no va poder frenar l'ofensiva nacional sobre Catalunya, a finals de 1938. El 26 de gener les tropes nacionals ocupaven Barcelona. Després de la caiguda de Barcelona i Catalunya l'opinió internacional va donar per acabada la guerra.

3.2.3. L'estructuració política a les zones nacional i republicana

En el bàndol nacional es feu necessari estructurar un estat. Franco es va anar definint com el màxim líder de l'Espanya nacional. Va decretar la prohibició d'activitats sindicals i la il·legalització de tots els partits polítics a excepció de la Falange Española, que passava a ser partit únic. S'establí un nou estat fonamentat en l'exèrcit, la Falange i l'Església. Progressivament, Franco va deixar els seus sectors socials aliats (carlistes i monàrquics) al marge. L'1 de febrer de 1938 Franco va formar el seu primer govern. Les dones eren relegades novament al paper que tradicionalment li havia atorgat la història, en assumptes d'assistència social i de la llar. La indústria va quedar en mans del Sindicat Vertical, sindicat únic controlat pel govern. La premsa escrita era per llei supeditada al control estatal. El sistema educatiu quedava en mans de l'església i organitzat en quatre eixos: la religió, el patriotisme, l'educació cívica i l'educació física.

A la zona republicana, després de sufocar la revolta del 18 de juliol 1936 a Barcelona, en bona part gràcies als anarcosindicalistes, aquests agafaren el poder i controlaren la ciutat a través del Comité de Milícies Antifeixistes. La sensació era que començava una nova època i no una guerra civil. Diversos partits i organitzacions sindicals van formar columnes amb uns 30.000 homes que enviaren cap al front d'Aragó. Les primeres setmanes van ser d'eufòria dominada per la classe obrera, la guerra es veia llunyana. També van ser setmanes molt

violentes, unes 2.400 persones perderen la vida assassinats, moltes d'elles monges o capellans, però no només.

Calia intentar respondre a les noves necessitats de la guerra: defensa, auxili als aturats, ajut als refugiats procedents d'altres zones de l'Estat, assistència social i sanitària i proveïments. Tot plegat amb una gran manca de diners i moltes discrepàncies internes entre les forces polítiques que formaven el consistori. La tensió va ser creixent fins arribar als fets de maig de 1937, on hi hagué enfrontaments entre els anarquistes (CNT-FAI) contra els comunistes (PSUC), ERC, els socialistes (UGT) i les forces d'ordre públic, va causar uns 500 morts. Aquests fets capgiraren la correlació de forces polítiques, suposà la pèrdua de poder del govern de la Generalitat (amb el president Companys) davant el govern central, i la pèrdua d'influència anarquista a nivell social i polític.

3.2.4. La Guerra civil a Barcelona¹⁸

El 13 de febrer de 1937 caigué el primer bombardeig sobre Barcelona. A partir d'aleshores la ciutat patiria 194 bombardeigs fins acabar la guerra. Barcelona va ser la primera gran ciutat bombardejada de forma sistemàtica, la primera de patir l'estratègia de guerra d'atacar la reraguarda.¹⁹ La majoria foren perpetrats per l'aviació italiana de Mussolini. Durant els dies 16, 17 i 18 de març del 1938 caigueren els bombardeigs més sagnants, es calcula que hi van morir 979 persones, moltes d'elles infants i refugiats. Al final de la guerra uns 1500 edificis foren colpits i unes 2500 persones mortes a part de milers de ferits.

La moral a la "reraguarda" es veia molt afectada pels bombardeigs constants, pel control comunista i per la fam. L'economia estava molt deteriorada a causa dels bombardeigs -que paralitzaven la indústria-, la desorganització generalitzada, i les despeses de la guerra.

ACTIVITAT: La Guerra Incivil

Intenció educativa:

- Conèixer els fets succeïts durant la guerra.
- Cooperar en la realització del treball

Resum: Es tracta que els nois i noies, en grups d'aprenentatge cooperatiu, entenguin i sintetitzin què va passar a la Guerra Civil i en facin una presentació per mostrar a la resta de grup.

Temps estimat: Variable segons com es vulgui organitzar, una orientació podria ser 5 sessions classe.

Material: -

Preparació

Preparació de grups heterogenis per organitzar-los seguint la metodologia d'aprenentatge cooperatiu (veieu el requadre p.9-10).

Distribuir els fets de la guerra en blocs. Nosaltres proposem la 2a república, la guerra, la reraguarda nacional, la reraguarda republicana, els bombardeigs de Barcelona.

Desenvolupament:

Ir pas: Contextualitzar l'alumnat en què va passar durant de la guerra civil perquè en tinguin una visió general.

Formació de grups i distribució de tasques. Organització del grup com a equips cooperatiu.

¹⁸ Villarroya, J. i Pujadó, J. *El refugi 307. La guerra civil i el Poble Sec 1936-1939*.

¹⁹ Per reflexionar més a fons sobre la contradicció de la utilització del terme reraguarda quan s'hi donen enfrontaments armats, i sobre els atacs a la població civil en temps de guerra, que molt probablement es van donar per primer cop a la guerra civil espanyola, podeu utilitzar el material didàctic del museu d'Història de la Ciutat sobre "Descobreix el Refugi 307: Testimoni d'una tragèdia col·lectiva". p. 2.

L'objectiu de cada grup es entendre els principals fets de la Guerra Civil i fer-ne una presentació.

2n pas: Recerca d'informació. Inicialment investigaran sobre els fets per reconstruir la història. Es distribueixen els temes i les tasques d'organització de grup entre els seus 3-5 membres. Cada membre del grup investiga sobre el tema que li ha tocat.

3n pas: Es formen grups d'experts per compartir allò que han descobert, així com materials i documents als que han accedit. És a dir, els membres de cada grup que tracten un mateix tema es reuneixen per compartir i aprofundir en els continguts sobre aquell tema.

4t pas: Es reuneixen els grups cooperatius per compartir continguts i materials recollits i per explicar-se els coneixements apresos sobre els diferents temes vinculats a la Guerra Civil treballats per cada un d'ells.

Decideixen com volen fer la presentació.

5è pas: Preparar la presentació.

6è pas: Presentar el treball davant la resta de grups de la classe i avaluar-lo de manera compartida. Cada grup avalua el seu treball i el dels altres.

Valoració i conclusions: Tots els alumnes omplen una breu fitxa-qüestionari valorant les presentacions de la resta de grups i la pròpia (els continguts, la presentació, etc.). En comenteu els resultats en gran grup i compartiu, en una conversa les conclusions que traieu del treball, en especial allò que en podríeu millorar a nivell de procediment i aquells continguts en els que podríeu aprofundir. Cada grup independentment fa una avaluació de la seva organització i treball com a equip.

Altres indicacions

Aquesta és una proposta flexible i combinable amb altres metodologies i activitats d'altres apartats (en especial l'apartat eines d'anàlisi²⁰), sempre que l'organització sigui cooperativa.

Font: Escola de Cultura de Pau

3.2.5. El moviment antimilitarista i la revolució social noviolenta durant la Guerra Civil²⁰

Tothom volia que hi hagués una guerra civil? Aquesta és la pregunta clau per entendre el paper que va jugar el moviment antimilitarista al llarg del anys 30 del segle passat. No s'ha escrit massa sobre aquest moviment en les dates que ens ocupen però a continuació resumim algunes de les tesis publicades per Xabier Agirre, en el llibre *En legítima desobediència*.

Les primeres notícies del moviment antimilitarista en temps de la República es remunten a 1932, amb la fundació per José Brocca de "La Orden del Olivo", grup integrat des del primer moment en la Internacional de Resistents a la Guerra (IRG). Al començament de 1934 s'estimava que varis centenars d'activistes composaren diversos grups coordinats entorn de "La Orden del Olivo", dedicats a tasques de difusió, publicació d'un setmanari, accions públiques, programes radiofònics, etc.

Arribats els aixecaments d'esquerres d'octubre del 34, mentre socialistes i anarquistes glorificaven la fallida insurrecció obrera, la premsa antimilitarista es va desmarcar de tota lectura èpica per a qualificar els successos de lluita "fratricida" i subratllar les seves desastroses conseqüències:

²⁰ Si voleu obtenir més informació sobre la opció pacifista durant la guerra civil, podeu consultar: Scott H. Bennett Pacifismo socialista y revolución social no violenta: la war resisters league (liga de resistencia a la guerra) i la Guerra Civil (http://www.secc.es/media/docs/6_3_S_Bennett.pdf), o "Los insumisos del 36: el movimiento antimilitarista y la Guerra Civil española"; capítol del llibre *En legítima desobediència*, editat pel Moviment d'Objecció de Consciència (MOC) <http://www.antimilitaristas.org/IMG/pdf/LIBRO.pdf>.

«La guerra es la guerra... locura, matanza, sangre, destrucción, miseria. Cuando el intento fue aplastado el desconcierto de los trabajadores fue completo. Las masas neutrales que carecen de convicciones por sí mismas y son influidas por las últimas y más fuertes impresiones, alarmadas y llevadas por el instinto de supervivencia, se alinearon con la derecha. Los partidos proletarios y de izquierda, mediante el uso de la violencia, perdieron casi todas sus posiciones.»

El debat sobre la legitimitat i oportunitat de la violència revolucionària no era nou. Igual que amb la insubmissió dels nostres dies, la desobediència civil a l'exèrcit va ser considerada un tema central. Així, es reivindicaren experiències com la del pilot civil de correus Quirados J. Gou, víctima de càstig governatiu per negar-se a participar en els bombardejos aeris de les posicions obreres asturianes l'any 1934. Al 1935 tres joves anarquistes catalans es van negar públicament a incorporar-se al servei militar i van decidir presentar-se a les autoritats. Enmig d'una campanya antimilitarista de suport van ser posats en llibertat després de quatre dies de detenció al·legant-ne el seu estat de "demència". En ser alliberats, van exposar en públic els motius de la seva desobediència i el seu exemple va ser seguit per un grup d'entorn d'un centenar de joves disposats a rebutjar «tot servei militar».

Començàvem aquest capítol amb la pregunta, què faria jo si estigués avui a Espanya?

José Brocca responia des de Madrid poc després de començar la guerra, en termes que semblen abandonar anteriors repartiments de responsabilitats i sumar-se a la dialèctica del moment:

«En las circunstancias en que ha tenido lugar el alzamiento fascista, el pueblo no tenía otra alternativa que afrontar la violencia con violencia. Es lamentable, pero la entera responsabilidad por los trágicos y sangrientos días que estamos sufriendo reside en aquellos que, despreocupados por los más elementales principios sociales de humanidad, han dado rienda suelta a la destrucción y la matanza, para defender, no ideales, sino privilegios odiosos y caducos, para retroceder al barbarismo medieval.»

Per tant, segons explicarien més tard els portaveus de la Lliga antimilitarista en un pamflet dirigit al públic britànic, la propaganda de resistència a la guerra no era possible en aquell moment, i el que els corresponia era l'ajuda humanitària, doncs en aquelles circumstàncies entenien que el treball humanitari, en el nom del pacifisme, era el més valuós.

3.3. Les conseqüències

- **Baixes:** No hi ha dades exactes sobre les persones mortes a causa de la guerra civil, alguns estudis parlen de 540.000²¹, en un major percentatge homes i del bàndol perdedor. Salas Larrazábal parla de 120.000 morts en campanya, 306.500 a causa de la guerra (executats, víctimes de bombardeigs, assassinats, etc.), i 630.500 els morts per malalties i malnutrició conseqüència de les condicions socials durant la guerra²². A Barcelona a causa dels bombardeigs es calcula unes 2500 persones mortes, no es tenen dades sobre les persones ferides, ni les mortes per malaltia o desnutrició. La gran majoria eren civils, moltes d'elles infants i refugiats.
- **Fam:** Sobretot al territori republicà, amb molta menys producció cerealista i més grans ciutats. Catalunya va ser la zona més afectada: tenia la densitat de població més alta, al que cal sumar-hi el milió de persones refugiades d'altres parts de l'Estat. A més, va patir

²¹ Ortega, J.A., i Silvestre, J. *Las Consecuencias demográficas de la Guerra Civil*.

²² Vilar, P. *La guerra civil española*. p.156.

problemes de proveïment importants des de l'inici de la guerra originats pels trasbalsos que va generar la revolució a les estructures econòmiques i de mercat. Les dificultats en el transport i la devaluació de la moneda al llarg de la guerra ho van empitjorar. La crisi alimentària va ser profunda.

- Refugiats i desplaçats : A Catalunya van arribar al llarg de la guerra aproximadament un 1.000.000 de desplaçats que va haver d'acollir majoritàriament Barcelona, però també altres pobles i ciutats. La majoria de desplaçats, uns 700.000, eren persones no actives laboralment: infants (450.000), homes vells i/o mutilats i dones que no havien treballat mai. Durant la guerra moltes persones es van refugiar a l'estranger. Les principals onades de refugiats foren unes 15.000 persones que fugiren del País Basc l'estiu de 1936, 120.000 persones el juny de 1937, després de la caiguda del nord en mans de l'Exèrcit Nacional. Després de la caiguda d'Aragó, la primavera del 1938. La quarta onada i més important, el gener del 1939, en acabar la guerra, unes 500.000 persones procedents de Catalunya van creuar la frontera cap a França per ser ficats en camps de refugiats improvisats.
- Conseqüències en els infants:²³ Molts d'ells van ser víctimes directes de la guerra: morts, ferits, mutilats o orfes. Altres van patir malalties i desnutrició. Molts d'altres van haver-se de desplaçar o exiliar sols o amb les seves famílies. Es calcula que 30.000 infants, la majoria del nord, van haver-se de separar de les seves famílies per ser evacuats a l'estranger. A Barcelona, com a molts altres llocs, molts infants van deixar d'anar a l'escola degut als bombardeigs, a la necessitat de treballar o per altres conseqüències de la guerra. En acabar la guerra els nens i nenes barcelonins que havien anat a escoles republicanes, sustentades en un model progressista, es troben en una escola profundament conservadora, regida per valors franquistes on no podien parlar català.
- Conseqüències sobre les dones:²⁴ La Guerra Civil és la primera guerra que compta amb dones com a soldat, al bàndol republicà les milicianes van al front. A la rereguarda republicana la mobilització femenina es gran, els toca assumir bona part de les tasques d'organització social i manteniment de l'activitat industrial. També els toca a les dones responsabilitzar-se soles de la família. A l'acabar la guerra les dones perden bona part dels drets adquirits durant la república (el dret a vot, a l'educació equitativa, etc.) i es veuen forçades a retornar a un rol tradicional típic de l'antiga societat patriarcal.

Recursos sobre la guerra civil:

Guia didàctica

- *Guerra Civil a Catalunya. Veus dels sense nom*. Gemma Tribó, Carmen Sierra i Anna Bastida. Eumo Editorial, 2007. Memorial Democràtic.
- *Descobreix el Refugi 307: Testimoni d'una tragèdia col·lectiva*. Museu d'història de la ciutat.

Visites

- Visita al Museu d'Història de Catalunya: <http://www.mhcat.net/>. Té una exposició que situa en el context general de la Guerra Civil a Catalunya. Pot ser útil per situar en el context econòmic, social i polític previ i posterior a la guerra i per tant ser un element que ajudi a entendre causes i conseqüències. Te alguns vídeos i algunes simulacions .

²³ Vegeu la web «els nens de la guerra civil», http://oliba.uoc.es/nens/index_ca.html.

²⁴ A la web <http://www.historiasiglo20.org/enlaces/mujeres.htm> trobareu un llistat de webs sobre el paper de les dones a la Guerra Civil.

Webs

Sobre els bombardeigs a Barcelona

- <http://barcelonabombardejada.cat/> Web amb material i informació sobre els bombardeigs a Catalunya: informació sobre les víctimes, mapes dels bombardeigs i dels refugis antiaeris de Barcelona, fotografies, etc.

Sobre la Guerra Civil

- <http://www.querracivil1936.com/web/index>. Web molt complerta amb molta documentació i recursos. Com a recursos hi ha himnes dels diferents bàndols, informació sobre jocs, mapes, vídeos, informació de films, etc.
- <http://www.querracivil1936.galeon.com/>. Web amb documentació accessible sobre els fets abans, durant i posteriors a la guerra, a part d'altres temes i recursos (himnes, biografies, bibliografies, etc.)
- <http://www.xtec.es/~aguiul/calaix/050querracivilcatalunya.htm>. Web d'xtec amb recursos i informació sobre la guerra civil.
- Hemeroteca de "La Vanguardia". On podeu accedir a edicions de diaris del període d'abans, durant i després de la guerra.

Sobre l'impacte de la guerra en els infants

- Els nens a la guerra. <http://oliba.uoc.es/nens/> Exposició de les conseqüències de la guerra sobre els infants
- Dibuixos d'infants: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/tsdp/frame.html>. Web on es recullen dibuixos d'infants que van viure la guerra, i per tant com ells la perceben.

Vídeos: A YouTube podreu trobar els següents documents:

- Bombardeig de Barcelona: <http://www.youtube.com/watch?v=UhNtpKvt02E>. Vídeo de 2, 57 minuts explicatiu del bombardeig del 30 de gener de 1938.
- Guerra civil espanyola. Bombardeos sobre Barcelona: <http://www.youtube.com/watch?v=wf1BfQ4Zg7M>. 2,85 minuts. Explicació general dels bombardeigs a Barcelona
- Bombardeigs sobre Catalunya. http://www.querracivil1936.com/web/index.php?option=com_hotproperty&task=view&id=60&Itemid=79. Durada 6'35 minuts.

Assaigs

Sobre els refugis antiaeris i la defensa passiva a Barcelona

- *El refugi 307. La guerra civil i el poble sec 1936-1938*. Judit Pujadó, Joan Villarroja i Valerie Powles. Ajuntament de Barcelona, 2002. Llibre senzill de resum de la història de la guerra i de la defensa passiva a Barcelona.
- *Tres dies de març*. Paola Lo Cascio i Susanna Oliveira. Hermes comunicacions, 2008. Memorial Democràtic. Llibre sobre l'impacte de la guerra i dels bombardeigs a Barcelona. Inclou informació sobre testimonis i víctimes. Molt il·lustrat amb fotografies.

Sobre la guerra civil en general

- *La guerra civil espanyola*. Pierre Vilar. Ed. Crítica, 1986. Útil per contextualitzar què i perquè va passar la Guerra Civil Espanyola.
- *La guerra civil a Catalunya*. Josep Mª Solé i Sabaté. Edicions 62, 2004. Visió general sobre la guerra a Catalunya.

Literatura

- *La plaça del diamant*. Mercè Rodoreda. Interessant per entendre les conseqüències i la vivència de la guerra sobre la població civil.

Jocs

- *Espanya 1936*: és un joc de simulació històrica que recrea els fets de la Guerra Civil. És un joc didàctic que vol ensenyar als jugadors els fets més importants d'aquest episodi de la nostra història.

- 1936 Guerra Civil: és un joc de parts d'estratègia, amb el que els jugadors poden recrear el context de la guerra civil. El joc busca evitar les simplificacions entre els dos bàndols, i no limitar-se a una aproximació militar dels fets succeïts.

Expressions artístiques

- Cartells de la guerra civil: http://www.elcantodelbuho.org/carteles/1K_pressmural.html
- Fotoperiodisme: arxiu d'imatges del fotògraf Agustí Centelles http://www.bi.vegap.es/CA/Autor_15

Altres recursos

- Hemeroteca de "La Vanguardia". <http://www.lavanguardia.es/hemeroteca/> on podeu accedir a edicions de diaris del període d'abans, durant i després de la guerra.

BLOC 2: MAI MÉS ENLLOC!

Moltes vegades es ressalta el valor de la història com a mitjà per a comprendre els fets presents, i també com a font d'aprenentatge del passat: és important conèixer la història per a aprendre dels errors i que no tornin a passar fets destructius. En l'apartat anterior ens hem qüestionat si és possible dir que no volem que episodis com la guerra civil espanyola es repeteixin a altres contextos, tenint en compte que una vintena de conflictes armats colpegen països d'arreu del món. En el present apartat volem presentar algunes –poques– de les múltiples formes en que es podria aconseguir que fets dramàtics com un conflicte armat es tornin a produir.

4. El reconeixement de l'horror i la construcció de la memòria col·lectiva

Segons Maurice Halbwachs, la memòria és necessàriament social, col·lectiva, ja que està condicionada per les percepcions de la societat: *"es la memòria dels membres d'un grup que reconstitueixen el passat a partir dels seus interessos i del marc de referències presents"*.²⁵ Aquesta concepció de la memòria reconeix l'elevat grau de subjectivitat que té la construcció de la memòria. Després d'un episodi traumàtic, hi ha persones que no són capaces d'expressar el dolor, o d'altres que no poden parar de parlar del que va passar. Independentment del bàndol amb el que s'hagin alineat, hi ha persones que prefereixen oblidar i no remoure més en les ferides, mentre que altres creuen que és una responsabilitat parlar-ne, perquè es sàpiga què va passar i s'eviti que torni a succeir.

Així doncs, és sempre positiu mirar de recuperar la memòria col·lectiva? És bo per a tothom? Contribuirà sempre a la reconciliació dels bàndols enfrontats o pot aconseguir tot el contrari?

Sabent que la recuperació de la memòria és molt manipulable, i pot respondre a objectius ben diferents, en aquest apartat reflexionarem, d'acord amb els objectius de l'educació per la pau, en quines condicions s'hauria de 'fer memòria' per tal que contribueixi a la reconciliació.

ACTIVITAT: Recordant l'horror

Intenció educativa:

- Fer reflexionar sobre els avantatges i els inconvenients de recordar fets de dolor col·lectiu.
- Analitzar els continguts de la història respecte a la violència i la pau.

Resum: activitat de debat on els participants s'han de posicionar a favor i en contra de reconeixement de l'horror.

Temps estimat: 30 minuts.

Material: fulls i bolígrafs.

Desenvolupament:

Preparem uns fulls amb els següents títols: "És preferible mantenir viva la memòria de fets passats, independentment que siguin records constructius o destructius"; "Cal recordar especialment els fets històrics que volem denunciar"; "És preferible recordar els fets passats constructius i oblidar els destructius". Els

²⁵ Halbwachs, M. *Les Cadres Sociaux de la Mémoire*, Ed. Albin Michel. Paris, 1994.

participants seuen en cercle, i es fa circular els papers amb els títols anunciats. Cada persona haurà de llegir el títol i afegir un argument a favor d'aquest. Un cop acabat, fa passar el paper a la persona del costat, en la direcció de les agulles d'un rellotge. Un cop s'han esgotat els arguments, s'enganxen els fulls a la paret de l'aula, ben separats, i es llegeixen tots els arguments. Cada persona haurà d'apropar-se al full que representa millor la seva opinió, i des d'aquesta posició discutir les següents preguntes:

Valoració i conclusions: Creieu que la història ha d'intentar ser neutre? Quin sentit té recordar fets històrics destructius? Quin sentit té recordar fets històrics positius? Creieu que recordar uns o altres facilita o dificulta la convivència? En quin sentit? Creieu que la història fa referència als fets constructius i als destructius de la mateixa forma? Perquè creieu que això passa? Esteu d'acord en que això passi o creieu que podria ser d'una altra manera? Com?

Propostes d'acció: Revisen els continguts de les assignatures i els llibres d'història. Penseu quins continguts es podrien reforçar per a que la història fomenti la convivència, i porteu-los a la pràctica.

Font: Escola de Cultura de Pau

4.1. Memòria o història?

Tot i que és comú parlar de la memòria històrica, aquest terme ha estat qüestionat, ja que memòria i història, no compleixen les mateixes funcions que són a vegades fins i tot, contradictòries.

ACTIVITAT: Memòria o Història?

Intenció educativa:

- Reflexionar sobre les similituds i les diferències entre la història i la memòria històrica.

Resum: Activitat Jigsaw (puzzle) d'aprenentatge cooperatiu on per grups s'analitza un tros d'article, s'explica als companys i es debat.

Temps: 1h.

Material: Fotocòpies dels 4 articles proposats (veure l'Annex).

Desenvolupament:

De forma similar a l'activitat "La Guerra Incivil" (veure la metodologia d'aprenentatge cooperatiu p.9-10), es formen grups de quatre persones.

1r pas: Es reparteix a cada persona del grup un dels quatre fragments proposats. Cada persona l'ha de llegir i entendre els plantejaments de l'autor o autora (el seu posicionament, els arguments, etc.).

2n pas: Cada persona explica a les 3 altres persones del grup les idees plantejades en el seu text.

3er pas: Els grups discuteixen quins punts en comú i quines diferències veuen en els textos proposats. Cada grup pot reflexionar sobre les següents qüestions: Hi ha coherència en el que plantegen els diferents autors? Són compatibles les idees que plantegen o estan confrontades? D'acord amb els plantejaments dels textos, diríeu que la història ha de ser neutral? Diríeu que ho pot ser? Quina diferència hi ha entre memòria i història? Com hauria de ser la història? Com hauria de ser la memòria? Què n'opineu les persones del grup?

4rt pas: L'alumnat ha de recollir les discussions que ha tingut en un full on es reflecteixi els posicionaments que ha mantingut cada persona del grup, i les conclusions a les que han arribat al final de la discussió.

Valoració i conclusions: A partir de les preguntes plantejades al pas 3, fer una reflexió conjunta del paper que ha de jugar la història i la memòria, la distinció entre una i altre, i com han de ser cadascuna.

Altres indicacions: Els textos es poden adaptar d'acord amb el nivell de l'alumnat, sempre que reflecteixin opinions diferents.

Font: Escola de Cultura de Pau

Distingint un concepte de l'altre, alguns autors han definit la MEMÒRIA COL·LECTIVA com "el record o el conjunt de records, conscients o no, d'una experiència viscuda i/o mitificada per una col·lectivitat que viu de l'identitat de la que el passat en forma part"²⁶, i la HISTÒRIA com la "ciència de l'estudi del passat". Les principals diferències entre un concepte i un altre serien:

Característiques de la Història	Característiques de la Memòria
<ul style="list-style-type: none">• L'objectiu de la història és reconstruir el passat i formular hipòtesis de causalitat.• La història busca ser el màxim d'objectiva possible, contrasta fonts, etc.• És generalment acceptada pel conjunt de la societat.	<ul style="list-style-type: none">• L'objectiu de la memòria és recordar.• La memòria és subjectiva, no busca ser equilibrada o neutra. És, per naturalesa, afectiva i emotiva.• És compartida per un grup, permet reforçar la cohesió d'un grup determinat.

Font: Escola de Cultura de Pau.

4.2. La funció de la memòria: mitigar els impactes de la guerra

El patiment d'una guerra deixa ferides i seqüeles psicològiques i socials molt profundes. La por o la vivència de ser ferit, matat, de patir agressions sexuals, de perdre familiars o amics, d'haver d'abandonar la casa i desplaçar-se o refugiar-se en altres països, de passar gana, etc., són experiències que fan dels conflictes armats un escenari procliu a afectar la salut mental de les persones i de les societats. A més de complir una funció històrica, doncs, la memòria també pot ser un instrument per a promoure una recuperació psicològica de les persones.

S'ha observat com la memòria s'aguditzava quan s'hi associen sentiments forts.²⁷ Això implica que les persones que han patit fets traumàtics els recordaran durant molts anys, amb molt detall i de forma recurrent i que, per tant, el procés de sanació també serà més llarg i difícil. Alguns dels impactes de les guerres sobre la salut mental de les persones i de les societats poden ser els següents:²⁸

- Els sentiments de por i d'odi: Les experiències abans anomenades, com la pèrdua d'una persona estimada, la persecució, etc. fa que s'intensifiquin els sentiments de por i odi que, si bé són perfectament comprensibles, també deshumanitzen a les persones i dificulten la relació entre elles. Durant la guerra civil espanyola, la necessitat de protegir-se de l'altre bàndol va crear un clima de desconfiança generalitzat. En el proper capítol analitzarem la influència que tenen aquestes emocions en la creació de la imatge de l'enemic.
- Sovint, la duresa de les vivències durant els conflictes armats fan que les persones passin per processos de dol, per acomiadar-se d'una persona que ha mort, pel fet d'haver perdut la casa, etc. o de trauma, problemes psíquics originats pel fet de patir una experiència brusca (trastorns dels pensaments, dels sentiments, de conducta, etc.). Tot i que no se'n té moltes dades,²⁹ s'estima que durant la guerra civil el percentatge de població afectada per

²⁶ Pierre Nora, "La mémoire collective", a J. Le Goff (dir.), *La nouvelle histoire*, Retz-CEPL, Paris, 1978. p. 398-401.

²⁷ Ruiz-Vargas, J-M. "Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista". *Hispania Nova. Revista de Historia contemporánea*. nº6 (2006) <http://hispanianova.rediris.es>.

²⁸ Apartat basat en les aportacions de Ignacio Martín-Baró a *Psicología social de la guerra*. UCA Editores, San Salvador, 2000; i Florentino Moreno, Luis de la Corte, y José Manuel Sabucedo. "Psicología de la guerra: causas y efectos". en Luis de la Corte, Amalio Blanco y José Manuel Sabucedo (eds.) *Psicología y Derechos Humanos*. Icaria. Barcelona, 2004. pp. 145-187.

²⁹ Cal dir que la tendència de la psicologia occidental en aquell context era minimitzar l'impacte psicològic de les guerres sobre les persones. Fins a la segona guerra mundial, es considerava que els desordres psicològics de les persones es devien més a la

estrés agut a causa de la guerra rondava el 30-35%. Si bé l'impacte directe del conflicte armat pot haver afectat de forma similar a ambdós bàndols, no es pot dir el mateix del procés de recuperació del trauma i del dol: mentre que el bàndol nacional podia celebrar el seu dol públicament, el bàndol republicà va haver de fer-ho, durant tot el franquisme, de forma privada. Com s'ha observat en diferents contextos, també, el procés de superació del trauma és més ràpid quan es pertany al bàndol dels vencedors que quan es forma part dels vençuts. Tot plegat fa que el procés d'elaboració del dol i de superació del trauma hagi estat més fàcil per les persones del bàndol nacional que les del bàndol republicà.

- Aquests impactes sobre les persones també tenen conseqüències socials: la guerra provoca una polarització cada vegada més gran entre els bàndols: es reforcen els bàndols i alhora es diferencien l'un de l'altre més i més... es trenquen les relacions amb les persones de l'altre bàndol, i, per extensió, es trenca tot el teixit social. A la guerra civil, com a la majoria de conflictes armats, es va fer cada vegada més difícil quedar-se al marge dels bàndols que s'anaven consolidant, i la majoria de la gent es va haver de decantar per un.

Els impactes dels conflictes armats i les formes d'afrontar-los no són els mateixos per a totes les persones: depèn de les característiques de cada persona - les habilitats de les persones per afrontar els problemes de forma constructiva - i socials: les persones desplaçades o refugiades solen patir un impacte més gran, perquè als horrors de la guerra han de sumar el fet d'estar desarrelats de casa seva, de la seva comunitat, etc. Les dones i els infants, també, poden patir més seqüeles de la violència a curt termini, però alhora tenen més facilitat per a superar el trauma. Els homes, en canvi, que en general exterioritzen menys les seves emocions, poden tenir més dificultat per a superar el trauma de la guerra.

4.3. Memòria i justícia com a transició cap a la pau

Per fer front a aquests impactes sobre les persones i les societats, es poden emprendre diferents iniciatives: algunes poden estar dirigides als autors de les violacions de drets humans, d'altres a les víctimes, unes poden ser mesures judicials, altres no judicials; unes permeten fer front al passat (veritat, justícia, reparació memòria), altres construir un present i un futur comú (reconciliació). En qualsevol cas, són mesures que requereixen llarg temps, recursos i sobretot voluntat dels implicats en arreglar-ho, ja que s'ha de fer front a ferides profundes i sentiments durs de dolor, tristesa, ràbia, odi...

ACTIVITAT: Explica'm com va ser...

Intenció educativa:

- Conèixer aspectes de la relació entre els bàndols durant i després de la guerra civil espanyola
- Reflexionar sobre les dificultats de la reconciliació

Resum: els participants han de fer entrevistes a persones de la generació que va patir la guerra.

Temps estimat: 30min de preparació, 1-2 hora per l'entrevista, 1h per compartir.

Material: una gravadora o paper i llapis per prendre apunts.

Desenvolupament:

Contextualitzem l'activitat en la guerra civil espanyola i introduïm els durs sentiments que s'han d'afrontar quan hi ha un enfrontament entre veïns, o fins i tot familiars amb qui poc abans s'havia conviscut. Podem preguntar si

seva feblesa o a la seva manca de patriotisme que al fet que els conflictes armats generessin traumes de guerra. Gran part de la informació que es té sobre l'impacte de la guerra civil és doncs molt posterior al final dels anys '30. Sobre com ha evolucionat la perspectiva de la psicologia respecte als traumes de guerra, veure: José María RUIZ-VARGAS, *Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Hispania Nova. Revista de Historia contemporànea. nº6 (2006).

algú del grup té algun exemple a compartir de persones de la mateixa família, mateix poble o barri que estiguessin en bàndols enfrontats. Un cop fet, donem les instruccions de l'activitat. Els participants tenen una setmana per a fer una entrevista a alguna persona coneguda que hagi patit la guerra civil, i fer-li preguntes sobre com la va viure, i com es vivia la relació amb l'altre bàndol, i com es va fer per, un cop acabada la guerra civil, reprendre la coexistència (què creuen que es va fer bé, què creuen que s'hagués pogut fer millor). Per facilitar l'entrevista, es pot fer una pluja d'idees del que es podria preguntar.

Una vegada les entrevistes fetes, es comparteix el resultat de les entrevistes.

Avaluació i conclusions:

Què us han semblat les entrevistes? Què és el que us ha cridat més l'atenció? Quins factors van facilitar la coexistència entre els bàndols? Quins factors la van dificultar? Creieu que avui en dia encara hi ha bàndols? Penseu que la reconciliació va ser efectiva?

Altres indicacions: pot ser interessant seleccionar les persones a entrevistar de forma a que es pugui tenir la percepció dels dos bàndols, i poder així contrastar les percepcions.

Propostes d'acció: Mirar algunes de les webs que us indiquem a continuació i reflexionar sobre les següents preguntes: creieu que el disseny i els temes que tracten cobreixen les dues realitats de la guerra civil? Quines coses d'aquestes webs faciliten o dificulten la reconciliació? Com recuperar la memòria per que afavoreixi la reconciliació? Webs: <http://www.memoriahistorica.org/>, <http://www.foroporlamemoria.info>, <http://www.foroporlamemoria.es>, <http://zaragozaciudad.net/dimas>, <http://martiresdeparacuellos.com/inicio.htm>, <http://memoriahistorica democratica.org>, <http://www.coordinadoramh.org/inici/index.html>, <http://www.sbhac.net/Memoria.htm>. Feu una activitat que permeti recollir la memòria dels dos bàndols enfrontats i doneu-la a conèixer en el vostre entorn o barri.

Font: Escola de Cultura de Pau

Una altra forma de mitigar els impactes dels conflictes armats sobre les persones i les societats és la Justícia Transicional. Entenem per Justícia Transicional el "conjunt de mecanismes judicials i extrajudicials que es posen en marxa en societats en transició d'un conflicte armat a la pau o d'una dictadura a la democràcia amb la finalitat d'afrontar un passat de violacions i abusos sistemàtics als drets humans".³⁰

La justícia transicional pot tenir com a objectiu fer front al passat, establir mesures per a reconciliar les comunitats enfrontades, i/o prevenir futurs abusos dels drets humans. Unes mesures poden estar dirigides als autors de les violacions de drets humans, i altres a les víctimes, i unes poden ser mesures judicials, altres no judicials.

Les principals mesures de Justícia Transicional són:

- **Persecució judicial:** judici i aplicació de penes a les persones presumptament responsables de violacions de drets humans. Els tribunals que es creen per a jutjar aquests casos poden ser estatals, internacionals (com el Tribunal Penal Internacional per ex-Iugoslavia), o mixtes (estatals i internacionals alhora) Tribunal Penal Internacional per Ruanda, (internacionalitzats i tradicionals), etc. Existeixen moltes formes de fer justícia, des de les formes més enfocades a una solució penal, a aquelles més restauratives.
- **Mesures per esclarir la veritat:** comissions per l'esclariment de la veritat, que recullen testimonis i altres proves per tal d'investigar les violacions de drets humans comeses, poden ser oficials (impulsades per l'estat) o no oficials (impulsades sense la complicitat de l'estat, sovint per organitzacions de la societat civil), locals o internacionals. Aquest és el cas de El Salvador (1991), Sud Àfrica (1995-98), Marroc (2004-2005), entre molts

³⁰ Escola de Cultura de Pau. *Alerta 2008! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*. Escola de Cultura de Pau. Icaria. Barcelona, 2008.

altres exemples, on els estats van assumir oficialment processos d'esclariment de la veritat.

- **Reforma institucional:** renovar els alts càrrecs, informadors, personal policial o militar, etc. del règim anterior que van ser responsables de violacions dels drets humans (països post-soviètics).
- **Reparacions a les víctimes:** Es preveu una reparació a les víctimes de les violacions de drets humans en forma de restitució, indemnització, rehabilitació, compensació moral / memòria o garanties de no repetició. Sovint aquestes mesures inclouen iniciatives per mantenir viva la memòria de les víctimes, mitjançant la construcció de memorials i altres espais simbòlics, l'establiment de dates de commemoració per a recordar fets passats, etc.
- **Reconciliació:** Mesures per a afavorir l'apropament entre les comunitats dividides. Sovint es fomenta en tres etapes: la coexistència pacífica (en que s'afavoreix el restabliment de la seguretat i de la comunicació bàsica entre les comunitats enfrontades), la confiança (en que es comença a veure l'altra part amb més humanitat, i en que es poden distingir diferents nivells de culpabilitat) i l'esforç d'empatia (en que les parts són sensibles al dolor de l'altra).³¹ Sovint es considera que l'estat més avançat de reconciliació és el que permet arribar al perdó de l'altra part.

Moltes vegades, en els contextos posteriors a un conflicte armat o a una dictadura, es discuteix el principal dilema de la justícia transicional: és més important: prioritzar una reconciliació ràpida (al preu de no perseguir els responsables de les principals violacions dels drets humans) o bé castigar als responsables (i despertar al mateix temps molt dolor i afrontaments entre els bàndols)? Cal entendre, però, que aquest és un fals dilema: les mesures de justícia transicional no són excloents sinó complementàries: en alguns contextos, com a Ruanda, hi ha hagut Comissions d'esclariment de la Veritat i Tribunals Penals alhora. També es pot buscar la persecució judicial i la reconciliació alhora, la reforma institucional i la reparació a les víctimes.

Cal tenir en compte que tant la justícia transicional com les mesures de justícia, veritat, memòria, etc. són conceptes relativament recents, i probablement inexistents pel que fa a un conflicte armat intern com el de la guerra civil espanyola. De fet, es considera que la primera vegada que es va aplicar la Justícia transicional va ser al 1945, en acabar la Segona Guerra mundial, amb els tribunals de Nuremberg i de Tokio. Tot i així, se'n poden identificar algunes mesures:

A l'estat espanyol, s'ha parlat molt de la Llei de Memòria Històrica, (de nom *Ley por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la Guerra Civil y la Dictadura*).³² Perquè ha estat l'intent més recent de fer front al passat de la guerra civil, després de molts anys d'oblit. Aquesta llei, però, no ha estat la primera que ha pres mesures del que ara s'entén per justícia transicional:

³¹ Internacional IDEA. *Reconciliación luego de conflictos violentos. Resumen de políticas*. Institut Internacional per a la Democràcia i l'Assistència Electoral, Estocolm, 2003.

³² Trobareu el text sencer de la Llei a: <http://www.mpr.es/NR/rdonlyres/3834DA97-8D86-4CD0-AE2E-7C8AA123725A/77934/ProyectedeLev.pdf>.

Principals mesures de justícia transicional de l'Estat espanyol

Persecució judicial	· Al 1969 s'estableix l'Amnistia pels crims comesos durant la guerra civil (Decreto-Ley 10/1969). La Llei de memòria històrica (Ley 52/2007), en canvi, declara la il·legitimitat dels tribunals i jurats constituïts per imposar sancions personals per motius polítics.
Mesures per esclarir la veritat	· La Proposició no de Llei de juny de 2004, facilita l'accés a dades d'arxius públics i privats per "recuperar la veritat". La Llei de memòria històrica (Ley 52/2007), també, preveu mesures per localitzar i identificar els desapareguts (exhumació de fosses comunes).
Reforma institucional	· No n'hi ha hagut
Reparacions a les víctimes	· Reparacions econòmiques: s'estableixen pensions pels combatents del bàndol nacional, i pels combatents del bàndol republicà (Decreto 670/1976, i Ley 35/1980, a partir del final de la dictadura, doncs). També es preveuen pensions pels civils, com familiars (Ley 5/1979) o civils mutilats de guerra (Ley 6/1982). · Rehabilitacions morals: reconeixement dels serveis prestats pels combatents del bàndol republicà (Ley 37/84), dret la nacionalitat espanyola a les brigades internacionals i a fills i nets d'exiliats (Ley 52/2007). · Memòria: Creació del Centre Documental de la Memòria Històrica a Salamanca, localització, identificació i exhumació pública de fosses comunes, retirada dels símbols franquistes de l'espai públic (Ley 52/2007). La mateixa llei preveu retirar dels monuments i altres espais públics els símbols que exaltein la sublevació militar i la guerra civil.
Reconciliació	· La Llei de Memòria històrica explicita que el seu objectiu és "fomentar la cohesió i la solidaritat entre les diverses generacions d'espanyols", però no pren cap mesura concreta per a afavorir la reconciliació.

Tot i que la Llei de Memòria Històrica es considera la més completa de les existents en matèria de justícia transicional al país, no ha estat exempta d'alguna d'aquestes crítiques:

· Si suposa reobrir o tancar ferides: alguns sectors han criticat que tractar de nou aquests temes reobre episodis encara dolorosos per una gran part de la ciutadania. Probablement, el fet que el debat sobre la Llei de memòria històrica va estar protagonitzat pels partits polítics, dividits segons un patró semblant a l'enfrontament de la guerra civil (clivella esquerra dreta, i nacionalista espanyol – altres nacionalismes), facilita que es tingui la impressió de reviuere enfrontaments del passat. Al contrari, altres sectors argumenten que la intenció de la llei és precisament tancar ferides, que d'altra manera quedarien en l'oblit. Altres sectors encara, reclamen que la llei és insuficient, i que sense conèixer la identitat dels autors de les violacions de drets humans (un fet que la llei no permet), no es podran tancar les ferides.³³

· Si s'han de treure els símbols o preservar-los: paradoxalment, la Llei de memòria històrica preveu la retirada de símbols de la sublevació militar i la guerra civil. És compatible l'eliminació de rastres del passat amb el concepte de memòria? Si s'han de recordar els horrors per aprendre dels errors, té sentit eliminar monuments i altres símbols de l'espai públic històrics?

· Quin procés? Alguns partits polítics van criticar la lentitud de l'aprovació de la llei de memòria històrica, una mostra, segons aquests partits, de la manca de voluntat política.

³³ Amnistia Internacional. *Víctimas de la Guerra Civil y el Franquismo: No hay derecho*. Sección española de Amnistia Internacional. Novembre de 2006. http://www.es.amnesty.org/uploads/tx_useraitypdb/No_hay_derecho.pdf

D'altra banda, altres sectors han reclamat un procés més lent, i sobretot més inclusiu, que permetés la dignificació de les víctimes. Aquesta segona aproximació es basa en el fet que "el procés de cicatriçació no es produeix per mitjà de l'entrega d'un objecte – una pensió, un monument o una exhumació – sinó a través del procés que té lloc al voltant d'aquest."³⁴

ACTIVITAT: Pla Director de Memòria i Reconciliació (33/2009)

Intenció educativa:

- Reflexionar sobre els principals temes en joc per a aprovar un programa de reconciliació

Resum: Els participants es constitueixen en una comissió de treball per a definir un Pla Director de Memòria i Reconciliació

Temps estimat: 1h.

Material: cartolines, etiquetes per a marcar el rol de cadascú

Desenvolupament: En primer lloc, anunciem que l'activitat consisteix en definir un Pla Director de Memòria i Reconciliació, i demanem als participants que facin un llistat dels actors que creuen que haurien de participar en la comissió encarregada de definir-lo. Han de sortir tants actors com persones involucrades en el grup, tot i que els rols poden estar repetits. Assignem llavors a cada persona un rol, i comença la discussió: cada persona ha de pensar, d'acord amb aquest rol, quines mesures de reparacions i reconciliació es prendran en el Pla Director (reparacions econòmiques o simbòliques, creació d'espais de memòria, etc.). Com a dinamitzadores de l'activitat, haurem d'assegurar-nos que el Pla Director definit sigui el més concret possible.

Avaluació i conclusions: Com ha anat la discussió? Quines dinàmiques s'han creat durant l'activitat? La discussió ha estat fluida o tensa? S'ha format un equip de treball com a tal o s'han creat bàndols? Què creieu que ha facilitat el treball conjunt? Què és el que ho ha dificultat?

Compareu el resultat de l'activitat amb els debats i les crítiques a la Llei de memòria històrica. Quines similituds i quines diferències hi veieu?

Altres indicacions: Si creieu que pot contribuir al debat, podeu pautar que alguns dels actors han d'assumir les diferents postures explicades anteriorment (s'ha de fer un Pla Director/no s'ha de fer perquè reobre ferides, s'han d'eliminar els símbols/s'ha de preservar la història, ha de ser un procés ràpid/l'important és el procés, no el resultat).

Per treballar aquesta activitat amb l'alumnat, si la planificació del Pla Director us sembla massa complicada, proposeu als participants, amb el mateix procés previ de selecció dels actors que formen part de la comissió, que inventin un monument que afavoreixi la memòria i la reconciliació.

Propostes d'acció: Considereu, de les mesures de reconciliació que heu pactat, quines estan a les vostres mans, i podeu aplicar en el vostre dia a dia.

Font: Escola de Cultura de Pau

5. Els processos d'intervenció en els conflictes: eines d'anàlisi

"Eren sis homes d' Indastan a qui els agradava aprendre moltes coses. Van anar a veure un elefant, malgrat ser cecs, per satisfer la seva curiositat. El primer, es va acostar a l'elefant i va estar a punt de caure contra el seu ample i dur lateral. Al moment va dir: "Déu em beneeixi, l'elefant és com una paret". El segon, notant l'ullal, va cridar: " Què tenim aquí, tan rodó, suau i afilat? Per a mi, aquesta meravella d'elefant és com una llança!" El tercer, es va acostar a l'animal i es va topar amb la seva llarga i retorçada trompa, i va dir: " Ja veig, l'elefant és com una serp". El quart, va allargar la seva mà i

³⁴ International IDEA. *Reconciliación luego de conflictos violentos. Resumen de políticas*. International IDEA. Sotkholm, 2003.

va notar el seu genoll. Va dir: "Està molt clar a què s'assembla aquesta bèstia. És com un arbre". El cec, va tenir l'oportunitat de tocar una orella. Va dir: " L'home més cec podria dir a què s'assembla. Ningú ho pot negar, aquest elefant és com un ventall". Així, aquests homes van discutir moltes hores, cadascun deia la seva opinió i la defensava fortament i ja no escoltava la dels altres. El guia va tenir por que no prenguessin mal i va decidir intervenir. Molt assenyadament, el guia va posar en ordre aquell desori i els va tranquil·litzar a tots dient-los que encara que tots tenien part de raó, tots estaven equivocats."

Paràbola dels homes cecs i l'elefant, per John Godfrey Saxe (1816-1887)

En el primer capítol d'aquest bloc ja hem definit el conflicte i sabem que forma part de la vida, tan de les persones com de les societats, i per això és important saber afrontar-los i actuar per transformar-los de forma positiva. Per aconseguir-ho és important no precipitar-nos, cal pensar abans d'actuar, és a dir, el primer pas és fer-ne un anàlisi per valorar el conflicte des de diferents punts de vista, acostar-nos-hi des de diferents mirades i poder veure'n el conjunt -com els cecs amb l'elefant-. Necessitem veure el conjunt per intervenir-hi de forma adequada.

Aprendre a analitzar conflictes ens permet:

- treballar la capacitat d'analitzar abans de fer: aprendre a actuar amb un criteri que ens permeti justificar la nostra acció i valorar-ne les conseqüències.
- treballar l'empatia: la capacitat de poder sortir de la nostra mirada envers un conflicte per acostar-nos a la mirada que hi dona l'altre.

"Veiem l'anàlisi del conflicte com un procés pràctic per a examinar i entendre la realitat del conflicte des d'una varietat de perspectives. Aquest enteniment forma les bases sobre les quals es pot desenvolupar l'estratègia i planificar les accions"³⁵.

ACTIVITAT: Arrels i branques

Intenció educativa:

- Analitzar causes i conseqüències de la guerra.

Resum: Es tracta de fer un arbre de problemes sobre causes i conseqüències de la guerra.

Temps estimat: 1-2 sessions classe.

Material: les presentacions sobre els fets de la Guerra realitzades en grups cooperatius. Pòstits i paper d'embalar.

Preparació

Cal portar fet un dibuix d'un arbre (amb rels, tronc i branques) en un tros de paper d'embalar. Servirà com a base per al treball en gran grup.

Desenvolupament:

. Donem uns quants pòstits a cada participant. Cada persona ha de pensar aquells aspectes que considera clau en el desenvolupament del conflicte de la Guerra Civil i els ha d'indicar cada un en un pòstit diferent.

. Convidem a cada alumne a situar els seus pòstits a l'arbre: al tronc si pensen que és el problema principal, el tema central del conflicte; a les arrels si creuen que són causa; i a les branques si ho consideren conseqüència.

³⁵ Fisher, S. i altres. *Trabajando con el conflicto. Habilidades y estrategias para la acción*. p.17. En aquest document no desenvoluparem com analitzar els conflictes a l'aula, no com intervenir-hi. Per trobar informació sobre aquests temes, podeu consultar la web <http://www.escolapau.org/convivencia/index.htm>. que dona idees per a fer de l'educació per la pau i la convivència un projecte educatiu de centre, i en concret l'apartat "Com resollem els conflictes a l'aula?" (<http://www.escolapau.org/convivencia/ficha01.htm>).

- . Els grups cooperatius analitzen l'arbre sorgit en gran grup i discuteixen fins a quin punt hi estan o no d'acord i elaboren propostes de modificacions per traslladar al gran grup.
- . Discutim l'arbre en gran grup fins aconseguir un consens.

Valoració i conclusions:

Cada grup cooperatiu elabora el seu propi arbre sorgit de la seva discussió. Aquesta serà una eina d'avaluació. L'arbre en sí també serà una eina d'avaluació de la percepció del grup entorn el conflicte de la Guerra.

Font: Escola de Cultura de Pau, adaptat de "Trabajando con el conflicto" S.Fisher i altres.

Algunes idees clau des d'on iniciar l'anàlisi són:

1. Diferenciar les tres components del conflicte: PERSONA, PROBLEMA I PROCÉS

- **PERSONA:** tota persona és digne d'estima i respecte. És una necessitat fonamental de tota persona sentir-se reconeguda per l'entorn. Obviar aquesta necessitat és font de molts conflictes
- **PROBLEMA:** La discrepància de necessitats i interessos antagònics que cal superar.

Tenim molta tendència a confondre les persones amb el problema, aleshores dirigim les nostres energies a atacar les persones enlloc d'identificar i buscar solucions al problema entrant en una espiral cada vegada més difícil de resoldre. Bona part del treball d'educar en el conflicte es dirigeix a superar aquesta visió: aprendre a identificar el problema i imaginar solucions d'una banda, i a respectar la persona i relacionar-nos-hi des de l'afecte, la confiança i la cooperació a través d'una bona comunicació.

- **PROCÉS:** Tot allò relacionat amb com evoluciona el conflicte al llarg del temps: quina influència hi exerceixen els diferents actors; en quin context s'esdevé; quina ha estat la història, què està passant ara i com volem influir-hi en el futur; etc.

En el darrer capítol del segon bloc, veureu la importància que te aprendre a separar les persones, del procés i el problema si volem deconstruir la imatge de l'enemic.

ACTIVITAT: Passadissos

Intenció educativa:

- Identificar els tres components del conflicte

Resum: Es tracta d'una dinàmica en cercle on el grup ha d'aconseguir superar un repte, que cada membre passi d'una banda a l'altre del cercle sense sortir del seu camí.

Temps estimat: 1-2 sessions classe.

Material: 2 fulls.

Desenvolupament:

Demanem al grup que es col·loqui en cercle, de manera que quedi tothom amb una parella enfront seu, a l'altra banda del cercle. Cada participant ha d'imaginar que està en un passadís tan llarg com l'infinit, en línia totalment recte i tan estret com les seves espatlles. Insistim en el fet que per cap motiu poden sortir del seu passadís (i de la seva parella). Col·loquem un paper blanc al mig del cercle sense indicar-ne la utilitat, però ben centrat al punt on s'entrecreuen tots els passadissos.

L'objectiu és que cada persona travessi el cercle fins arribar a l'altra banda, on inicialment hi ha la seva parella, sense sortir del passadís i amb el mínim temps possible. L'exercici acaba quan tothom ha travessat el cercle.

Fem dos tornos:

- En el 1r torn, donem les indicacions i els deixem que facin.

- En el 2n torn col·loquem un nou paper al centre (net). Els indiquem que ho repeteixin per fer-ho més ràpid. Just quan comencin ens col·loquem al bell mig del cercle, protegint el paper sense trepitjar-lo. Perquè el grup pugui passar sense violència ha de descobrir la manera com comunicar-se amb el personatge del mig, amb gestos, ja que el personatge del mig simula ser sort mut. En cas de ser atac per estar enmig dels passadissos, el personatge del mig ha de posar certa resistència, només vol defensar el seu paper, ja que el primer -al 1r torn- li han aixafat. Si amb gestos li diuen que s'aparti no ho farà, no li agrada que li diguin què ha de fer ell, només s'apartarà quan vegi que deixar passar els altres és compatible amb mantenir el seu paper allà i net. L'exercici acaba quan tothom aconsegueix passar a l'altre costat del passadís.

Valoració i conclusions:

. Què ha passat? Aquí sorgeixen les percepcions del gran grup que sent que s'ha trobat amb un "obstacle".
. Seguim breument els fets (el procés) i identifiquem les estratègies utilitzades pel grup per assolir el seu objectiu. És fàcil que davant el no obtenir resposta pel codi considerat habitual (demanant-ho parlant) es vagi a una estratègia violenta d'atac a la persona i no al problema.
. Hi ha conflicte? És fàcil que responguin que sí, tanmateix les necessitats contraposades no són incompatibles, per uns és passar a l'altra banda, per l'altre és poder mantenir el seu paper al terra net per poder fer un dibuix (el paper hi era des del principi) amb la dificultat que és una persona sord-muda.
El joc visibilitza molt bé com confonem persona/problema, el gran grup actua prioritant els seus objectius sense plantejar-se les necessitats del personatge del centre, tractant-lo com a "obstacle" i no com a persona. Partint de l'experiència del grup és fàcil il·lustrar aquesta dificultat i a l'hora necessitat de diferenciar persona de problema.

Font: adaptat de Cascón, P. i Beristain, C., *La alternativa del juego* / Catarata.

ACTIVITAT: Actores-Comportaments-Incompatibilitats

Intenció educativa:

- Analitzar els components del conflicte en el cas de la Guerra Civil.

Resum: Es tracta de fer un quadre ACI (Actores-Comportaments-Incompatibilitats) de la Guerra Civil.

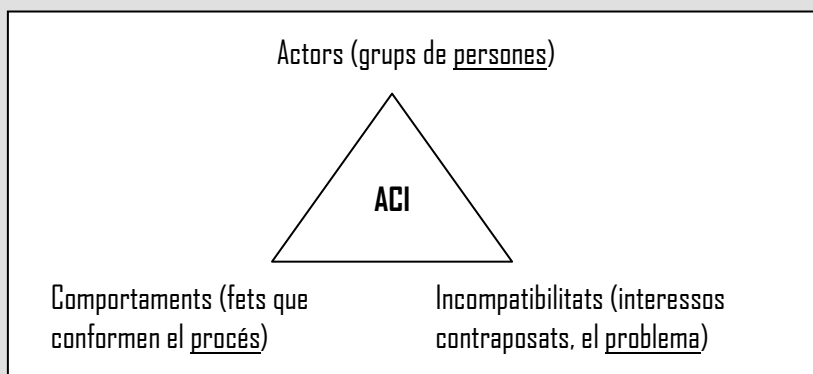
Temps estimat: 1-2 sessions classe.

Material: les presentacions sobre els fets de la Guerra realitzades en grups cooperatius.

Desenvolupament:

. En gran grup expliquem en que consisteix l'eina ACI: és una tècnica habitual d'anàlisi de conflictes que classifica els components del conflicte en Actores (persones), Comportaments (procés) i Incompatibilitats (problema).

. En grups cooperatius s'organitzen per aplicar l'esquema al cas de la Guerra Civil a partir de tota la informació recollida a partir de la fitxa "Anàlisi ACI" que trobareu a l'annex.

· Formem 3 grups mixtes, un discuteix sobre els actors, l'altre sobre comportaments i l'altre sobre incompatibilitats. Un o dos membres de cada grup inicial participa d'aquests grups mixtes per aprofundir en l'anàlisi d'un dels tres components del triangle ACI. L'alumnat retorna al seu grup cooperatiu i cada grup aprofundeix i complementa el seu anàlisi a partir d'allò debatut amb els companys/es.

Valoració i conclusions: Cada grup cooperatiu elabora el seu propi arbre sorgit de la seva discussió com a eina d'avaluació.

Altres indicacions: Es pot relacionar aquest exercici amb la realitat del centre educatiu mirant d'identificar conjuntament alguns exemples de cadascuna de les violències en el cas de la vostra escola, pel que podeu fer servir un quadre com el que us proposem a continuació:

Tipus de violència que es dona en el centre educatiu	Què? (situacions concretes en què es manifesta aquesta violència) (<i>comportaments</i>)	Qui? (persones o grups de persones que l'exerceixen o l'han exercida) (<i>actors</i>)	Perquè? (quines han estat les raons que han portat a aquesta situació) (<i>incompatibilitats</i>)
Directa			
Estructural			
Cultural			

Una altra opció és omplir aquest mateix quadre amb els exemples de l'impacte de la Guerra Civil a Barcelona amb les dades de les que disposareu en el capítol tres del primer bloc.

Font: Escola de Cultura de Pau

En el capítol introductori d'aquest bloc hem introduït el concepte de violència. A partir de les eines d'anàlisi que acabeu de conèixer us proposem realitzar una darrera activitat:

ACTIVITAT: El triangle de les violències

Intenció educativa:

- Entendre les diferents violències
- Identificar les diverses violències en fets de la Guerra Civil

Resum: Es tracta de fer un anàlisi de com les tres violències van ser presents en el conflicte de la Guerra Civil.

Temps estimat: 1 sessió classe.

Material: les presentacions sobre els fets de la Guerra realitzades en grups cooperatius. El quadre ACI elaborat.

Desenvolupament:

Recuperem els grups cooperatius i distribuïm els actors recollits en el quadre ACI entre ells. Cada grup ha d'agafar un actor, revisar el seu paper durant la guerra i debatre en quins aspectes va patir o infligir violència i de quin tipus. Han de resumir-ho en un esquema-triangle de les violències per actor on diferenciïn de manera clara (amb un codi de colors per exemple) quins punts corresponen a violència rebuda i quins a violència exercida per l'actor analitzat. Per acabar, es fa la posada en comú en gran grup.

Valoració i conclusions:

Els esquemes elaborats pels grups serveixen d'avaluació.

Altres indicacions

Segons el nivell d'aprofundiment on vulguem arribar i el moment del grup podem decidir un tipus o altre d'organització cooperativa.

Font: Escola de Cultura de Pau

6. Una nova manera de construir les relacions: el paper de l'educació formal en la deconstrucció de la imatge de l'enemic

A qui no li ha passat mai que després de treballar durant hores davant l'ordinador en un document l'ha perdut en el darrer moment sense poder recuperar-lo. Certament resulta més fàcil destruir que construir. En contra del que es diu sovint, entenem que la violència, entesa com a agressivitat destructiva, resulta una estratègia més fàcil que la *noviolència*, o com fer servir la nostra força per tal d'apoderar-nos i així assolir majors quotes de justícia.

En aquest capítol, mirarem d'assentar les bases sobre les quals es construeix el que coneixem com a imatge de l'enemic i us oferirem algunes pautes per tal de *deconstruir-la* per tal de fer possible unes relacions basades en el respecte i la confiança mútua. Afrontar aquest procés, ens obliga a buidar la nostra motxilla. Una càrrega, on sovint acumulem estereotips i prejudicis. Com asseguren Eva Bach i Pere Darder hem de deseducar-nos:

" perquè moltes de les creences i maneres d'actuar que hem anat adoptant i consolidant ens han conduït moltes vegades a una mena d'anestèsia o de dualitat personal, a l'aïllament, a la infelicitat o a la confrontació social, en lloc d'afavorir un veritable descobriment d'un mateix i de l'altre. Hi ha una sèrie d'hàbits i visions de les coses que despleguem automàticament i que actuen com una barrera que ens impedeix connectar amb les emocions profundes que més ens poden humanitzar (...) Podem condemnar les injustícies i els abusos de vegades flagrants que es donen al nostre al voltant, però no ens veiem obligats a qüestionar-nos ni replantejar-nos certes coses, ni a canviar d'actituds i de manera de viure (...). És impossible acostar-nos realment i humanitzar-nos plenament sense desprendre'ns de determinades visions i formes de resposta que ens allunyen, quan haurien d'acostar-nos."

Certament, hem de creure que el canvi és possible. Quan alguna cosa no ens satisfà no ens queda una altra que entrar en conflicte i mirar de canviar-la. Ara bé, ningú no ens assegura que aquest canvi serà a millor. En qualsevol cas, segur que aprendrem del procés. Si bé ja hem comentat que no existeixen solucions màgiques, si no eduquem per l'apoderament i la desobediència, si no transmetem que el canvi és possible, podem acabar educant per la frustració i el conformisme.

Ja hem esmentat que no es poden establir paral·lelismes entre com es va construir la imatge de l'enemic durant la guerra civil i com configurem la imatge de l'altre a les aules i els centres educatius perquè els contextos on es desenvolupen són ben diferents però, com ara descobrirem, els processos que porten a percebre'ns desfavorablement, sí tenen certes similituds.

6.1. La construcció de la imatge de l'enemic en el nostre entorn

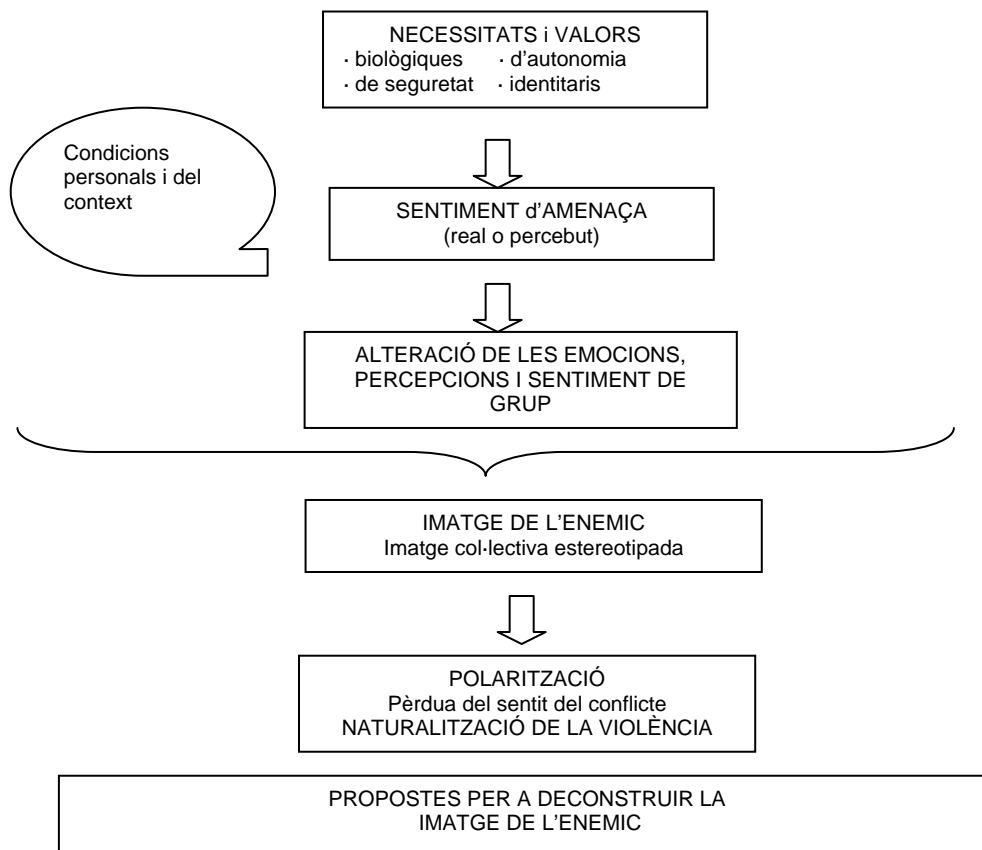
Pareu atenció al procés de construcció de la imatge de l'enemic:³⁶

- Totes les persones tenim una sèrie de necessitats, que poden ser biològiques, d'autonomia, de seguretat o relacionades amb el respecte a la identitat que anem construint al llarg dels anys;

³⁶ Aquest apartat és un resum del quadern (*Deconstruir*) la imatge de l'enemic elaborat per l'Escola de Cultura de Pau. Si voleu accedir al text íntegre: <http://escolapau.uab.cat/img/programas/educacion/publicacion013c.pdf>.

- A vegades sentim que un 'altre' (una persona o un grup diferent del meu) amenaça aquest sistema de necessitats i valors, i algunes condicions personals o del context ens poden predisposar a veure els altres com enemics;
- La imatge de l'enemic ens genera emocions (com la por, la ràbia o l'odi), consideracions valoratives (estereotips o prejudicis), i reaccions de grup (allunyament progressiu d'un grup de l'altre);
- Davant d'aquestes situacions podem fins i tot arribar a exercir la violència i així impossibilitar que els conflictes es puguin resoldre de forma constructiva.

L'esquema que podria resumir aquest procés podria ser el següent:

De forma simplificada podem definir la imatge de l'enemic com aquella representació a partir de la qual i pel fet de sentir que una persona o un grup de persones diferents amenacen les nostres necessitats i valors, ens fa veure'ls de forma distorsionada i ens porta a discriminar-los, excloure'ls, o fins i tot eliminar-los.

I vet aquí que ens trobem amb la por de perdre, o de deixar de guanyar, davant del desconegut, el diferent, l'estranger, l'immigrant, l'altre. Però qui és aquest altre i quan es converteix en el meu enemic?

L'ALTRE és la persona (o el grup) de qui ens sentim diferents.

Totes les persones som diferents des de molts punts de vista: edat, sexe, característiques físiques, orientació sexual, personalitat, afeccions, nivell de vida, creences... però aquestes diferències no ens haurien de preocupar. Podem veure i viure la diferència existent entre els éssers humans com una font d'enriquiment personal i social quan aquesta pluralitat s'articula

en base a relacions cooperatives i solidàries. En altres casos, en canvi, podem veure la diferència com amenaçadora.

L'altre, doncs, podrà ser un 'amic', un 'no amic' o un 'enemic' segons la meua acceptació o rebuig de la diferència. Diferenciem el no amic de l'enemic, entenent que no es pot ser amic de tothom, però que això no suposa que veiem aquestes persones com enemigues. El fet de veure l'altre com enemic és un pas més enllà de tenir estereotips i prejudicis i suposa com acabem de dir, veure la diferència com una amenaça. Veure l'altre com un enemic comporta tot un seguit de reaccions psicològiques que sovint no s'accionen quan l'altre és un 'no amic'.

Arribats a aquest punt és possible que us pregunteu? Quins són els factors que ens predisposen veure el diferent com un enemic?

Moltes vegades es deu a la connexió entre unes condicions concretes de les persones i de la relació amb els altres (elements personals i *microsocials*) i a unes condicions especials del context en el qual vivim (elements *macrosocials*). Les segones, les abordarem a l'apartat següent, però ara volem posar l'èmfasi en les condicions que influeixen en la meua relació amb els altres. A grans trets podem parlar de:

- La manca d'estima en un mateix: si no em valoro prou pensaré que faci el que faci tampoc no agradaré als altres i no em tindran en compte.
- La dificultat per acceptar la diferència: quan em tanco d'entrada a escoltar o a conèixer aquelles persones que no pensen com jo.
- La dificultat per a expressar les meves emocions amb paraules: si no sóc capaç de parlar-ne, si em guardo a dins els meus sentiments o bé no els matiso prou en expressar-los, aquests es van acumulant i fan que percebi l'altre com una persona no desitjable, de qui no vull saber res.
- Utilitzar canals destructius per resoldre els propis conflictes o tenir dificultats per a enfrontar-los de forma constructiva.

ACTIVITAT: Qui és el meu enemic i per què?

Intenció educativa:

- Analitzar la relació entre el sentiment d'amenaça i les necessitats de cadascú.

Resum: activitat de reflexió per escrit per descobrir les necessitats amenaçades degut a la imatge de l'enemic.

Temps estimat: 30 minuts.

Material necessari: Paper, bolígrafs i un cubell.

Desenvolupament: Cada participant apunta el nom d'una persona o grup propers que consideri (o hagi considerat) enemic, i escriu tres raons per les que el considera enemic. A continuació, per parelles s'intercanvien els papers i cada persona intenta descobrir quina necessitat està amenaçada per les raons escrites en els papers (vegeu el tema de les amenaces a la primera part). Es reuneixen en petits grups i comenten les necessitats sorgides, connectant-les amb les amenaces que afavoreixen que una persona percebi el diferent com enemic. Es retornen els papers i cadascú fa una bola del seu paper que llançarà a un cubell reconvertint el seu enemic en "persona diferent perquè..." o "persona de la qual discrepo....però respecto" o "persona que envejo perquè..." "o persona amb la qual no m'entenc...".

Valoració i conclusions: Quines amenaces han sortit durant l'exercici que fan que percebi l'altre com a enemic? Quines necessitats han aparegut? Creieu que analitzar les necessitats que porten a veure l'altre com a enemic pot ajudar a no veure'l com a tal? Per què? Per què no?

Font: Escola de Cultura de Pau

Entre els processos que estan implicats en la imatge desfavorable de l'altre juguen un paper fonamental les percepcions. Construïm el món a partir de les nostres experiències quotidianes que hem anat acumulant al llarg de la vida. Així, la manera com el percebem té molt a veure amb els prejudicis i els estereotips que existeixen a la nostra societat davant de diversos col·lectius. Les percepcions estan conformades per dos fenòmens: els prejudicis i els estereotips.

Els **PRE-JUDICIS**, com indica el mateix terme, són judicis que emetem abans de conèixer alguna cosa. Són judicis de valor no comprovats, que poden ser de caràcter favorable o desfavorable, en relació a un individu o a un grup.

Els prejudicis fan que sense conèixer les persones que integren, per exemple, el col·lectiu gitano, pensem que són lladres, i que, per tant, ens poden robar. Si parem atenció a aquest exemple, veurem que els prejudicis es componen de tres elements: els pensaments, "*em robarà la cartera*"; els sentiments/emocions, "*em fa por caminar al costat d'aquesta persona gitana*", i les accions-discriminació, "*la miro malament i agafo amb més força la cartera*".

Els **ESTEREOTIPS** són imatges mentals simplificades, construïdes i compartides pels membres d'un grup (el 'nostre' grup) respecte als membres d'un altre grup ('ells'). S'atribueixen a una persona pel fet de pertànyer a un grup determinat, són difícils de canviar, simplifiquen la realitat, es basen en generalitzacions del tipus 'tots els x son y...' , i s'activen en quan topem amb un altre que desconeixem i no ens hi podem relacionar amb un mínim d'informació sobre aquesta persona.

ACTIVITAT: Qui hi veus?

Intenció educativa:

- Entendre la influència de les percepcions sobre les persones.

Resum: analitzar les percepcions a partir de la imatge proposada

Temps estimat: 20 minuts.

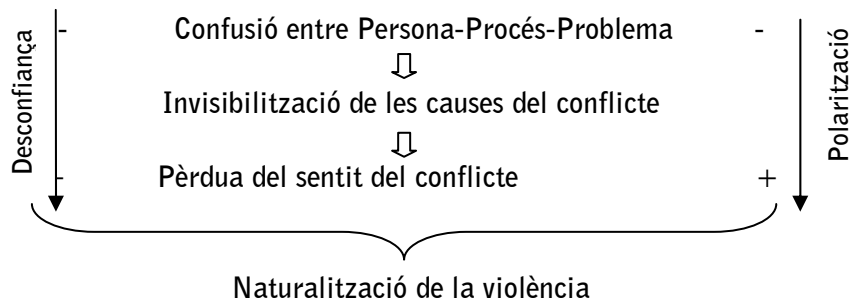
Desenvolupament: Es demana als qui hi participen que parin atenció i reflexionin sobre la imatge que us proposem a continuació.

Avaluació i conclusions: Quin significat heu trobat al dibuix? Creieu que sovint es produeixen identificacions similars en el vostre entorn? Per què creieu que es produeixen? Teniu cap idea de com podríem trencar-les? Podeu recuperar la proposta de treballar sobre la base del teatre de la imatge o realitzar una petita representació teatral a partir de la idea que genera la vinyeta.

Font: Escola de Cultura de Pau / Dibuix de Plantu, publicat a Le Monde.

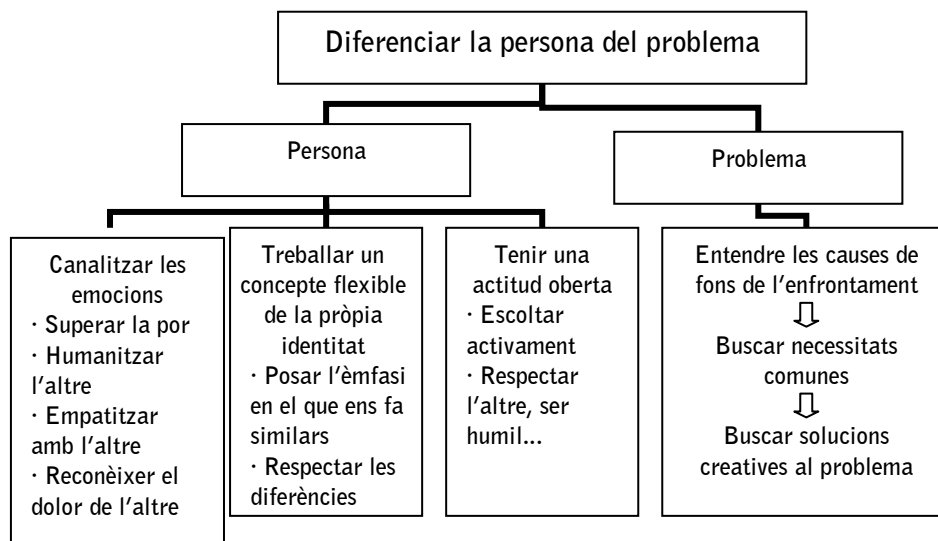
Com hem vist, la distorsió generada per la imatge de l'enemic té efectes molt perversos sobre la relació entre els grups. Aquest fet, emmarcat en un context de competitivitat, condiona enormement la dinàmica d'un conflicte: podem dir que de la imatge de l'enemic a la justificació de la violència (discriminació, exclusió, o fins i tot eliminació de l'altre) hi ha un pas molt petit. Vegem com s'hi arriba:

- Confusió entre Persona (o grup) i Problema: ja hem esmentat en el primer bloc que en tot conflicte, és molt important entendre que la persona amb qui estem en conflicte no és un problema per ella mateixa, sinó que la nostra divergència es troba en l'antagonisme d'interessos o necessitats.
- Invisibilització de les causes del conflicte: en determinats contextos l'enfrontament pren tanta força que s'obliden les causes de fons que el van generar.
- Pèrdua del sentit del conflicte: quan ja no són visibles les causes d'un conflicte, és fàcil perdre de vista el sentit real de la rivalitat i no adonar-se que els mitjans s'allunyen de les finalitats.
- Desconfiança: les persones i els grups es malfien de les altres persones i grups. A mesura que va creixent la desconfiança entre les persones o els grups disminueix la comunicació entre ells i es va agreujant la fragmentació de la població.
- Polarització: cada grup s'enroca en les posicions més rígides de forma que es construeix una espiral de distància, violència i incomunicació que serà cada vegada més difícil superar.
- Naturalització de la violència: en una situació extrema es perd la capacitat d'empatia amb l'altre fins al punt de considerar-lo com un objecte indesitjable. Aquesta percepció ens legitima per recórrer a la violència i així marginar, excloure o eliminar l'altre.

6.2. Propostes per deconstruir la imatge de l'enemic

Partint de les conseqüències més directes d'interioritzar una imatge de l'enemic en la dinàmica del conflicte proposem ara, i per acabar, algunes formes de limitar la seva importància, focalitzant l'atenció en el problema i buscant, alhora, construir unes relacions més obertes amb les altres persones.

6.2.1. El treball amb les persones: humanitzar l'altre i un mateix

1. Canalitzar les emocions

En parlar d'emocions, és important partir del punt que tenir emocions és un fet natural, i que per tant no és condemnable sentir-les, ja sigui la decepció, la por o, fins i tot, la ràbia. Cal tenir molta cura, però, de saber canalitzar aquestes emocions de forma que no es vessin sobre l'altre. Pot ser natural sentir por cap a algú en un moment determinat, però això no ens ha de paraitzar, fer fugir, o tenir reaccions violentes contra les persones, sinó al contrari, afrontar aquesta por.

Com fer-ho?

- Ser conscient de les meves emocions: preguntar-me: "Estic enfadat amb aquesta persona? Quan penso en ella, sento ràbia/por/humiliació?"
- Desfogar-me, alliberar aquest sentiment sense que l'altra persona sigui al davant: cridant, prenent una dutxa, plorant, fent esport...
- Avaluar fins a quin punt influeixen aquests sentiments en la relació amb aquesta persona: El fet de sentir odi/ràbia/por/... fa que em comporti de forma injusta amb l'altre? Fa que li digui coses de les quals més tard em puc penedir? Fa que no l'escolti amb cura?
- Compartir les meves emocions amb persones de confiança.
- Afrontar el sentiment i la relació amb l'altra persona: Què és el que em provoca aquestes emocions? Com ho podria arreglar?
- En contextos de violència, és un repte aprendre a canalitzar la ràbia de forma constructiva per no incrementar el cercle de la violència descarregant-la contra els altres o establint una relació de dependència. Es pot canalitzar constructivament a través de la recerca de la justícia o la defensa dels drets humans.

En aquest sentit, resultarà important:

- Superar la por: tot i que la por no és en sí una emoció negativa –en moltes ocasions ajuda a protegir-nos de situacions concretes d'amenaça–, es pot convertir en un

problema quan pel fet de sentir por ens tanquem a l'altra persona, o fins i tot ens tornem violents o ens paralizem.

- Humanitzar l'altre des del coneixement: sentir por té molt a veure amb el desconeixement de l'altre: com que el veiem com un enemic, oblidem que té sentiments –també por, com nosaltres–, que té amics, família, aficions, i de fet, potser més d'una cosa en comú amb nosaltres mateixos. Pensar en com deu ser el seu l'entorn, recordar que també és una persona, i que també té debilitats, pot contribuir a veure'l menys com un enemic i més com un ésser humà.
- Empatitzar a l'altre: a més de reconèixer l'altre com una persona també podem pensar que els seus motius poden ser tant vàlids com els meus. Tenir empatia envers els altres vol dir fer l'esforç d'identificar les emocions de l'altra persona, de reconèixer els seus sentiments. Això no vol dir compartir els seus motius ni justificarlos, però sí apropar-se a les seves percepcions.

2. Treballar un concepte flexible de la identitat pròpia i col·lectiva

Com s'ha dit prèviament, un dels motius de patir davant la imatge de l'enemic és la por que altres cultures, altres valors, altres maneres de fer, etc., posin en perill la nostra identitat. Aquesta percepció d'amenaça surt del fet de considerar que la identitat d'una societat i la identitat de cadascú són o han de ser fixes. Si tenim en compte que la meua identitat, allò 'que fa que jo no sigui idèntic a ningú més' canviarà depenent de la meua edat, de les persones amb qui em relacioni al llarg de la vida, el(s) context(os) en què visqui, etc., és lògic pensar que la identitat cultural, la identitat de la societat en que visc –que també rep la influència de les evolucions tecnològiques, ètiques i morals, de la barreja de persones amb interessos diferents–, també ha d'evolucionar.

Partint, doncs, de la premissa que la identitat pròpia i la identitat col·lectiva no són fixes sinó que es transformen, i que és lògic que evolucionin paral·lelament al temps que passa i al context que l'envolta, es pot veure l'evolució de la identitat personal i col·lectiva com un enriquiment i no com una amenaça.

Com fer-ho?

- Ser crítics amb la nostra identitat: valorar el que en considerem positiu i rebutjar el que en considerem negatiu.
- Mirar de preservar els aspectes de la nostra identitat que ens semblin positius i de canviar els aspectes de la nostra identitat que ens semblin negatius.
- Ser igualment crítics amb les identitats dels altres, com a persones i com a col·lectius.
- Mirar d'enriquir-nos amb els aspectes que ens semblin positius de les identitats alienes i rebutjar aquells aspectes que ens semblin negatius.

En aquest sentit resultarà important:

- Posar l'èmfasi en el que ens uneix més enllà del que ens separa: cal fer l'esforç de trobar els aspectes que es tenen en comú en comptes de ressaltar les diferències és una manera molt fàcil de trencar barreres entre les persones.
- Respectar les diferències: com a element complementari, a més de buscar el que ens fa semblants, hem de respectar el que ens fa diferents. Aquest exercici s'ha de fer des de la igualtat, sense considerar les diferències com un motiu de superioritat o d'inferioritat, i des de l'esforç per comprendre aquesta diversitat.

3. Tenir una actitud oberta

Tot i que sovint es defensa el diàleg com a forma d'entendre's amb l'altre, no és tant usual que el diàleg s'entengui com un intercanvi amb l'altre des d'una actitud oberta; per això, cal posar l'èmfasi en escoltar l'altre, i en escoltar-lo de des d'una posició d'igualtat. Cal mostrar predisposició a trobar-se amb l'altre, des de la sincerat i amb bona voluntat.

En aquest sentit resultarà important:

- **Escoltar activament:** el diàleg s'ha de basar en l'escolta. Una escolta amb atenció, que ens permeti entendre el contingut del missatge de l'altre. Per això és molt important no només escoltar sinó fer sentir a l'altre que l'estàs escoltant
- **Reconèixer l'altre:** entendre que tota persona és digne de ser respectada tot i que no compartim les seves opinions o interessos.

6.2.2. Partir de les arrels del problema per buscar solucions

1. Entendre les causes de fons de l'enfrontament

Si es pensa que 'l'altre és el problema', es corre el risc d'oblidar que aquest problema té unes causes de fons, unes motivacions que fan que aquesta altra persona s'hagi convertit en el meu enemic. Així es pot caure en una inèrcia de competició i de desqualificació de l'altre deslligada dels motius inicials que la van originar. És important, doncs, no perdre de vista que una rivalitat es deu a unes causes de fons, i que la manera de resoldre-la ha de passar no per reforçar la rivalitat amb la persona, sinó resolent el problema d'acord amb les seves causes.

2. Buscar necessitats comunes

En totes les disputes hi pot haver, malgrat les divergències més aparents, les mateixes necessitats: fins i tot els rivals més enfrontats poden tenir necessitats comunes. Tant en les disputes entre persones com a nivell mundial, és possible trobar-ne exemples: la despesa social en detriment de la despesa militar és un fet que beneficia la gran majoria de la població per sobre de les guerres entre els estats. Molt probablement les poblacions de dos estats trobaran més interès en què els seus impostos es destinin a serveis cap a la seva comunitat (millora dels serveis educatius, sanitaris, etc.), que a eliminar les persones de la comunitat contrària. A la família, entre un grup d'amics, dins d'una associació, a la feina, el més freqüent serà que la necessitat més important de les part enfrontades sigui trobar una manera d'arreglar el conflicte de forma que satisfaci les dues parts.

Com fer-ho?

- Deixar de pensar en els meus interessos particulars i prioritzar els interessos generals
- Buscar els interessos que tinc en comú amb l'altra o altres persones en conflicte
- Construir les relacions a partir d'aquests interessos comuns

3. Buscar solucions creatives al problema

Sovint ens sembla que tenim problemes irresolubles amb les altres persones, no tant perquè sigui un conflicte impossible de resoldre sinó perquè no busquem més enllà de les solucions

habituals. Cal desenvolupar la nostra creativitat i fomentar la imaginació per tal de trobar solucions satisfactòries per a totes les parts.

Com fer-ho?

- Buscar l'ambient adequat i la predisposició a buscar idees
- No rebutjar d'entrada cap idea, gairebé totes les idees es poden aprofitar si es saben modificar per adaptar-les al que es necessita
- No posant límits ni barreres a la creativitat
- Inspirar-me en tots els camps possibles: altres formes de fer, altres cultures, altres professions, etc.

6.3. La imatge de l'enemic durant la guerra civil

"A tot s'acostuma l'ésser humà i, com no podia ser menys, també a les bombes. La veritat és que l'udol tètric de les sirenes que, sobretot de nit, impressionava qualsevol, ara ja el vèiem com una rutina. El que no podíem evitar, però era odiar cada vegada més l'enemic (...) Jo a vegades pensava que si algú de casa hagués caigut sota les bombes (la meva mare, la bona àvia o el meu petit germà) i jo hagués hagut d'anar al Clínic, i si fossin allí, amb el cartronet i el cordó habituals, jo no hauria pogut respondre del que hagués fet (...) Semblava que estiguessin demanant que als postres quinze anys, l'edat d'estimar la bellesa de la vida, ens volguessin convertir en assassins d'assassins."

Testimoni de Bartomeu Serra i Macipe, *Tres dies de març*, El punt, 2007

Aquest testimoni dels bombardeigs de Barcelona ens posa sobre la pista de la construcció de la imatge de l'enemic. Amb quinze anys el Bartomeu assegura que "no podia evitar odiar cada vegada més l'enemic". Però, qui és aquest enemic? I sobretot, com el construïm?

En el seu llibre "*Rojos: la representación del enemigo en la guerra civil*", el seu autor, Francisco Sevillano, assegura que:

"L'extrema crueltat de les accions violentes en la guerra va estar solapada amb la deshumanització de les víctimes mitjançant la representació imaginària de l'enemic. La distinció categòrica entre "l'amic" i "l'enemic" va constituir el fonament i va establir els límits de la "cultura de la guerra": Una distinció categòrica que es va expressar en forma d'estereotips culturals, idees preconcebudes que determinen el procés de percepció, classificant els objectes en familiars o estranys, i que, al fer-lo emfatitzen les seves diferències"

A través del llenguatge propagandístic, es va significar la manera mitjançant la qual "l'altre" era diferenciat per la seva condició aliena, com a distant a la nostra identitat. El sentit de la guerra implica la destrucció moral de l'enemic i la seva absoluta desvalorització humana: cal declarar la part contrària, en la seva totalitat com a criminal i inhumana fins a entendre que no mereix viure.

Durant la Guerra Civil, cada bàndol, construïa el seu enemic, però la tipologia no resultava massa diferent. En aquest sentit, podem trobar tres subgrups ben delimitats:

- El primer d'ells és l'enemic extern, exemplificat pel combatent de l'altre bàndol.
- El segon dels subgrups és també extern, però menys definit, representa en general als tòpics enemics, ja siguin de la república o del bàndol nacional, i que en innumbrables ocasions han tractat de ser "exorcitzats" pel sistema.

- El tercer grup ve donat per l'enemic intern, tal és el cas del mandrós, del borbato, del xafarder, del acaparador, del còmplice, del massa tou. Figures que, sovint, es converteixen en un important problema dintre de les files republicanes o nacionals.

ACTIVITAT: La construcció de l'enemic entre bàndols

Intenció educativa:

- Entendre com és construïda la imatge de l'enemic a partir de la guerra propagandística i la simbologia popular

Resum: els participants analitzaran en grup com es construïx la imatge de l'enemic a partir de l'anàlisi de la imatge i la cançó proposades

Temps estimat: 30 minuts

Desenvolupament: dividirem l'aula en petits grups (de 6 a 10 persones per grup). Es demana a la meitat de grups que treballin sobre "el himno del trabajo del bando nacional". Podeu descarregar la cançó per a escoltar-la a : <http://www.guerracivil1936.galeon.com/canciones3.htm>

i a la resta que ho facin sobre el cartell elaborat per un col·lectiu de joves del bàndol republicà. Reflexioneu conjuntament sobre els elements que fan referència a la percepció que es té d'un mateix i de l'altra bàndol i mireu de fer un llistat amb les característiques principals?

Con el rumor de la faena,
ritmo febril de mi taller,
formo el latido de la vida
a una nación que vuelve a ser.
Tiendo la vela de aventura,
que hay otro mundo que encontrar;
siembro la flor junto a la espiga
y se hacen versos en mi hogar.
Soy nacionalsindicalista,
creo en las leyes del amor.
¡Basta de obrero envenenado
y de patrón explotador!
Soy la Falange del trabajo,
para que el bien triunfe del mal;
soy la alegría y la justicia,
y soy la España imperial.

Himno del trabajo del bando Nacional

Valoració i conclusions: ¿Quina imatge del propi grup es desprèn de la cançó o del cartell? ¿i del bàndol oposat? ¿Quins estereotips o prejudicis reafirmen? ¿Què sents en llegir la cançó o observar la imatge?

Por (em sento amenaçat o insegur), Ràbia, Tristesa, Indiferència, Distanciament moral, Culpa (em fa sentir opressor o oprimat), Satisfacció, altres, ...

Font: Escola de Cultura de Pau

Si a l'apartat anterior hem analitzat les condicions personals que influeixen en la construcció desfavorable de l'altre, ara volem posar l'accent en les condicions del context en què vivim i com això, molt sovint, ens porta a assumir comportaments violents d'exclusió o eliminació.

Algunes de les característiques que poden incidir-hi són les que comentem a continuació:

- L'existència d'un entorn i/o història no resolta que ressalta les diferències com amenaçadores i estableix una relació de competència entre els grups, sigui per motius econòmics, ideològics o ètnics.
- L'actuació d'un(s) líder(s) de grup, o de govern que justifiquen les seves accions violentes sota el nom de la pàtria, Déu o la raça (honor, fe o puresa).
- La reacció a actes violents que fan que la població pateixi por i tensió i es senti en una situació de vulnerabilitat. Quan un grup armat o un estat ataquen població civil amb bombes o amb accions per trencar les societats contribueixen fortament a què la part agredida els rebutgi, que no reconegui els seus motius, que en tingui por, i que vulgui respondre amb la mateixa moneda.
- Els mitjans de comunicació que transmeten un clima social procliu a la creació de la imatge de l'enemic.
- Polítiques estatals que potencien que la població prengui partit per un dels bàndols i s'involucri en la guerra.

Per poder reflexionar sobre aquestes característiques i tancar aquest capítol us proposem una darrera activitat:

ACTIVITAT: Ay, Carmela!

Intenció educativa:

- Entendre els elements socials que faciliten que la població adopti una imatge determinada i es guïï per aquesta imatge de l'enemic.

Resum: els participants discutiran els elements socials que afavoreixen la construcció d'ela imatge de l'enemic a partir del film proposat.

Temps estimat: 30 minuts.

Material necessari: Pel·lícula "iAy, Carmela!". Podeu trobar la fitxa completa i una proposta més àmplia per treballar el film a l'aula a: http://www.cinehistoria.com/ay_carmela.pdf

Desenvolupament: en el primer capítol d'aquesta guia disposeu de prou informació sobre les característiques de la Guerra Civil però per poder completar el quadre que trobareu a continuació us recomanem que visioneu el film "iAy, Carmela!" de Carlos Saura (i basada en la peça teatral de José Sanchis Sinisterra) que es presenta com una sàtira sobre l'absurd de la guerra. Després, mireu de respondre als elements socials que afavoreixen la imatge de l'enemic.

Elements socials que afavoreixen la imatge de l'enemic	Exemples de la pel·lícula "iAy, Carmela!"
Història no resolta	
Líder que justifica accions violentes en nom de la pàtria, Déu o la religió	
Reacció a actes violents	
Mitjans de comunicació que inciten a l'odi	
Polítiques que potencien el posicionament dins d'un conflicte armat	

Font: Escola de Cultura de Pau

Materials per les activitats formatives

Material per l'activitat Memòria o Història?

Text 1.- "No hay que confundir memoria con historia", entrevista a Pierre Nora
La Nación, Miércoles 15 de marzo de 2006

Pierre Nora nació en 1931, en una familia judía de la burguesía parisiense. Hijo de un reputado cirujano, a los 12 años salvó su vida tirándose por una ventana para escapar de la Gestapo. Para olvidar, consagró su vida al estudio: es doctor en historia, en letras y en filosofía; profesor universitario; ensayista, y miembro de la Academia Francesa.

En 1980 fundó la revista académica Débat, que todavía dirige. Desde 1966, cuando comenzó a colaborar con Gallimard, es considerado el editor de ciencias humanas más importante de su generación: publicó, entre otros, a Pierre Foucault, Raymond Aron, Jacques Le Goff, George Dumézil, Elías Canetti y George DUBY.

(...)

- La agitación de los últimos meses en Francia da la sensación de que la gente ya no sabe muy bien la diferencia que existe entre memoria e historia. ¿Cuál es esa diferencia?

- Memoria e historia funcionan en dos registros radicalmente diferentes, aun cuando es evidente que ambas tienen relaciones estrechas y que la historia se apoya, nace, de la memoria. La memoria es el recuerdo de un pasado vivido o imaginado. Por esa razón, la memoria siempre es portada por grupos de seres vivos que experimentaron los hechos o creen haberlo hecho. La memoria, por naturaleza, es afectiva, emotiva, abierta a todas las transformaciones, inconsciente de sus sucesivas transformaciones, vulnerable a toda manipulación, susceptible de permanecer latente durante largos períodos y de bruscos despertares. La memoria es siempre un fenómeno colectivo, aunque sea psicológicamente vivida como individual.

Por el contrario, la historia es una construcción siempre problemática e incompleta de aquello que ha dejado de existir, pero que dejó rastros. A partir de esos rastros, controlados, entrecruzados, comparados, el historiador trata de reconstituir lo que pudo pasar y, sobre todo, integrar esos hechos en un conjunto explicativo. La memoria depende en gran parte de lo mágico y sólo acepta las informaciones que le convienen. La historia, por el contrario, es una operación puramente intelectual, laica, que exige un análisis y un discurso críticos. La historia permanece; la memoria va demasiado rápido. La historia reúne; la memoria divide.

Text 2.- La memoria y la educación en España

Nuestra identidad colectiva se basa en nuestra memoria. La memoria y la identidad se construyen y reconstruyen constantemente, a partir de una memoria colectiva específica. La memoria colectiva e individual es un prerrequisito de la memoria histórica y de su recuperación. Pero también es muy importante saber y reivindicar el papel de los individuos y de las instituciones, así como las actividades que provocaron su represión.

Es un error considerar la memoria como una venganza y el olvido como recuperación de la paz social. Además, la ofensiva mediática ha sido posible gracias al nuevo clima político y social que se ha producido en los últimos años.

Un elemento fundamental de las dictaduras, además de la represión propiamente dicha, es la imposición de la desmemoria, mientras que el objetivo principal del demócrata debe ser evitar que

se imponga esa desmemoria. Además, la investigación histórica no puede estar por encima o apartada de la divulgación mediática: ambos elementos deben ir unidos para poder mejorar el uso de la memoria histórica.

Historia y memoria son elementos necesarios y complementarios, que nunca deben ser excluyentes. Ambas tienen la facultad de retener el pasado, aunque sólo la historia sirva para explicarlo adecuadamente. Pero para un uso correcto de ambas son necesarias toda una serie de condiciones previas: enseñanza obligatoria, historiografía y políticas sociales relacionadas con la memoria. Debemos conseguir que los temarios sobre la Guerra Civil tengan el tratamiento que merece en la escuela, que deje de ser un gran ausente en los programas por falta de tiempo o porque sea un tema incómodo para muchos.

La escuela española no ha quedado fuera de esta "cultura de la memoria". En los últimos años han sido frecuentes las actividades y proyectos escolares de investigación o innovación educativa que plantean como objetivo fundamental la recuperación de la memoria histórica como forma de lograr un mejor conocimiento de la historia, una realidad distinta a la de los libros de texto.

Text extret de: topografía de la memoria <http://www.memoriales.net/>

Text 3.- Por una visión objetiva de la Historia

Entrevista a Falk Pincel, Subdirector del Instituto Georg Eckert para la Investigación Internacional sobre Libros de Texto, realizada por Shiraz Sidhva, Correo de la UNESCO.

- ¿Los autores que revisan los libros de texto no traspasan, llevados por motivos entre otros políticos, la sutil línea que separa la verdad de la distorsión?
- Un análisis meticuloso permite garantizar la imparcialidad de los textos y varios criterios determinan su exactitud. Lo fundamental para presentar una visión objetiva de la Historia es ofrecer diferentes perspectivas. Esta pluralidad no suele respetarse cuando se trata de religión o de los llamados países subdesarrollados; a veces se da una visión muy distorsionada de la cultura y la religión de estos pueblos. En algunos libros de texto europeos, las dos guerras mundiales dan lugar a interpretaciones parciales respecto a fronteras, problemas con minorías o víctimas de persecución, por ejemplo.
- ¿Existen pautas para evitar la parcialidad?
- El Instituto para la Investigación Internacional de Libros de Texto, en colaboración con la Unesco, ha elaborado directrices para la revisión de los libros de texto. El análisis de la lingüística y de la estructura profunda de los textos permite evaluar su parcialidad y determinar si respetan la diversidad cultural o si, al contrario, utilizan estereotipos raciales y étnicos. (...)
- ¿Cuáles son las desviaciones más graves de los manuales?
- La tendencia a establecer una continuidad en el tiempo respecto a una cultura, una nación o incluso estados-naciones, otorgándoles una dignidad superior a la de los demás. Algunos países europeos, por ejemplo, reivindican su nacimiento en el siglo IX o X, cuando el estado-nación sólo existe desde hace 200 años.
- ¿Cómo puede impedirse esto?
- A veces, los debates son muy útiles para acabar con este concepto de continuidad a través de los siglos. La mayoría de las naciones tienen raíces en la Edad Media o la Antigüedad, cuando el estrato social y la religión eran más importantes que el grupo étnico o "nacional". El término "pueblo" o "nación" no tenía el mismo sentido que hoy día. Lamentablemente, los autores de

libros de texto tienden a centrarse en su propio pueblo o nación a expensas de otros considerados con menos derechos "históricos". Nuestro mensaje es: no deshumanicen las diferencias.

Text 4. La Historia y el problema de la subjetividad

Publicado en Sobrehistoria.com

<http://sobrehistoria.com/la-historia-y-el-problema-de-la-subjetividad/>

Seguimos en sobrehistoria.com, cuestionándonos sobre la forma en que se construye y se estudia la historia. Hemos comenzado en capítulos anteriores planteándonos ¿Que es la Historia?, y reflexionando sobre como obtenemos la información del pasado en Las fuentes históricas, materia prima de la Historia. Hoy tenemos otra pregunta de suma importancia para los historiadores y los amantes de esta ciencia: ¿Se puede conocer el pasado tal como sucedió?

La respuesta indudablemente es que no es posible conocer el pasado tal como ocurrió. ¿Por qué? En primer lugar, porque la historia se nutre de fuentes históricas que son sólo algunos fragmentos de lo que fue esa sociedad del pasado. Por lo tanto, mucho de lo ocurrido podemos no conocerlo. Incluso, algunos hechos del pasado que no podemos conocer hoy en día, sí se pueden llegar a conocer más adelante, gracias a nuevos descubrimientos históricos.

En segundo lugar, porque el conocimiento histórico es una construcción hecha por el historiador, en base a su estudio de las fuentes. Cuando un historiador decide investigar el pasado, inevitablemente se enfrenta con diferentes problemas. No es posible reconstruir la totalidad del pasado. Por esto los historiadores realizan una selección de aquellos aspectos del pasado que les resultan más interesantes.

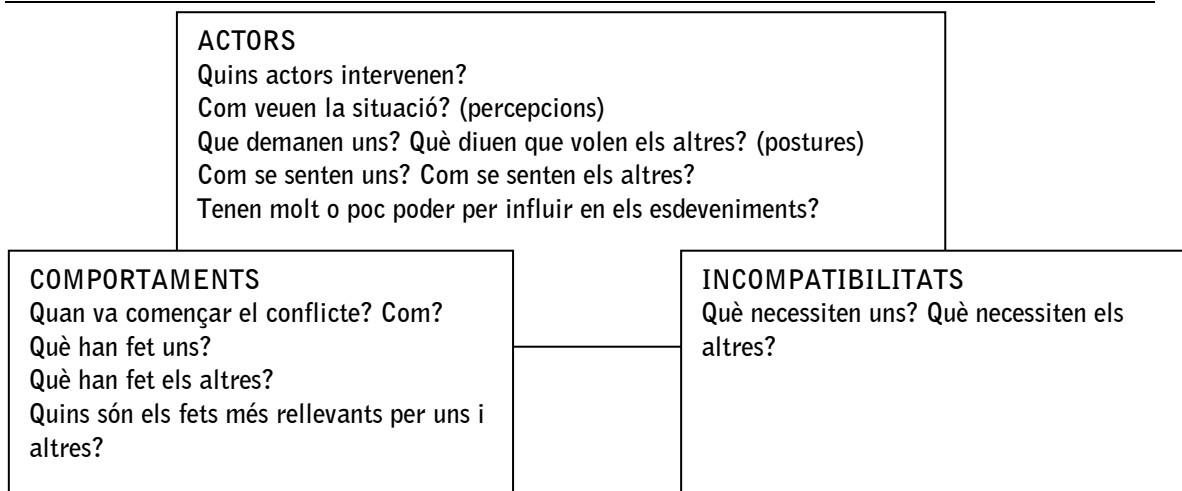
Esto está muy influenciado también por las preocupaciones e intereses de la sociedad a la que pertenece el historiador. Por esto es imposible reconstruir el pasado de manera objetiva: los intereses, motivaciones y propósitos del historiador guían permanentemente la reconstrucción del pasado.

El problema de la objetividad vs. Subjetividad

¿Por qué decimos que la Historia no puede ser objetiva? Ser objetivo significa poder estudiar y analizar un objeto tal cual es, con independencia de la forma de pensar o sentir de quien lo estudia y –como dijimos antes- eso no es posible. Por eso decimos que la ciencia histórica es subjetiva, ya que está atravesada por la visión, los intereses y las decisiones de los historiadores, e influidos además por la sociedad en la que viven.

Pero la subjetividad de la historia, no quiere decir que cualquier historiador puede afirmar lo que quiera. Por el contrario, al ser la historia una ciencia, sigue un método científico y procedimientos estrictos. Además, los trabajos de los historiadores son permanentemente evaluados por otros historiadores para determinar que dicho conocimiento histórico sea válido.

Material per l'activitat Anàlisi ACI

QUI? Actor	QUÈ busca? Incompatibilitats	COM ho intenta aconseguir? Comportaments

Projectes realitzats a les escoles

En aquest apartat adjuntem tres experiències realitzades amb alumnat de diversos nivells (primària, secundària i cicles formatius) i enfocat des de diverses àrees, a tall d'exemple de com algunes escoles van utilitzar, al llarg de la primavera del 2009, aquest material.

- El grup de segon de primària del CEIP Pau Vila, a Ciutat Vella
- El quart d'ESO de l'Escola Sant Medir, de Sans.
- L'escola Massana, formació d'adults.

La proposta que es va fer al professorat és que treballés els continguts de la guia a través del treball per projectes, que el professorat ha valorat, globalment, com un sobreesforç, però que es tradueix, per l'alumnat en una major motivació i un aprenentatge més significatiu.

La guerra civil, CEIP Pere Vila (Ciutat Vella, Barcelona)

Activitats a 2n d'educació primària

Professora: Guiomar Bonet (Tutora)

1. Presentació

Al llarg de segles i segles la humanitat a fet ús de la violència com a mitjà per a resoldre les seves desavinences. Els llibres d'història, les novel·les, les obres d'art, els mitjans de comunicació ens han traslladat i ens traslladen massa sovint a escenaris dantescos, plens d'horror, tristesa, desesperació per ensenyar-nos com podem arribar a ser de destructius i malvats amb nosaltres mateixos. I malgrat tot, es repeteixen tantes vegades que sembla que ens hi haguem acostumat, fins i tot tornat immunes. Voldria pensar que no és així i que pot ser és el moment de començar a canviar aquesta percepció i fomentar més enllà de l'anàlisi de per què hi ha tants conflictes latents al món la manera real d'evitar-los. Treballar i educar en la cultura per la pau com a eina per dotar als nostres alumnes de mitjans reals que els ajudin a reflexionar i a qüestionar els mecanismes pels quals s'acaben produint els conflictes,

per cercar de manera conjunta nous camins per prevenir-los, tant els propis com els forans, sembla un bon començament.

Aquest projecte es divideix en dos blocs:

En un primer bloc, a través d'un recorregut pels esdeveniments que van marcar la via quotidiana de la població civil durant la Guerra Civil Espanyola voldria fer un treball d'anàlisi i reflexió de com un conflicte armat pot afectar la població més vulnerable, dones, infants, gent gran.

Un segon bloc, introduirà als alumnes als conceptes propis de la cultura de la pau i se'ls intentarà donar algunes eines per tal de poder entendre perquè és millor solucionar les desavinences amb el diàleg i no a través de la violència.

2. Proposta metodològica

2.1. Objectius

Aquest projecte pretén acostar als alumnes al coneixement del conflicte que es va viure a Espanya entre els anys 1936-1939. El desenvolupament d'aquest intentarà oferir una visió de com es va veure afectada la vida quotidiana de la població civil més que l'anàlisi del conflicte en si mateix.

Els principals objectius d'aprenentatge plantejats són:

- Participar en converses de grup, pensar i expressar-se i comunicar-se oralment i per escrit.
- Buscar i seleccionar informació.
- Fer servir el dibuix com a expressió i suport dels textos produïts.
- Participar en el treball cooperatiu amb el grup.
- Analitzar la història de la vida de pobles en el passat a través d'il·lustracions i altres tipus de suports gràfics.
- Valorar la importància dels documents gràfics per construir la història del nostre passat.
- Valorar la importància de la història per conèixer el nostre passat recent
- Reconèixer el funcionament d'una ciutat durant el conflicte bèl·lic.
- Conèixer i identificar els canvis que ha patit l'escola al llarg de la nostra història.
- Valorar la importància dels jocs i del carrer com a lloc de relació.
- Utilitzar de forma adequada els instruments TIC i audiovisuals.

2.2. Competències bàsiques

Competències bàsiques		
Àrees	Competències pròpies de l'àrea	Aportació de les àrees a les competències bàsiques
Coneixement del medi natural, social i cultural (àrea principal)	Competència en el coneixement i la interacció amb el món	Tractament de la informació i competència digital
Educació artística	Competència cultural i artística	Competència d'aprendre a aprendre
Llengua catalana	Competència comunicativa, lingüística i audiovisual	Competència d'autonomia i iniciativa personal Competència social i ciutadana Competència matemàtica

2.3. Continguts

Continguts associats a les àrees	
Coneixement del medi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Exploració d'algun aspecte de l'entorn mitjançant el treball cooperatiu ▪ Observació d'elements i fenòmens naturals i comunicació de les observacions utilitzant formes de representació bàsiques ▪ Exploració d'algun aspecte de l'entorn mitjançant el treball cooperatiu ▪ Ús de fonts orals, imatges i materials per reconstruir la pròpia història, valorant la dels altres i l'intercanvi comunicatiu dins del grup ▪ Ús de les nocions bàsiques del temps i de les unitats de mesura bàsiques ▪ Aplicacions de canvi i continuïtat en fets quotidians
Educació artística	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Observació i valoració d'imatges fixes i seriades que provinquin del camp de les arts i la cultura visual ▪ Apreciació dels objectes i imatges produïts per un mateix o per altres i valoració del progressiu coneixement que promou ▪ Elaboració de produccions plàstiques i missatges audiovisuals a partir de la percepció sensorial, la imaginació, les experiències, la realitat, les idees i les emocions, tot preveient els recursos necessaris i les possibilitats dels materials i avançant amb confiança i satisfacció en els diferents processos de producció
<i>Llengua catalana</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participació activa en interaccions amb el grup o mestre en qualsevol situació comunicativa de l'aula, tant les referides a gestió, organització, discussió de problemes que sorgeixen en el dia a dia, explicacions de vivències personals, com les derivades de situacions d'ensenyament-aprenentatge, amb respecte per les normes que regeixen la interacció oral ▪ Comprensió de tot tipus de missatges orals en diferents contextos i en qualsevol dels escenaris possibles: activitats d'aula, situacions d'aprenentatge en qualsevol àrea i en la vida quotidiana ▪ Interès pels textos escrits i audiovisuals com a font d'informació i d'aprenentatge i com a mitjà de comunicació ▪ Composició de textos escrits, que poden tenir el suport d'imatges o esquemes, realitzats en diferents situacions: situacions quotidianes de l'aula i escola, textos produïts en qualsevol de les àrees curriculars ▪ Interès per la bona presentació dels textos escrits i per aplicar-hi els coneixements ortogràfics treballats a classe

Continguts associats a les competències bàsiques

Tractament de la informació i la competència digital	Internet proporciona un ventall d'informació molt ampli, es poden cercar diverses informacions tant des de l'escola i també des de casa, tasca en la qual poden participar les famílies.
Competència d'aprendre a aprendre	L'alumnat treballarà de forma conjunta, en equip, per elaborar un text. Hauran de pensar i exposar sobre què volen escriure. A l'hora de valorar els treballs dels altres, de decidir com i què posar en el text interactuaran en grup, col·laborant en el desenvolupament d'aquesta competència, ja que hauran de regular i orientar la l'activitat amb progressiva autonomia.
Competència d'autonomia i iniciativa personal	L'alumnat s'haurà de fer responsable de portar la informació de casa, del funcionament del treball en grup, de treballar amb creativitat a l'hora de descriure i també de dibuixar el personatge. Hauran de revisar el seu treball, afrontar la crítica dels companys i companyes i elegir amb criteri propi; en resum, dur a terme el seu projecte.
Competència social i ciutadana	Els nens i les nenes treballaran conjuntament en equip i amb el grup classe, amb respecte i entesa entre tots, i adonant-se de la varietat d'informacions de les diferents cultures.
<i>Competència matemàtica</i>	Els alumnes treballaran algunes escales temporals bàsiques i mesures de temps bàsiques

2.4. Metodologia de treball

Metodologia		
Organització	Activitats	Materials
<p>Es treballa en la integració de tres àrees del currículum: l'àrea de coneixement del medi com a principal, la de llengua catalana i educació artística.</p> <p>L'organització variarà en funció de les activitat d'aprenentatge proposades.</p> <p>Hi ha activitats preparades per al grup classe, en d'altres per treballar en petits grups de forma cooperativa, d'altres per al treball individual i d'altres per treballar-les en col·laboració de les famílies.</p> <p>S'intenta incentivar en tot moment l'autonomia personal dels alumnes.</p>	<p>* Dossier annex amb el recull de les diverses activitats realitzades a l'aula.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Fitxes de treball • Ordinadors • Llibres biblioteca • Textos aportats pels alumnes • Imatges i fotografies • Pel·lícules i documentals

2.5. Avaluació

Criteris d'avaluació utilitzats:

- Conèixer alguns valors fonamentals de la convivència democràtica, especialment aplicats a l'escola, i la necessitat de respectar les normes bàsiques com a ciutadans i ciutadanes.
- Identificar els grups de pertinença dins l'entorn i les seves relacions. Reconèixer algunes manifestacions culturals presents en l'àmbit escolar, local, mostrant empatia, valorar la seva riquesa i respectar la seva diversitat.
- Valorar el paper de les famílies i descriure alguns aspectes de la vida personal i familiar. Ordenar temporalment alguns fets rellevants. Descriure altres fets quotidians i elements patrimonials aplicant nocions temporals bàsiques.
- Col·laborar en les tasques del treball en grup, contrastant i valorant les explicacions dels altres i les pròpies amb respecte.
- Participar de forma adequada en les situacions comunicatives que es desenvolupen en el grup, respectant les normes d'interacció oral i mostrar interès i respecte quan parlen els altres.
- Pensar i escriure la idea, rellegir el text per revisar-lo; completar-lo i millorar-lo.
- Interès per aplicar els coneixements apresos en la lectura i l'escriptura, i per la bona presentació dels treballs.
- Mostrar coneixements de l'ortografia de la base a l'hora d'escriure paraules d'ús habitual a l'aula.
- Expressar de forma senzilla, i compartir amb els altres companys i companyes, les característiques dels diversos dibuixos.
- Mostrar respecte pel treball dels altres a l'hora d'escollir i valorar els projectes artístics.

3. Algunes reflexions sobre l'experiència

Quan em vaig apuntar al curs Mai més i enlloc sabia que es tractaria el tema de la guerra i les seves conseqüències però no m'esperava trobar un grup de gent que es dedicés a treballar i a formar persones per entendre i qüestionar el significat d'educar en i per la cultura de la pau.

Les reflexions que es varen dur a terme al llarg de les sessions em van fer adonar que és molt complicat ser imparcial davant de moltes situacions que se'ns plantegen en el món actual i que no posicionar-se és difícil i sovint impossible.

El treball posterior que ens varen plantejar encara em va semblar més difícil! Treballar a l'aula la Guerra Civil i en el meu cas amb alumnes de segon de primària. Per a mi tot un repte.

Vaig plantejar el treball com un joc de descoberta a partir d'aspectes relacionats amb la vida quotidiana per anar entrant poc a poc en el tema del conflicte armat i les seves conseqüències en la població civil i especialment en els infants.

Els alumnes es van mostrar en tot moment molt motivats però molts d'ells d'origen immigrant coneixien ben poc la nostra història més recent cosa que implicava cercar recursos el més visuals possible i sobretot significatius.

A partir d'imatges de l'època i algunes fitxes explicatives vàrem anar aproximant-nos a la vida dels anys 30. Com eren les cases, com eren les escoles, a què jugaven els nens i nenes, com era la ciutat on vivim. A partir d'aquí vam anar passant a imatges que ens mostraven els canvis provocats per la guerra.

Vaig tenir la sort que una tieta meva la Roser que ara té 85 anys va viure el conflicte en primera persona i es va oferir a venir-nos a explicar les seves experiències. Va ser un dia molt emotiu i especial, tant per a mi com pels nens i nenes. Vam preparar preguntes i la tieta, com li deien els nens i nenes, ens les va anar responent encantada i emocionada.

Crec que pels meus alumnes va ser una experiència molt enriquidora ja que a partir d'aquest treball molts d'ells van conèixer històries viscudes pels seus familiars més propers com la Guerra del Marroc i van veure que els conflictes són presents a molts llocs del món i que ens ells els infants en pateixen molt durament les conseqüències.

Durant els dies que va durar aquest treball vàrem parlar també del conflicte a Palestina i vaig veure com molts dels meus alumnes començaven a entendre que cal intentar enviar missatges a favor de la cultura per la pau i que ells i elles són qui poden impulsar petits canvis que a la fi aconseguixin posar fi a alguns dels conflictes latents avui al nostre món.

4. Materials utilitzats amb l'alumnat

Carta de la tieta Roser

Hola nois i noies de 2n.

Em dic Roser i m'agradaria explicar-vos una història que vaig viure quan tenia la vostra edat.

Vaig néixer a Barcelona el 21 de novembre de 1924, fa 85 anys.. El meu pare es deia Fransesc i treballava en una fàbrica de maons. La mare es deia Maria, igual que jo i era modista. Arreglava la roba de l'altra gent i a mi em feia tots els vestits que volia!

Igual que vosaltres jo també anava a l'escola. M'agrada molt! Fèiem sortides al camp i la meva mestra ens ensenyava moltes coses: llegir, escriure, sumar, restar... Però també apreníem coses dels animals, del passat.

Un dia però les coses van començar a canviar, jo no entenia molt bé el que estava passant!. Els grans parlaven que havia començat una guerra!. Em van explicar que hi havia dos grups que es barallaven per aconseguir el poder. Què era el poder?.

Jo pensava que a vegades a l'escola també ens barallàvem però al final acabàvem rient i tots tornàvem a ser amics. Els grans em vam explicar que a vegades la gent gran no sap com perdonar-se i les coses s'acaben complicant molt. I això és el que va passar. El que semblava una barallada de dies es va convertir en una gran baralla que va durar més de tres anys. Us imagineu tres anys!. Tres anys que van ser molt i molt durs.

El meu pare va deixar la fàbrica i es va fer soldat. Sabeu que vol dir ser soldat?. Va marxar a lluitar al front d'Aragó el dia 20 de desembre de 1937 i no va

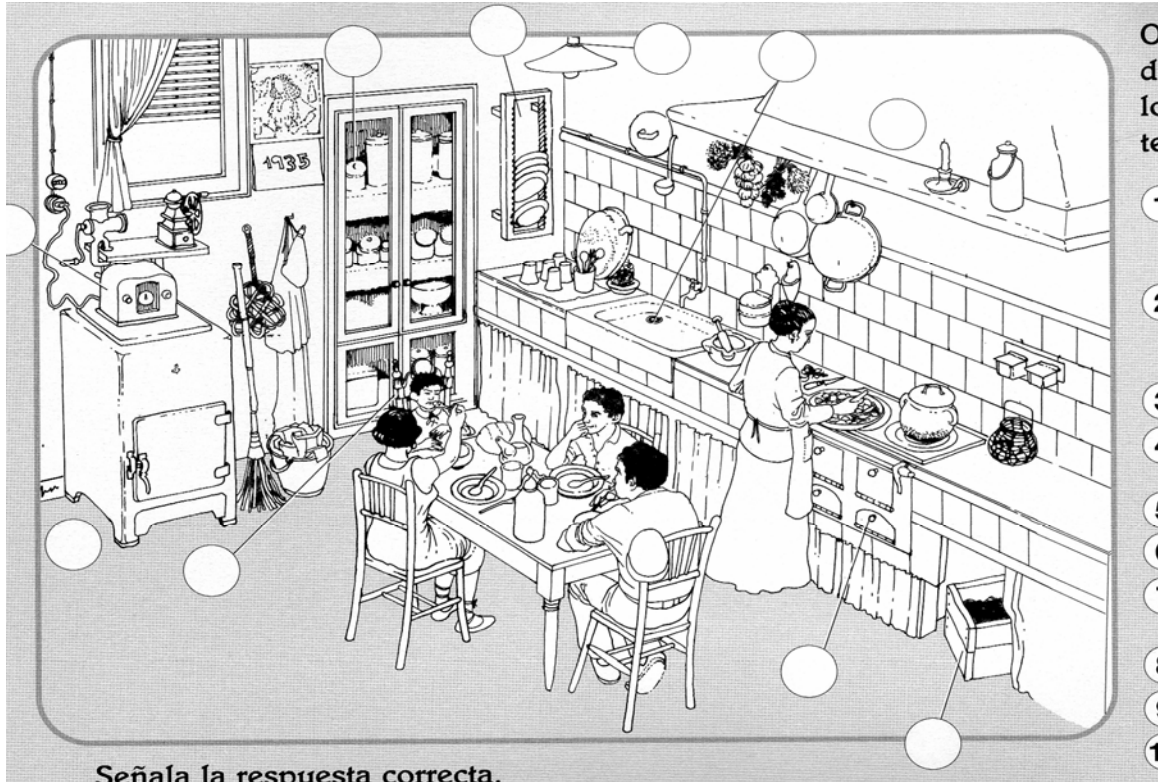
tornar a casa fins el 18 de novembre de 1940. En aquests temps va viure coses terribles.

La mare es va fer càrrec tota sola del meu germà petit i de mi. Llavors les coses van començar a ser difícils, molt difícils. La mare va deixar de ser modista perquè molta gent no tenia diners per pagar. Llavors va començar a treballar en una fàbrica fent roba pels soldats que estaven lluitant. No guanyava gaires diners però en tenia prou per comprar una mica de menjar: llenties, patates, pa negre.

Jo vaig deixar d'anar a l'escola perquè un dia hi va caure una bomba. Vaig passar molta por! Un dels bàndols amb l'ajuda d'altres països tenien avions que bombardejaven molt sovint la ciutat. Per protegir-nos de les bombes a les ciutats es van construir refugis. Quan venien els avions sonaven les sirenes i tothom corria cap els refugis. Recordo que una vegada hi vam passar tres dies. Hi feia fred, els nens petits ploraven i la gent gran feia una cara molt estranya, semblaven molt tristos, espantats. Quan tot va acabar i vam poder sortir, al nostra voltant tot era destrucció. Cases caigudes per tot arreu, gent ferida. Casa meua es va salvar de les bombes però molts veïns havien perdut les seves. La mare va acollir a casa dues famílies amb nens. Van viure amb nosaltres fins al final de la guerra.

Les cases dels anys trenta

Entre 1930 i 1950 la majoria de les cases ja tenen aigua corrent i canonades connectades a la xarxa de clavagueres. L'electricitat s'utilitza per il·luminar. No és massa habitual utilitzar gas a les cuines, la majoria són cuines econòmiques que funcionen amb llenya o carbó.

Observa la cuina dels anys trenta i localitza els elements següents:

1. Campana d'extracció de fums
2. Aixeta d'aigua corrent i pica
3. Nevera de gel
4. Cuina econòmica
5. Rebost
6. Radio
7. Làmpara elèctrica
8. Escorreplats
9. Cadira nen petit
10. Carbó

Hi ha alguna diferència amb la cuina de casa teva? Explica-les.

La guerra civil i la postguerra, Escola Sant Medir (Sants, Barcelona)

Projectes de recerca de 4t ESO.

Professors: Pere Roig i Violeta Martín (Geografia i Història)

1. Presentació

El present treball neix de la nostra participació en el seminari "Mai més i enlloc" ofert des de l'Escola de Cultura de Pau. Els objectius que preteníem assolir, com a professors de ciències socials, eren diversos: obtenir un punt de vista des de la cultura de la pau dels conflictes bèl·lics, conèixer la metodologia proposada per aquest fi des de l'Escola de Cultura de la Pau, compartir amb altres docents les nostres experiències i poder contrastar la nostra metodologia, sistemes d'avaluació, així com altres inquietuds professionals.

Hem de dir que els nostres objectius s'han complert més enllà del proposat en un inici. L'Escola Sant Medir es troba en un procés de revisió dels seus objectius acadèmics, el currículum impartit, la metodologia emprada i el sistema d'avaluació exigida. L'Escola Sant Medir està treballant per complir adequadament amb les Competències Bàsiques exigides per la nova llei d'educació, LOE publicat en el DOGC nº 4915 decret 143/2007 de 26 de juny, pel que està realitzant una àmplia investigació en noves tècniques metodològiques com són: els treballs per projectes i el treball cooperatiu. Aquest seminari ha aportat metodologia dirigida ha impartit aquest nou esquema curricular pel que ha estat un curs de formació de professorat molt fructífer.

Una mostra de la aportació metodològica que ha suposat la participació en el seminari és el treball proposat a alumnes de 4T ESO que presentem com a conclusió de la nostra participació en aquest curs de formació de professorat.

2. Proposta metodològica

Per tal de treballar qüestions relatives a la Guerra Civil Espanyola com exemple, dins de la història contemporània espanyola, d'un conflicte bèl·lic, (l'origen, la resolució final, les conseqüències, etc.) es planteja a l'alumnat la realització del Treball de Recerca emmarcat en l'anàlisi de conflictes (sociològics, bèl·lics, polítics, etc.), les conseqüències i les possibles solucions.

Es dona protagonisme al conflicte de la Guerra Civil, però sense delimitar el tema per tal de motivar l'alumnat, així com d'observar la seva creativitat, interessos i iniciativa per realitzar el treball. Aquesta llibertat per escollir el tema del treball, així com l'esquema de procediment a seguir és una novetat per l'alumnat.

2.1. Objectius

Com hem esmentat amb anterioritat, el sistema metodològic de l'Escola Sant Medir no contemplava el treball per projectes ni tampoc el treball cooperatiu, i vam voler fer una primera aproximació a aquesta metodologia amb el grup de 4t d'ESO. Tant l'alumnat com el professorat, no estan avesats a aquesta manera de treballar tan radicalment diferent al que coneixen fins ara, pel que la introducció a aquesta nova metodologia es va fer gradualment, analitzant i aprenent dels errors i dels encerts.

Al tractar-se del grup de 4t es planteja als alumnes aquest treball des de l'àrea de ciències socials com una opció per fer el Treball de Recerca que tot alumne de 4t d'ESO ha de realitzar. De manera que els alumnes escullen fer aquest treball. Creiem que plantejar un treball per projectes a tota una classe requereix força preparació prèvia del professorat: marcar els objectius que vol assolir i elaborar una bona programació per tal de tenir la capacitat d'improvisació que requereix aquesta metodologia. El treball per projectes requereix que el professorat superi el paper de transmissor de coneixement per assumir el de guia en l'aprenentatge dels seus alumnes, deixant el marge necessari perquè els nois i noies aportin les seves idees, opinions, relacions de responsabilitat amb els companys del grup, etc. És a dir, el professor no confecciona el coneixement del alumnes sinó que els guia i recolza en el procés en que ells mateixos creen el seu coneixement.

Conscients del nivell d'exigència en la realització d'aquest treball previ i condicionats pel currículum establert i les dates de lliurament del treball exigít pel seminari, vam creure més convenient enfocar aquest primer assaig de treball per projectes en un treball per grups, en el que el tema, el plantejament d'hipòtesis, la recerca d'informació i tipus d'informació i, evidentment, les conclusions fossin elaborades pels membres de cada grup de treball.

Els objectius generals del treball, explicitats a l'alumnat, van ser:

- Establir relacions entre les edats històriques i la tipologia de societat corresponent.
- Seleccionar factors entre diverses possibilitats.
- Completar un esquema sobre la societat de la postguerra.
- Elaborar i interpretar gràfics amb trets variables.
- Establir tipologies de societats: oligarquia, proletariat ...
- Respectar altres cultures i pensaments polítics diferents del nostre.
- Respondre preguntes a partir de la informació extreta d'un text.
- Completar frases a partir de la informació extreta d'un esquema.
- Caracteritzar la societat catalana en el període estudiat.
- Conèixer com eren les societats urbana i rural després de la Guerra Civil a Catalunya.
- Mostrar la posició oficial vers les religions.
- Classificar expressions donades en causes o conseqüències.
- Obtenir informació per a respondre unes preguntes concretes a partir d'un text expositiu.
- Establir relacions entre determinats conceptes i els significats corresponents.
- Buscar informació sobre un tema concret en material complementari.
- Classificar afirmacions en certes i falses.
- Organitzar una exposició.
- Conèixer els conflictes socials a la rera guarda.
- Mostrar una actitud de col·laboració i participació per a treballar en grup.
- Establiment de relacions entre l'inici i el final d'una frase.
- Ordenació de frases per a formar una seqüència.
- Fer un quadre comparatiu entre nacionals i republicans.
- Foment d'una actitud crítica davant les situacions injustes.
- Establir relacions entre moviments, líders i objectius.
- Conèixer els aspectes bàsics de l'anarquisme i el socialisme.
- Caracteritzar el moviment obrer a Catalunya.
- Conèixer els aspectes definitoris de la burgesia catalana.
- Tenir una actitud de rebuig davant la situació de maltractaments que pateixen moltes dones.

2.2. Competències bàsiques

ÀREA: Ciències Socials	ETAPA: ESO	NIVELL: 4t Curs		
UNITAT DIDÀCTICA: La Guerra Civil Espanyola, antecedents i conseqüències				Temporització: 10 sessions
Competències bàsiques	Competències específiques: Analitzar i interpretar les causes que varen provocar la Guerra Civil Espanyola. Estudiar les conseqüències i tot això sense oblidar la influència dels aconteixements fora d'Espanya.			
	Continguts	Habilitats a desenvolupar	Actituds i valors	Estratègies d'aprenentatge
1. Comunicació lingüística	Lectura comprensiva de textos i audiovisuals, comparació i identificació de documents.	Comprendre que volen dir els textos i altres medis audiovisuals, locucions de l'època	Valorar la importància del llegat documental i la riquesa del llenguatge com a font explícita de sentiments	Lectura, recopilació, catalogació de la informació. Elaborar fitxes de personatges, termes i temes.
2. Matemàtica	Presca de decisió sobre quina gràfica pot ser més apropiada per il·lustrar cada cas.	Deduir de les dades aportades per la gràfica elements que serveixin per la reflexió	Respectar l'opinió dels altres companys/es a l'hora de destriar gràfics i donar deduccions de les dades	Interpretació i elaboració de gràfics
3. Interacció món físic	Tendència a utilitzar el coneixement après per fomentar maneres de actuar davant els problemes socials del nostre entorn.	Interpretar, deduir i aplicar coneixements a la vida pràctica	Respectar altres maneres de veure les situacions	Visitar un entorn en el que podem veure, com es vivia la Guerra Civil . El Refugi 307
4. Tractament informació digital (TIC)	Creació i edició de continguts multimèdia per la publicació de treballs i de grup. Elaboració del treball.	Crear presentacions multimèdia amb les dades obtingudes	Valorar la importància del mètode de control i el seu seguiment	Elaborar un treball en Word un PowerPoint i una Webquest.
5. Social i ciutadana	Reconeixement de paisatges urbans de símbols i noms que ens poden evocar a fets de aquella època.	Saber observar el món físic i la relació social.	Respectar el patrimoni cultural i la memòria històrica.	Activitats a l'entorn de la visita i respecte al visionat de documentals.
6. Cultural i artística	Ús de diferents tipus de llenguatges (icònics, simbòlics, audiovisuals, etc.) per interpretar la realitat i per comunicar els resultats d'una recerca.	Apreciar, gaudir de les manifestacions artístiques.	Curiositat i interès per a la interpretació les obres d'art.	Expressar sentiments artístics.
7. Aprendre a aprendre	Conduir el propi aprenentatge	Desenvolupar la creativitat a l'hora de cercar idees de recerca i estratègies de grup	Capacitat de treball en equip, repartiment de tasques segons les pròpies habilitats	Autoavaluació com a element formatiu crític del propi treball i del grup.
8. Autonomia personal	Prendre decisions i buscar solucions	Fomentar el pensament creatiu i curiositat	Valorar les actituds de pensament democràtic	Realitzar activitats que mostrin que tenen iniciativa pròpia

2.3. Seqüència dels continguts

ÀREA: Ciències Socials	ETAPA: ESO	NIVELL: 4t Curs		
ACTIVITATS				
Les activitats estaran regulades per unes normes procedimentals bàsiques en els treballs per projectes.				
L'equip de treball no pot ser superior a tres alumnes.	Cada alumne es compromet a fer la part que li agrada i pot fer millor.	El treball tindrà un seguiment mínim d' un cop a la setmana i sempre que els alumnes o el tutor del treball ho creguin oportú	Les dates d'inici i finalització del treball estaran clarament definides	El professor indicarà les normes bàsiques i les pautes del treball cooperatiu
Encara que cada alumne treballa un apartat específic , el treball es lliurarà únic	Cada equip formularà les seves pròpies hipòtesis de treball i triarà la forma de treballar	Durant el temps de realització del treball aquest es farà en format digital i es guardarà en un llibre de memòria.	Tota la informació sobre la puntuació i la valoració tant del treball com de l'expressió oral estarà exposada en la rúbrica de la Webquest	
Què volem estudiar ?				
1ª sessió	Introducció de les normes del treball en projectes	Introducció general del tema.	Decidir el tema del treball i el rol personal	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
2ª sessió	Concreció de les tasques de cada alumne i lliurament del primer guió de treball al final de la sessió	Totes les decisions es prendran de forma democràtica	Lliurament del que s'ha fet al final de la sessió	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
3ª Sessió	Posta en comú dels materials trobats	Triar la forma més adient d'aprofitar els materials, preparar enquestes etc.	Lliurament del que s'ha fet al final de la sessió	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
4ª Sessió	Ordenar el material i redactar el propi treball d'equip sintetitzant les idees amb les pròpies paraules	Iniciar el treball del PowerPoint	Lliurament del que s'ha fet al final de la sessió	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
5ª Sessió	Visita al refugi 307	Recollida d'apunts en la llibreta de camp i dossier de la visita	Lliurament del que s'ha fet al final de la sessió	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
6,7,8,9 Sessions	Ordenar el material i redactar el propi treball d'equip sintetitzant les idees amb les pròpies paraules	Guiatge del treball	A l'última sessió es farà l'autoavaluació personal i de grup	Lliurament del que s'ha fet al final de la sessió
10 Sessió	Exposició davant la resta d'alumnes del treball, hipòtesi, conclusions.	Exposició de murals, PowerPoint o el que vulguin per acompanyar l'exposició	Lliurament del treball en format digital i de les autoavaluacions	El professor valorarà l'exposició segons el varem donat a la Webquest

ÀREA: Ciències Socials	ETAPA: ESO	NIVELL: 4t Curs		
ACTIVITATS CONCRETES				
Cóm ho volem estudiar ?				
sessió	L'equip de treball cercarà informació	<ul style="list-style-type: none"> - A l'escola cercarà a Internet. - A la Biblioteca, inicialment a la de Vapor Vell. 	Cal anotar bé les webs i llibres consultats per posar-ho a la bibliografia	El professor indicarà les normes bàsiques i les pautes del treball cooperatiu
sessió	Sortida de treball.	El grup classe visitarà .acompanyat pels seus professors el refugi 307, amb el guiatge dels monitors del Museu.	En aquesta sortida caldrà portar la llibreta de camp i després treballar els materials que ens faciliten	El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Posta en comú dels materials trobats	Triar la forma més adient d'aprofitar els materials, preparar enquestes ,etc.		El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Anar a fer enquestes al Casal d' Avis del barri, prèvia autorització per escrit	Caldrà que tot el material audiovisual sigui tractat amb molta cura		El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Ordenar el material i redactar el propi treball d'equip sintetitzant les idees amb les pròpies paraules			El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Fer el treball informàtic i digitalització de documents			El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Preparar l'exposició, materials i explicació de cada alumne			El professor orientarà les tasques i observarà el treball dels alumnes
sessió	Exposició davant la resta d'alumnes del treball, hipòtesi, conclusions.	Lliurament del treball en format parer i cd-rom		El professor valorarà l'exposició segons el varem donat a la Webquest

ÀREA: Ciències Socials	ETAPA: ESO	NIVELL: 4t Curs		
Materials				
	Els alumnes podran utilitzar els portàtils amb connexió a internet a les dues hores que tenen en el quadrimestre per fer treball de recerca	- Els alumnes podran fer servir l'escàner per digitalitzar els seus documents	- Els alumnes al finalitzar el treball podran imprimir-ho per lliurar una còpia al professor	Els alumnes podrà fer servir les gravadores per Cds
	Prèvia autorització dels seus pares/tutors els alumnes podran sortir de l'escola el dimecres per la tarda, a l'hora de recerca per anar a la biblioteca o a l'arxiu municipal, amb justificant de l'arxiu o biblioteca que hauran de lliurar al tutor	El dia de l'exposició podran utilitzar tot l'equip multimèdia		

ÀREA: Ciències Socials	ETAPA: ESO	NIVELL: 4t Curs		
ANNEX: ATENCIÓ A LA DIVERSITAT				
Es vetllarà perquè en cada equip de treball es pugui fomentar que cada alumne mostri les seves millors habilitats	Es farà un guiatge amb l'alumne que no pugui seguir el que el grup li demana i llavors s'adoptaran mesures adients	Exemple, si un alumne encara no pot fer el PowerPoint, el mateix grup li encarregarà tasques amb el Word.		

2.4. Sistema de treball

En aquest treball en grup els alumnes són els protagonistes en la classe de ciències socials, són el motor i són conscients dels seu avenços i les seves aportacions.

Procediment de treball:

- Escollir el camp de coneixements que volen investigar.
- Formular les hipòtesis amb les que parteixen i per tant fer evidents els seus coneixements previs.
- Marcar els objectius que volen assolir.
- Seleccionar els sistemes d'investigació més adients a l' esquema de treball que ells mateixos han plantejat.
- Establir relacions de treball i de responsabilitat entre ells.
- Confrontar opinions des de el diàleg i l'argumentació.
- Avaluar honestament la seva aportació individual al grup així com el treball general de grup.
- Elaborar una conclusió final on valoren validesa de les seves hipòtesis de partida així com l'assoliment dels objectius plantejats.

Els alumnes van rebre amb entusiasme aquesta nova proposta de treball i van sorgir més grups dels que preveiem; tot i així, finalment els treballs realitzats van ser quatre. Presentem la relació de treball originats en un primer moment:

- Grup de tres alumnes que faran un tema relacionat amb la Guerra Civil. Entorn a la reraguarda i la vida quotidiana.
- Grup de quatre alumnes que faran un tema relacionat amb la Guerra Civil i la ficció d'una família que té un fill a cada bàndol.
- Grup de tres alumnes que centren el seu treball en l'anàlisi de la persistència de la ideologia nazi a l'actualitat.
- Grup de dos alumnes que fan un estudi de la aplicació de les innovacions tecnològiques de la II Guerra Mundial a la societat civil.
- Un alumne que escull investigar sobre el conflicte del Tíbet.

2.5. Avaluació

Un dels objectius principals que es busca aconseguir amb la realització d'aquest tipus de treballs és l'autonomia de l'alumne vers el professor en el procés de construcció del seu coneixement. El professor guia a l'alumne i l'ajuda però no li dona els coneixements. Per ser coherents amb aquests objectius i la conseqüent metodologia proposem un sistema d'autoavaluació de l'alumnat combinat amb una avaluació del treball per part del professor.

En aquest sistema l'alumne ha de valorar el seu treball individual i col·lectiu així com analitzar els nous coneixement obtinguts i potser els nous dubtes sorgits.

2.6.1. Avaluació del professorat

El professor avaluarà el treball de cada alumne:

Hipòtesis plantejades

Objectius fixats

Esforz d'investigació

Treball escrit

Presentació oral

Conclusió final

- valoració de la veracitat de les hipòtesis plantejades
- assoliment dels objectius plantejats

Ítems de avaluació del treball escrit (puntuació sobre 40 punts)

Aspectes	Baix 4	Acceptable 5	Bon nivell 7	Excel·lent 9	Punts
Contingut	Informació a un nivell molt simplista	El contingut mostra que s'ha entès el que s'ha treballat	La informació és força clara mostra una certa reflexió sobre el tema	La informació és excel·lent: s'ha entès el tema, hi ha reflexions i conclusions	
Organització del contingut	Confús, incomplet i sense una direcció clara	Les diferents seccions tenen continguts però no hi ha relació ni transició entre ells	L'organització és adequada i estan relacionades entre si	Mostra una planificació acurada que dona una seqüència lògica i clara	
Aspectes lingüístics específics	Molts errors Díficil d'entendre	Adequat malgrat alguns errors	Fluït i clar malgrat alguns errors	Fluït i amb bon nivell lingüístic	
Presentació	Poc elaborada Poc visual	La presentació és correcta però poc atractiva	La presentació és acurada i visual	La presentació està força treballada i és molt atractiva visualment	
Treball de grup	Treball massa individual. No hi ha relació entre les seccions	S'aprecia una mica de col·laboració en l'estructura global	Les tasques individuals estan relacionades entre si	El document mostra discussió i planificació conjunta	

Ítems d'avaluació de l'exposició oral (puntuació sobre 40 punts)

Aspectes	Baix 4	Acceptable 5	Bon nivell 7	Excel·lent 9	Punts
Contingut	Idees simplistes	Idees correctes però incomplet	S'han cobert els diferents temes	S'ha aprofundit en els temes	
Organització del contingut	Mal estructurat i difícil d'entendre	Seqüència correcta però les seccions apareixen aïllades	S'ha intentat relacionar les diferents explicacions	Les diferents 13	
Comunicació	Poc clara. Difícil de seguir	Clara i entenedora en general	Fluida. El tribunal segueix amb interès		
Materials de suport	Pocs i no gaire encertats	Adequats encara que no els han sabut aprofitar	Adequats han ajudat a entendre els conceptes		
Treball de grup	Massa individualista	La presentació mostra certa planificació	Tots els membres mostren conèixer la presentació global	La presentació mostra planificació i treball de grup	

Rúbrica: treball escrit

1- Contingut	1- Contingut
2- Organització del contingut	2- Organització contingut
3- Aspectes lingüístics específics	3- Comunicació
4- Presentació	4- Materials de suport
5- Treball de grup	5- Treball de grup

2.6.2. Autoavaluació final del treball per part de cada alumne

Cada alumne omple la fitxa d'autoavaluació.

Autoavaluació final del treball³⁷

És important que no us hi limiteu a contestar si o no, i que feu l'esforç de fer els comentaris adients a cada pregunta.

QÜESTIONS	SI	NO	COMENTARIS
Tots els membres del grup han escrit els resultats de la tasca encomanada en el seu full	x		
Tots els membres del grup han donat la seva opinió	x		
El grup ha afavorit que tothom expressi les seves idees	x		
El grup ha respectat les opinions individuals de tothom	x		
Hem discutit totes les propostes per igual (donant raons a favor o en contra, per rebutjar o acceptar una opinió)		x	
Hem pogut elaborar una proposta conjunta i l'hem escrit tots, als nostres fulls	x		
Hem portat el material que se'ns va demanar. Si no ha estat així, per què?		x	Sempre hi ha un company que li falta algo
Tots els membres del grup han desenvolupat el seu rol satisfactòriament	x		Quasi sempre
Hem aprofitat el temps i l'hem dedicat a discutir la resolució de la feina encomanada		x	No sempre
Hem après a elaborar una estratègia per realitzar les feines encomanades	x		No ho pensàvem al principi del treball

Valoració del treball individual dins del grup	
Nom de l'alumne/a: EG	
Nom del grup al que pertanyo: la reraguarda a Sants 1936-39	
Data: juny	Curs: 2008-2009
<i>És important que no et limitis a contestar si o no, i que facis l'esforç de fer els comentaris adients a cada pregunta.</i>	

³⁷ Fitxa corresponent a una de les tres alumnes autora del treball que sintetitzem en les pàgines següents.

<i>QÜESTIONS</i>	SI	NO	COMENTARIS
He preparat, individualment l'estratègia per treballar eficaçment en el grup	x		
He respectat l'opinió de tots els membres del grup	x		
He fet preguntes adequades, provocant intercanvis d'opinions entre els membres del grup			No sempre
He fet aportacions útils pel grup	x		
He escoltat i he deixat parlar a la resta de membres del grup	x		
He aconseguit que algun membre del grup solucionés algun dubte amb la meva ajuda	x		
He estat responsable amb el meu rol, i he fet el que el grup em va assignar.	x		
He après gràcies al grup alguna cosa que jo, individualment no havia aconseguit aprendre abans	x		
He observat una major participació dels membres del grup respecte a les sessions anteriors	x		
He portat el material que se'n va demanar. Si no ha		x	Falta de temps

estat així, per què?			
Tinc problemes amb algun membre del grup?. En cas afirmatiu amb quin i per què?		x	
Quan hi ha algun conflicte personal al grup, jo intento resoldre'l?. Com?	x		
He observat una major participació dels membres del grup respecte a les sessions anteriors	x		

CONCLUSIONS GENERALS DE L' AUTOAVALUACIÓ:

Crec que el treball ha sigut positiu, pel nostre grup, llàstima que no s'havia fet mai d'aquesta manera.

Hi havia grups que no treballaven i no deixaven treballar prou bé, crec que es un tema de maduració dels nois.

3. Reflexions sobre l'experiència

Després de l'experiència de fer un treball per projectes de forma pràctica amb alumnat de 4t d'ESO les principals conclusions que n'extraïem són:

A nivell organitzatiu (procedimental) del professorat:

- Demana una forta inversió en organitzar l'espai i les tasques a realitzar a l'aula. Treballaven alhora els cinc grups de treball i també la resta de la classe, que feia les activitats corresponents al tema. Hi dedicàvem una hora a la setmana.
- Trobades amb els alumnes dels grups de treball fora de les hores lectives per fer-ne seguiment.
- Organització de les consultes dels grups a l'arxiu històric i al CRP.
- Organització de sortides en relació al tema, com la visita guiada al Refugi 307 o a la residència d'avis.

A nivell organitzatiu (procedimental) per part de l'alumnat, els nostres alumnes estan acostumats a fer treballs en grup, treballs sobre un tema, treballs de síntesi, però un treball per projecte, és la primera vegada que el fan. Al principi anaven una mica perduts i preguntaven molt. Vem tenir la sorpresa de que alumnat que habitualment treballava de forma molt guiada va ser el que millor va treballar sol, mostrant molta maduresa i imaginació a l'hora de buscar informació, fer entrevistes i anar a cercar documents.

A nivell conceptual i actitudinal, valorem que l'aprenentatge va ser més significatiu pels alumnes que en altres treballs, ja que anaven estudiant i cercant informació a mida que descobrien noves idees. Tot plegat a partir de les experiències de les persones que van viure la

Guerra Civil essent uns infants a la reraguarda que només sabien que els avions tiraven bombes. Això, va ser molt motivador per als nois i noies fins al punt que han resultat esdevenir uns veritables experts en el tema de la Guerra Civil.

En un inici ells no coneixien res, ja que en el programa la Guerra Civil estava planificada per ser estudiada el tercer trimestre i aquesta activitat es va realitzar el segon trimestre. En finalitzar el projecte eren capaços de compartir les seves experiències i el seu treball amb la resta de companys transmetent-los l'entusiasme amb què l'havien fet.

Els va permetre treballar la cultura de la Pau.

Urbicidi, va ser la paraula que va sonar més en tota aquesta experiència, cap del alumnes l'havia sentida abans i va ser força impactant, ens va conduir a fer un profund anàlisi de les conseqüències de la guerra sobre la població civil.

4. Treballs realitzats per l'alumnat

Guerra Civil Espanyola i Post Guerra.

*Al cabo de tantos años,
muchos de los que fuimos vencedores,
nos sentimos vencidos.
(Dionisio Riolruejo)*

Noelia López García.
Elisabet Gascón Fernández.
Laura García Romero.

FITXA TÈCNICA

Títol de treball: La Guerra Civil i la Postguerra
Centre: Escola Sant Medir
Autors/es: Elisabet Gascón, Laura García, Noelia López
Professors/es tutors/es del treball: Pere Roig
Area/es curriculars: Ciències Socials
Nivell educatiu: 4t ESO

Hipòtesi de partida o idea inicial

Volíem investigar les conseqüències socioculturals de la Guerra Civil Espanyola en la vida quotidiana de la població. Per analitzar com vivien, pensaven i quins temors tenia la gent durant la guerra.

El procés d'elaboració

Cercar informació:
El nostre treball ha utilitzat les següents fonts d'informació:
Informació indirecte: Internet, biblioteca Vapor Vell, biblioteca Francesc Candel, Arxiu Municipal de Sants, llibres relacionats amb la temàtica que tractem, i que teníem a casa.
Informació directe: visita guiada al Refugi 307, fotografies de l'àlbum familiar, entrevistes als testimonis d'aquella època, entrevista a Antoni Roca Rosell, professor que pertany a la Universitat Industrial de Barcelona i que col·labora amb la recerca de la memòria històrica.

Conclusions, resultats de la recerca

La Guerra Civil Espanyola va enfrontar dues concepcions sobre el que havia de ser Espanya molt diferents. Sobretot pel que fa a la seva economia i a la seva societat. No va ser possible solucionar-ho per vies pacífiques, sinó que va derivar cap a la visceralitat d'un enfortiment armat. Això va tenir greus conseqüències en el desenvolupament del país i va contribuir a consolidar el seu tradicional retard respecte als països més avançats d'Europa.

Amb tot això el que es dedueix òbviament en aquest treball és que una guerra no és bona per a ningú, ni pels vencedors ni pels vençuts. Tot dos en pateixen unes conseqüències clares, com és la pèrdua de milers de persones. Això destrossa les vides de moltes famílies, però a més fa que es perdi tota una generació que podria haver fet moltes coses pel país.

OBJECTIUS

Principalment, volíem fer aquest treball de recerca ja que teníem molta curiositat per saber més coses a partir de les històries que els nostres avis ens explicaven. Més tard vàrem començar a desviar molt de les propostes i pensament inicials, gràcies, també, al nostre tutor, i vàrem començar a pensar que ens agradaria investigar sobre la guerra en general i els seus efectes i conseqüències, per tal de saber més coses sobre la nostra història, ja que avui en dia, s'ha deixat perdre molt la història oral, i quasi no es valora aquest fet.

INTRODUCCIÓ

El 1936 va esclatar la guerra civil espanyola, va finalitzar al 1939, setenta anys després, hem tingut la curiositat de continuar investigant tota la seva història.

El nostre treball es un recopilatori, de records que ens han explicat persones de ideologies, estudis i posicions econòmiques diferents però que totes van viure aquella terrible guerra i miserable postguerra que va succeir a Espanya; ens hem volgut centrar en Barcelona. Per tal de que així la recerca tan de persones com d'informació fora molt més fàcil i senzilla. Al principi d'aquesta recerca, ens qüestionàvem com vivien els nostres avis o avies, per la curiositat que teníem ja que sempre deien que a la guerra van passar "molta gana". Llavors, nosaltres vam voler investigar, i se'ns va oferir aquesta oportunitat: la de fer el Treball de Recerca de la Guerra Civil Espanyola i la Postguerra, basant-nos en la vida quotidiana.

CONCLUSIONS

La Guerra Civil espanyola va enfrontar dues concepcions molt diferents del que havia de ser Espanya, la seva economia i la seva societat. No va ser possible discutir-ho per vies pacífiques, sinó que va derivar cap a la visceralitat d'un enfrontament armat. Això va tenir unes greus conseqüències en el desenvolupament del país i va contribuir a consolidar el seu tradicional retard respecte als països més avançats d'Europa.

Amb tot això el que es dedueix òbviament en aquest treball és que una guerra no és bona per a ningú, ni pels vencedors ni pels vençuts. Tots dos en pateixen unes conseqüències clares, com ho és la pèrdua de milers de persones. Això destrossa les vides de moltes famílies, però a més fa que es perdi tota una generació, una generació que podria haver fet moltes coses pel país.

Però després d'una guerra, encara que les coses es vulguin arreglar, ja tot és irreversible i per això el país, va ser arrossegat cap a la crisi d'una postguerra difícil de superar.

Les persones que van tenir la sort de sortir-se'n vives, van patir-ne els efectes. Van sofrir en la seva pròpia pell tot el que comportava una guerra. Tothom passava per situacions semblants: humiliacions, fred, por, gana..., després de viure angoixats i marcats de per vida per les calamitats que van patir. Tot just havien de començar a assumir que Espanya estava a mans de feixistes, tornava a estar dominada per unes idees que ells no volien ni acceptaven.

Les coses llavors van posar-se molt malament per a aquells que tenien idees contràries a les del règim. Les seves vides van quedar limitades, s'havia d'anar amb molt de compte amb el que es deia i sobretot a qui ho deies. Ja no podien disposar plenament de la seva llibertat. I no va ser cap broma, va durar fins la mateixa mort del general Franco, potser per por a una nova possible guerra i, a més, tots aquells disposats a manifestar-se contra el règim estaven o bé exiliats, empresonats, o en silenci. Tot hi això, també hi havia gent que va veure al dictador com un home que havia de salvar Espanya del comunisme, com per exemple van ser-ho els grans empresaris que van subvencionar " el Movimiento" i una massa que el sistema va fer apolítica.

La qüestió és que sempre hi haurà guerres i aquest és el mal de la humanitat, encara que es vulgui evitar, l'odi, les enveges, els egoismes... sempre sortiran guanyant i solucionant-se amb una guerra.

En tot aquest treball s'ha tractat de recollir l'informació de primera mà, de persones que van viure la Guerra Civil. És una font històrica primària directa molt important.

Durant la Transició es va fer un exercici d'oblit i passats vint-i-cinc anys de la mort de Franco, ara és moment de tornar a recuperar i recordar tots aquells anys amagats de la història d'Espanya i així evitar que tots els errors del passat no es tornin a repetir.

OPINIONS PERSONALS:

Aquest treball l'hem valorat com uns dels millors treballs que hem fet ja que ens ha proporcionat el fet de poder saber més i investigar sobre la Història de la nostra ciutat

Hem tingut molta col·laboració per part de la gent i això ha fet que ens motives més i per tant la recerca no ha estat pesada.

Gràcies aquest treball hem après a tractar més amb la gent, fer reviure les memòries als protagonistes de la Guerra civil, valorar més les coses del dia a dia, respectar a la gent i treballar en equip, per tant posar-nos d'acord des de un bon principi amb les decisions de les coses.

En general hem fet una valoració positiva en vers al treball perquè ens ha ajudat a créixer mes com a persones.

Per la nostra part ha suposat molt esforç i treball del dia a dia aportant noves idees i noves il·lusions.

La convivència ha sigut fàcil i juntes hem treballat sense cap problema i a més a més ha ajudat a que hagi crescut una nova amistat entre nosaltres.

Il·lustració de premsa , Escola Massana (Ciutat Vella, Barcelona)

Treballs d'assignatura de "Projectes d'il·lustració" en el Cicle formatiu d'il·lustració .

Professor: Lluís Casado (Professor d'il·lustració)

1. Presentació

L'activitat s'integra en l'assignatura de "Projectes d'Il·lustració" del Cicle Formatiu d'Il·lustració de l'Escola Massana. L'assignatura d'il·lustració es concreta en dos tipus d'activitats: compren una part teòrica sobre la història de la il·lustració, la presència de la il·lustració a les seccions dels diferents diaris, els jocs semàntics, la simbologia i l'enginy, les possibilitats gràfiques i expressives de les eines de dibuix i color, la composició i les composicions, la distribució del elements dibuixats en el paper, la composició de làmina, etc.

És a la part pràctica on s'insereixen continguts d'educació per la pau: es proposa a l'alumnat il·lustrar notícies de premsa especialment seleccionades per a despertar la reflexió de l'alumnat sobre el tema.

2. Proposta metodològica

2.1. Objectius

Objectius generals de l'assignatura:

- Correcta interpretació plàstica de la proposta a il·lustrar: foment de l'esperit crític
- Elecció de l'estil idoni per representar tècnicament la proposta. Seguiment adient del procés de disseny
- Adaptació plàstica correcta als criteris específics de la noció d'encàrrec/concurs
- Valoració de les diferents capacitats de generar diferents discursos gràfics segons les propostes
- Ús correcte de les fonts informatives i documentals pertinents
- Seguiment i resposta idònia als elements propis del procés de disseny
- Capacitat d'aplicar conceptes estètics i plàstics de manera creativa i original en el procés de treball
- Rigor, sensibilitat i pulcritud en l'execució del treball i en la seva presentació o entrega
- Domini elemental dels processos informàtics de escaneig, tractament d'imatges i textos
- Objectius específics de l'activitat 1: *Introducció teòrica a la il·lustració de premsa*
- Augmentar els coneixements de l'àrea professional a tractar
- Desenvolupar les capacitats crítiques envers opinions alienes i sobre el món que ens envolta
- Fomentar el diàleg a l'aula i el respecte a les opinions dels companys i professors

Objectius específics de l'activitat: *Procés de disseny de tres originals per a premsa. Un dels originals, en blanc i negre, haurà d'il·lustrar necessàriament un dels articles proporcionats a l'alumne al voltant de la idea de guerra o conflicte armat i els seus efectes "col·laterals"*

- Millorar el nivell conceptual en la teoria del color i en la composició
- Acostumar l'alumne a crear originals tot seguint dictats concrets: cromàtics, proporcionals i de mides precises
- Valorar el paper del dibuix i del color com a eines d'interpretació i creació d'originals de premsa
- Acostumar l'alumne a remoure fonts escrites i a interessar-se per la lectura diària
- Aprofundir en la cura dels acabats i en la bona presentació dels treballs definitius
- Sensibilitzar l'alumnat en el seguiment pautat dels elements que conformen tot procés de disseny
- Aprofundir en l'ús de les eines del dibuix i del color
- Fomentar la capacitat creativa, tècnica i imaginativa de l'alumne i la capacitat crítica (opinió)
- Aprofundir, dins l'esperit crític, en la noció de "cultura per la pau" mitjançant una dinàmica de classe basada
- en el diàleg i en l'anàlisi dels continguts específics dels articles proporcionats a l'efecte

2.2. Competències bàsiques

D'acord amb el que especifica el Decret 137/1997 del DOGC, les competències bàsiques a treballar en aquest mòdul són les que han de permetre:

- Analitzar els elements formals, estilístics, tècnics i comunicatius d'una il·lustració
- Determinar el tractament tècnic que millor escau a una imatge
- Aportar solucions creatives a la resolució d'un projecte d'il·lustració
- Identificar el registre narratiu o descriptiu d'un missatge
- Suggestir, davant una proposta incompleta, quina informació complementària cal per a la seva interpretació
- Planificar el procés i la temporalització d'un treball
- Manipular amb una determinada finalitat una il·lustració pel mitjà informàtic
- Coordinar una il·lustració amb la tipografia i la compaginació
- Explicitar els aspectes concurrents i diferencials de treballs editorials, publicitaris i tècnico-científics
- Elaborar una proposta d'il·lustració innovadora quan a tècniques procediments
- Redactar la memòria expositiva d'un projecte fent ús de la terminologia específica

2.3. Continguts

El color a mitjans de premsa	- El blanc i negre. Lleis del color: Monocromia, analogia i complementarietat
Plasmar idees a la premsa	- De la idea crítica o de la opinió a la seva intel·ligibilitat visual - El dictat de la paraula: el text com a encàrrec o condicionant per a la creativitat - La lectura intel·ligent: lectura entre línies - Crítica i censura: els límits de la creació - Els diaris i la major o menor preponderància concedida a la il·lustració. Crítiques
Art i pau	- L'art com a eina d'opinió i posicionament ideològic - Aproximació als conceptes de Pau, Violència, Noviolència i conflicte - Repàs sintètic als elements i nocions fonamentals apreses al seminari "Mai més i enlloc?"

2.4. Metodologia de treball

En primer lloc, el professor entrega diferents textos d'opinió, amb o sense il·lustració complementària. Cada alumne escull els tres articles que més els interessi.

L'alumne ha de realitzar els primers esbossos al voltant de la idea que es pretén desenvolupar gràficament, i concretar-los definitivament. Per a això, haurà calgut que faci proves tècniques i de color, i més endavant dibuixar els originals tot atenent els condicionants de proporcionalitat, mides i color establerts pel professor, fer les correccions amb guaix blanc de possibles taques o brutícia, escanejar, netejar i retocar els originals per via digital.

Després, l'alumne ha de simular o fer el fotomuntatge que reculli la col·locació del seu original al lloc de la il·lustració primera que acompanyava al text original, i presentar els 3 originals (2 a color i un a blanc i negre que il·lustrarà algun aspecte relacionat amb els conflictes armats directa o indirectament) i dels simulacres dins una carpeta amb identificació externa sobre autoria, contingut i grup.

Finalment, i per tal de desenvolupar l'esperit crític tant en l'apreciació de la composició de les imatges com en les idees que reflecteixen, l'alumnat ha d'exposar els treballs i presentar al grup els resultats i les intencionalitats. Arrel de la presentació, s'obre un diàleg a crítiques i autocrítiques de caire estètic o conceptual.

2.5. Avaluació

Criteris generals:

- Compliment de les normes d'assistència
- Puntualitat en l'entrega dels treballs sol·licitats
- Assolir el nivell adequat en els treballs de classe,
- Respecte a les normes d'utilització dels espais comuns
- Disposició activa a l'experimentació de noves tècniques
- Seqüenciació ordenada en el procés de treball
- Tenir cura en la presentació dels treballs
- Rigor en la utilització del lèxic específic
- Participar activament en els processos de creació
- La nota de la UP es calcula fent la mitja de les activitats
- La nota de cada activitat es calcula fent la mitjana entre el nombre de treballs sol·licitats o les fases que poden integrar-los

Criteris específics:

- Correcte domini de les eines de dibuix i color
- Creativitat i elecció de l'estil idoni per al treball proposat.
- Agilitat, decisió i facilitat o virtuosisme per usar les tècniques pictòriques i les eines infogràfiques
- Capacitat per refer i millorar primeres proves tècniques i de color
- Capacitat crítica, d'opinió i intel·ligència al moment de traduir-les a imatges

3. Treballs realitzats per l'alumnat

3.1. "Veure, imaginar, sentir el dolor aliè". Article publicat per Juan Goytisolo a El País, el 13 de gener de 2009

TRIBUNA: JUAN GOYTISOLO

Ver, imaginar, sentir, el dolor ajeno

Millón y medio de palestinos padecen el asedio en el gueto de Gaza. Entretanto, los políticos de Israel proclaman su indiferencia ante los sufrimientos de los sitiados. Esto sólo puede producir más violencia.

JUAN GOYTISOLO 13/01/2009

Sólo dañamos a los demás cuando somos incapaces de imaginarlos", leí en algún libro, no sé si de Todorov o de Carlos Fuentes. La frase se refería a gestas lejanas, como fueron la Conquista española de América o las guerras coloniales europeas del siglo XIX, cuando las crueldades de aquéllas, sufridas por pueblos "inferiores", se revestían con un nimbo de altruismo y heroicidad: misión evangelizadora o aportación de las luces de la civilización a su barbarie y atraso.

Las cosas son hoy distintas. Ya se trate de guerras de agresión, ya de supuestamente defensivas e incluso preventivas, las imágenes del daño causadas por ellas nos llegan directamente a domicilio. Asistimos en nuestra casa a las atrocidades de los bombardeos, a la muerte casi en directo de mujeres y de niños, al martilleo continuo de poblaciones aterrorizadas. La vista sobrecogedora de ruinas, cadáveres, desesperación de los próximos a las víctimas, puede ser captada no obstante sin que imaginemos los sentimientos de impotencia, rabia o dolor ajenos, sin que nos pongamos en la piel de quienes los sufren. El rechazo voluntario o inducido al reconocimiento del daño que causamos es a menudo producto de la ansiedad, del horror a nuestro propio pasado, de temores ancestrales a su reiteración en lo por venir. Matamos por miedo, atrapados en una espiral de zozobra, recelo e impulsos agresivos de la que es difícil escapar. A causa de ello dejamos que la fuerza de la razón ceda paso a la razón de la fuerza. No nos sentimos culpables del mal que infligimos en función del que pudiera abatirse sobre nuestras cabezas. La lógica del temor / castigo / temor no tiene fin, pero la angustia y la confianza ciega en la propia fuerza son malas consejeras.

Escribo esto a propósito de Gaza. ¿Era necesaria tal exhibición de prepotencia militar para poner fin al lanzamiento de cohetes artesanales a Sdirot y a otras localidades israelíes cercanas a la franja? El asedio por tierra, mar y aire a un millón y medio de personas hambrientas y que claman venganza, ¿conduce a una resolución del problema securitario de Israel o, más previsiblemente, lo agrava? ¿Era la única opción sobre el tapete después del minigolpe de Estado de Hamás contra la desacreditada Autoridad Palestina, como repiten a diario los portavoces militares y gubernamentales del Estado hebreo? La comunidad internacional, salvo los *halcones* de Bush, piensa lo contrario.

Machacar, machacar y machacar no garantiza el futuro de Israel: lo enclaustra en una mentalidad asediada que a largo plazo juega contra él. Sembrar el odio y el afán de revancha refuerzan, al revés, a Hamás, Hezbolá, y a sus mentores iraníes y sirios. ¿No es contradictorio alegar la legítima defensa del Estado judío contra "los lobos" que le rodean (empleo la terminología de un conocido analista norteamericano) y fomentar al mismo tiempo la proliferación infinita de estos "lobos" con una política de asfixia y destrucción de todas las infraestructuras civiles de la franja, incluidas escuelas, mezquitas, edificios administrativos y centros de acogida para refugiados de Naciones Unidas?

No basta con ver el destrozo cruel en los noticiarios televisivos para ponerse en la piel del daño infligido al otro: a estos centenares de miles de jóvenes de la franja, indignados por la patética incapacidad de Abbás y la complicidad en su desdicha de supuestos países hermanos, como el Egipto de Mubarak. Cualquier observador extranjero comprobará el efecto inverso del encarnizamiento que convierte a este gueto infame en un auténtico infierno: desde la frase de un profesor, laico por más señas, reproducida en uno de mis reportajes sobre Gaza de la pasada década -"mire a los jóvenes de los campos. Viven apretujados, sin trabajo, distracciones, posibilidades de emigrar ni de fundar una familia. Poco a poco se sienten morir en vida y su corazón se transforma en bomba. Y un día, sin avisar a nadie, correrán con un arma cualquiera a una operación terrorista suicida. No les importa morir porque se sienten ya muertos"-, hasta la recogida por el corresponsal de este periódico el pasado día 5 -"la gente apoya más que nunca a Hamás porque ha llegado un punto en el que la vida y la muerte son casi lo mismo"-, los hechos confirman que el Plomo Endurecido no resuelve nada: dilata y dificulta inútilmente la ya compleja y ardua resolución del conflicto.

Confieso mi perplejidad ante un dislate como el que, tras la terrible frase de Sharon -"los palestinos deben sufrir mucho más", formulada hace siete años a guisa de programa de acción-, un intelectual como Abraham Yehoshua la acepte hoy a su manera cuando, en estas mismas páginas, afirmaba sin rubor que "la capacidad de sufrimiento de los palestinos es mucho mayor

". ¿Se basa ello en un diagnóstico científico, en un psicómetro capaz de medir el dolor propio y ajeno? O ¿no será más bien reflejo de esta incapacidad de imaginar el padecimiento de los demás, ya fueren judíos, indoamericanos, negros o palestinos? Una oportuna lectura de Todorov nos sacaría de dudas.

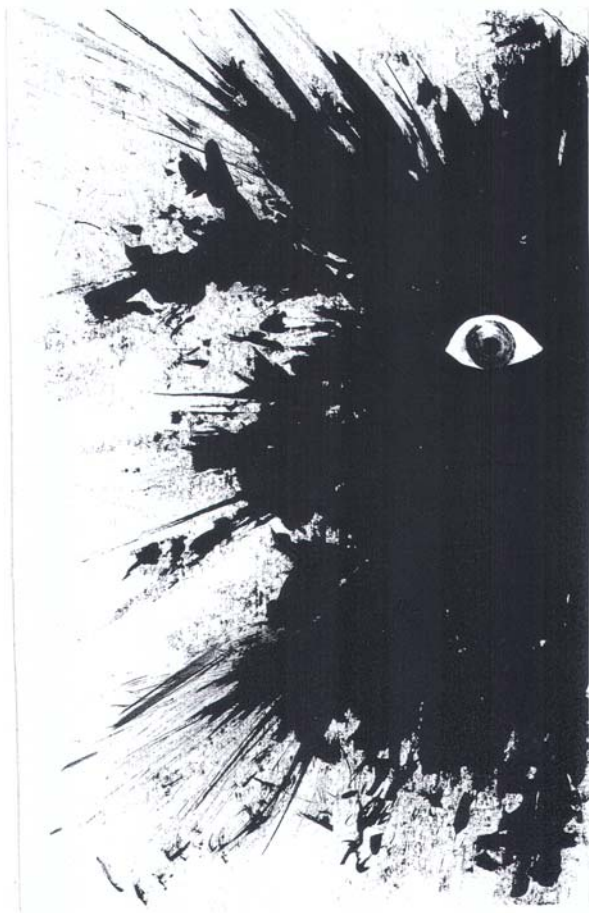
El aplastamiento de Gaza no responde a una estrategia bien meditada: se funda más bien en una política oportunista de rentabilidad electoral de cara a las próximas elecciones parlamentarias, a costa de desvanecer las últimas ilusiones de quienes, desde Oslo a Annápolis, creyeron en la posibilidad de una solución dialogada, aunque desmentida año tras año, sobre el terreno, en los Territorios Ocupados: extensión imparable de la colonización, humillaciones diarias de los habitantes de Jerusalén Este y de Cisjordania, miseria y asfixia de Gaza, sobre todo después del triunfo electoral de Hamás, calificado de movimiento terrorista por Norteamérica y por una Unión Europea trágicamente desunida e incapaz de desempeñar el papel de mediador creíble que aconsejan las circunstancias.

El juego de separar el supuesto Estado palestino en dos entidades y de fragmentar el territorio cisjordano en *bantustanes* inviables perjudica ante todo al desacreditado Gobierno de Mahmud Abbás. Pues el radicalismo de una parte alimenta al de la otra y, con la excusa de no dialogar con los terroristas -obviando el hecho de que fueron democráticamente elegidos- el único "Estado democrático" de la región viola a diario las resoluciones de la ONU y desdeña olímpicamente la reprobación casi unánime de la opinión pública internacional.

Me vienen a la memoria la frase de alguien tan poco sospechoso de parcialidad antiisraelí como Marek Halter después de su visita a los Territorios Ocupados -"tengo miedo por Israel e Israel me da miedo"- y las reflexiones de mi amigo Jean Daniel sobre la paradoja histórica de que Israel -creado por los padres del movimiento sionista con el objetivo de constituir un Estado como los demás-, actúa desde 1967 como un Estado *diferente* de los demás, en la medida en que se sitúa deliberadamente al margen de la comunidad internacional que reconoció su existencia hace 60 años. La falta de imaginación respecto al dolor de los palestinos -la capacidad ética y, a fin de cuentas, humana de ponerse en su lugar- le encierra en un callejón sin salida: el de golpear más y más duro a sus enemigos, tanto a los que se niegan a aceptar la realidad con su infausta retórica e insostenibles bravatas -las de "arrojar a los judíos al mar"- como a los que aspiran a una paz y a un horizonte compartidos mediante el retorno a la llamada *línea verde*, conforme a la resolución 242 del Consejo de Seguridad de Naciones Unidas.

Escucho, con esperanza y alivio, la voz de sus intelectuales disidentes, de esos hombres y mujeres resueltos a distanciarse de la unanimidad clamorosa que señalan las encuestas por el éxito efímero de la devastadora operación militar en la franja. Son los disidentes laicos de uno y otro bando quienes abanderan la vuelta a la razón. Su aún quimérico anhelo de paz, se basa en la esperanza de alcanzar algún día un acuerdo pragmático y justo. Simples seres humanos, ven, imaginan y sienten el daño que infligen a los otros y que no quieren para sí mismos. En la línea ejemplar de Edward Said, desarraigado a la fuerza desde su niñez palestina, se niegan a echar raíces, como los árboles en el suelo de la opresión. Quieren ser el viento y el agua, como todas las cosas que fluyen en la constante mutabilidad del río de Heráclito. ¡Ojalá un día, más temprano que tarde, la historia les dé la razón!

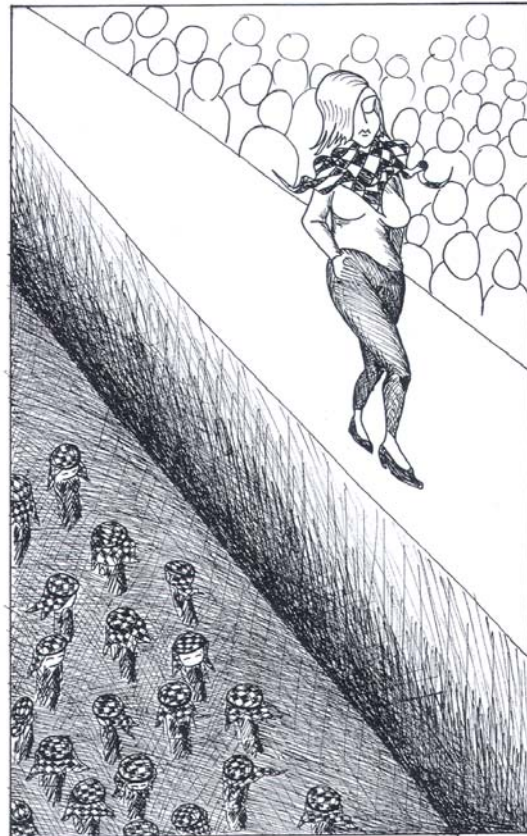
Juan Goytisolo es escritor.

Il·lustració realitzada
per un/a alumne/a de la Llotja
de nom desconegut.

Il·lustració de Dídac C.,
alumne de La Llotja.

Il·lustració de Anna Carulla,
alumna de La Llotja.

3.2. "Armes". Article publicat per Miquel Roca a La Vanguardia, el 13 de gener de 2009

OPINIÓ: Miquel Roca Junyent

Armas

Miquel Roca Junyent | 13/01/2009

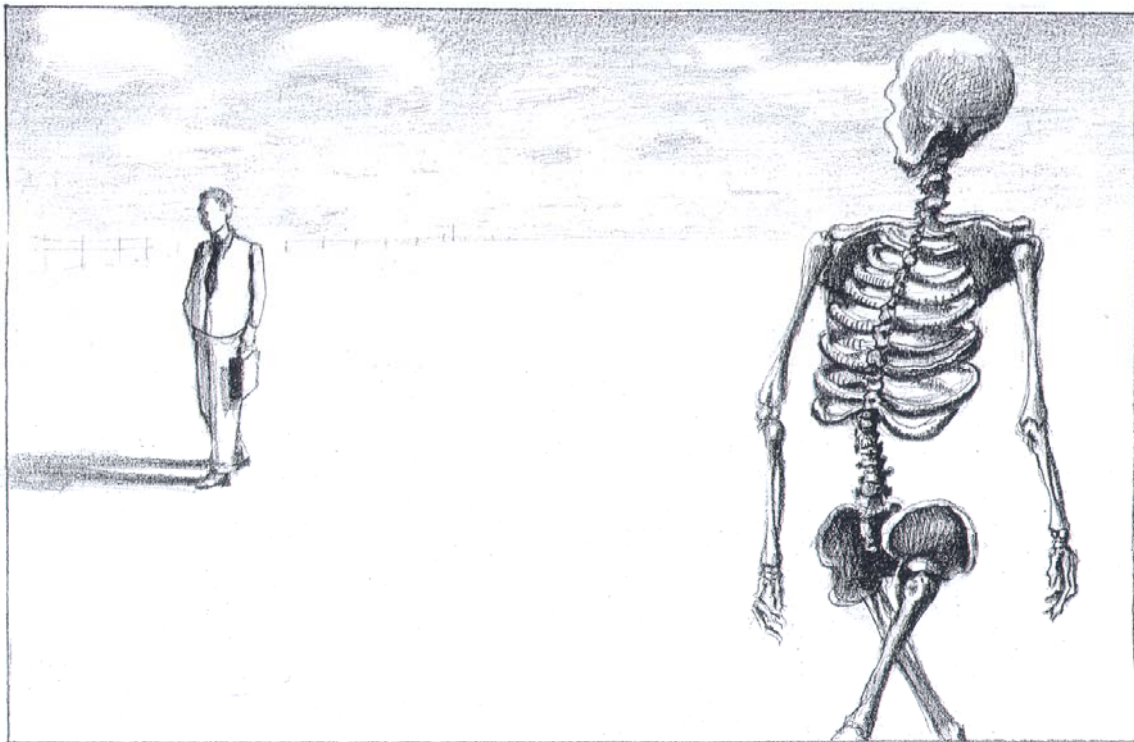
No hay guerra sin armas. Y, por lo que parece, en este momento todo el mundo tiene armas. En todas partes, cualquier grupo puede acompañar sus reivindicaciones con el uso de las armas más sofisticadas. Ya no se trata de fusiles ni bombas de mano: misiles, tanques, cañones, de todo. Da la sensación de que esto de comprar armamento debe ser muy fácil; como si hubiera muchos híperts cuya sección de armas gozara de grandes descuentos. Las armas parece que están de permanente oferta.

Sin embargo, esto no debería ser así. Las fábricas de armas son comercio de Estado; o están nacionalizadas o sometidas a muy rigurosos controles. No se vende a quien sea; los compradores suelen ser estados reconocidos internacionalmente y los suministros deben guardar una cierta proporcionalidad con su dimensión o con sus necesidades, también internacionalmente conocidas y asumidas.

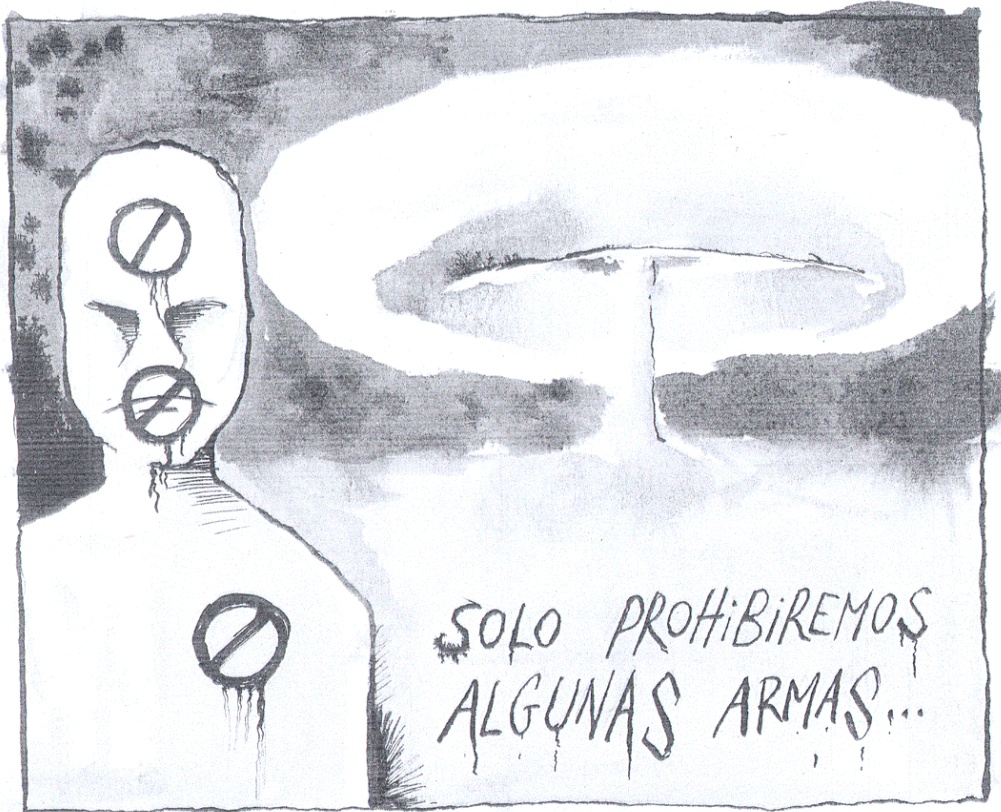
Pues no es así. Muchos gobiernos que se proclaman pacifistas, negocian con las armas que en su territorio se fabrican y son muy poco escrupulosos al identificar los destinatarios de los suministros. Pequeños estados compran armas para ejércitos que no tienen. Las armas siguen trayectos que nadie se ocupa de controlar y que finalmente llegan a donde no se quería que llegasen.

El uso de las armas siempre acaba con muertes civiles. Los fabricantes y estados que avalan y toleran comercio ilegítimo de estas armas están detrás de estas muertes civiles. No aprietan el gatillo, pero ponen el fusil en manos del que lo usa. ¡Basta de hipocresías y cinismos! Muchos gobiernos progresistas y conservadores, de países de nuestro entorno más inmediato, negocian con las armas que acaban sembrando la muerte de muchos civiles. Incluso, a veces, lideran manifestaciones en favor de una paz que su "comercio" hace imposible.

Cada país, España incluida, debería dar explicaciones sobre lo que pasa con las armas que en su territorio se fabrican. ¿A quién se venden? ¿Con qué garantías sobre su destino final? ¿A cambio de qué? ¿Quién toma las decisiones de venta? ¿Cómo se documentan y justifican? Queremos tener la conciencia tranquila; no sólo apelamos a la paz en la calle, sino que luchamos por ella en el comercio de armas. Y esto sería fácil de conseguir, si se quisiera de verdad.

Il·lustració realitzada per un/a alumne/a de la Llotja de nom desconegut.

Il·lustració de Robert Cifré, alumne de La Llotja.

Il·lustració de Pau Anglada, alumne de La Llotja.

Bibliografia destacada

Barbeito, C. Caireta, M. (2004) Introducció de conceptes, pau, violència, conflicte. Bellaterra: Escola de Cultura de Pau.

Cascón, P. (2003). Educar en y para el conflicto. Bellaterra: Escola de Cultura de Pau.

Freire, P. (2004). *El grito manso*. Ed. Siglo XXI.

Lo Cascio, P., Oliveira, S.(2008) *Tres dies de març..* Hermes comunicacions. Memorial Democràtic

Morin, E. (2000). *Els 7 coneixements necessaris per a l'educació del futur*. Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya.

Pujadó, J., Villarroja, J., Powles, V. (2002) *El refugi 307. La guerra civil i el poble sec 1936-1938..* Ajuntament de Barcelona, 2002

Seminario de Educación para la Paz-APDH (2000). *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: Catarata.

Sevillano, F. (2007). *La representación del enemigo en la guerra civil*. Alianza Editorial.

Solé i Sabaté, J.M. *La guerra civil a Catalunya* (2004) Edicions 62.

Vilar, P. *La guerra civil española* (1986). Ed. Crítica.